СОВЕТ ГОРОДА ЗЕЛЕНОДОЛЬСКА РЕСПУБЛИКИ ТАТАРСТАН		ТАТАРСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЗЕЛЕНОДОЛЬСК ШӘҺӘРЕ СОВЕТЫ

РЕШЕНИЕ **КАРАР**

29.12.2020 г.Зеленодольск № 24

Зеленодольск шәһәре муниципаль берәмлеге территориясендә яшел утыртмаларны булдыру, тоту һәм саклау кагыйдәләрен раслау турында

Россия Федерациясе Торак кодексына, «Россия Федерациясендә җирле үзидарә оештыруның гомуми принциплары турында» 2005 елның 6 октябрендәге 131-ФЗ номерлы Федераль законына, «Татарстан Республикасында җирле үзидарә турында»2004елның 28 июлендәге 45-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законына, Татарстан Республикасы Зеленодольск муниципаль районы «Зеленодольск шәһәре» муниципаль берәмлеге Уставына, 2018 елның 25 маендагы 02-08-01/2018 номерлы Зеленодольск шәһәр прокуратурасы протестына таянып, Зеленодольск шәһәре Советы **карар итте:**

1. Зеленодольск шәһәре муниципаль берәмлеге территориясендә яшел утыртмаларны булдыру, тоту һәм саклау кагыйдәләрен, әлеге карарга кушымта нигезендә, расларга.
2. Зеленодольск шәһәре муниципаль берәмлеге территориясендә яшел утыртмаларны булдыру, тоту һәм саклау кагыйдәләрен раслау турында» 2007 елның 28 мартындагы 56 номерлы Татарстан Республикасы Зеленодольск шәһәре Советы карарын үз көчләрен югалткан дип танырга.
3. Зеленодольск шәһәре муниципаль берәмлеге территориясендә яшел утыртмаларны булдыру, карап тоту һәм саклау кагыйдәләренең 12. 7,12.8,13.19 п.гамәлдә булуын, әлеге карар белән расланган, 2016 елның 1 гыйнварыннан барлыкка килгән мөнәсәбәтләргә карата билгеләргә.
4. Әлеге карарны, әлеге карарга кушымта итеп бирелгәнне Зеленодольск муниципаль районы Советы Аппаратының җәмәгатьчелек һәм массакүләм мәгълүмат чаралары белән элемтә бүлеге начальнигына интернет челтәрендә Татарстан Республикасы хокукый мәгълүматының рәсми порталында (http://pravo.tatarstan.ru) һәм Татарстан Республикасы муниципаль берәмлекләре порталы составындагы Зеленодольск муниципаль районының мәгълүмати сайтында (http://zelenodolsk.tatarstan.ru) һәм «Зеленодольская правда» газетасында бастырып чыгарырга.

5. Әлеге карарның үтәлешен тикшереп торуны Зеленодольск шәһәре Советының законлылык, хокук тәртибе, регламент һәм депутат этикасы буенча даими комиссиясенә йөкләргә.

Зеленодольск шәһәре Хакиме,
Совет Рәисе **М.П. Афанасьев**

кушымта
Зеленодольск шәһәре
Советы карарына
№24 ,2020 елның 29 декабре

ЗЕЛЕНОДОЛЬСК ШӘҺӘРЕ МУНИЦИПАЛЬ БЕРӘМЛЕК ТЕРРИТОРИЯСЕНДӘ ЯШЕЛ УТЫТМАЛАРНЫ БУЛДЫРУ, КАРАП ТОТУ ҺӘМ САКЛАУ КАГЫЙДӘЛӘРЕ

1. КЕРЕШ

Яшелләндерелгән территорияләр Зеленодольск шәһәренең аерылгысыз өлеше булып тора. Архитектура белән беррәттән яшелләндерү объектлары шәһәр йөзен формалаштыруда катнаша, санитар-гигиена, рекреацион, ландшафт-архитектура, мәдәни һәм фәнни әһәмияткә ия.

Һаваның югары газлануы, тузанлануы һәм төтенлеге, һаваның һәм туфракның температура һәм су режимы үзенчәлекләре, туфракның тискәре химик һәм физик-механик үзлекләргә ия булуы, таш, бетон һәм металл өслекләр булу, урамнарның һәм мәйданнарның асфальт түшәмәсе, тамыр системасы зонасында җир асты коммуникацияләре һәм корылмалары булу, төнлә үсемлекләрне өстәмә яктырту, халык тарафыннан шәһәр үсентеләреннән файдалануның интенсив режимы шәһәрнең экологик тирәлегенең үзенчәлеген һәм үсемлекләрнең биологик һәм экологик үзенчәлекләре формалашкан табигый шартлардан кискен аерылуын билгели.

Хәзерге вакытта яшел утыртмаларның юридик һәм икътисадый мәнфәгатьләренә бәйле, яшелләндерелгән территорияләрнең һәм шәһәрнең административ органнарының юридик һәм социаль мәнфәгатьләренә ия булган, шулай ук хезмәтне системалы оештыруны һәм эшләрнең тиешле сыйфатын һәм яшел утыртмаларның торышын координацияләүче закон чыгару һәм норматив-техник база булдыру бик кискен проблема булып тора.

Әлеге мәсьәләләрне хәл итүгә Зеленодольск шәһәре муниципаль берәмлеге территориясендә яшел утыртмалар утыртуның, аларны карап тотуның һәм саклауның әлеге кагыйдәләре (алга таба - Кагыйдәләр) юнәлтелгән.

Әлеге Кагыйдәләрнең таләпләре барлык юридик затлар өчен дә, милек рәвешенә һәм ведомствога карамастан, шулай ук физик затлар өчен мәҗбүри.

Әлеге Кагыйдәләрне төзегәндә түбәндәге документлар кулланылды:

2002 елның 10 гыйнварындагы Федераль закон «Әйләнә-тирә мохитне саклау турында» № 7-ФЗ;

Россия Федерациясе Төзелеш Министрлыгының 1999 елның 15 декабрендәге боерыгы белән расланган Россия Федерациясе шәһәрләрендә яшел үсентеләрне булдыру, саклау һәм карап тоту кагыйдәләре, N 153;

Татарстан Республикасы «Зеленодольск муниципаль районы» муниципаль берәмлеге Уставы (Татарстан Республикасы Зеленодольск муниципаль районы Советының 2018 елның 29 мартындагы 279 номерлы карары белән кабул ителде) .

Татарстан Республикасы Зеленодольск муниципаль районының «Зеленодольск шәһәре» муниципаль берәмлеге Уставы (Зеленодольск шәһәре Советының 2018 елның 29 мартындагы 182 номерлы карары белән кабул ителде).

Дәүләт стандартлары һәм СНиП: ГОСТ Р 53381-2009, ГОСТ 24909-81, СНиП IV –II-82, СНиП III- 10-75, СНиП 2.05.02-85, СНиП 3.06.03-85, СНиП III-4-80, СНиП 12-04-2002, и ГОСТ 23735-79, ГОСТ Р 50597-93, ГОСТ 3344-83, ВСН 14-95, ВСН 60-97, ВСН 24-28, СНиП 3-4-80, ГОСТ 91.28-97, ГОСТ 8267-93, Р 52128-2003, ГОСТ 6665-72, 6665-91 һәм башкалар.

«Урман законнарын бозу аркасында урманнарга һәм алардагы табигый объектларга китерелгән зыянны каплау үзенчәлекләрен раслау турында»2018 елның 29 декабрендәге 1730 номерлы РФ Хөкүмәте карары.

Россия Федерациясе Җинаять кодексы.

Административ хокук бозулар турында Россия Федерациясе кодексы.

2. ГОМУМИ ӨЛЕШ

2.1. Яшелләндерелгән территорияләр җәяүлеләр өчен һәм парк юллары һәм мәйданчыклары, кече архитектура формалары һәм җайланмалары, парк корылмалары белән бергә табигатьне саклау, әйләнә-тирә мохитне саклау, рекреация, тирә-юньне саклау һәм санитар-яклау функцияләрен башкара, ул шәһәрнең табигый комплексы һәм яшел фонды территориясенең бер өлеше булып тора.

2.2. Яшелләндерелгән территорияләрнең урнашуы һәм чикләре шәһәрнең генераль планы белән һәм тарихи барлыкка килгән планировканы һәм табигый компонентларны - рельефны, акваторияләрне һәм яшел утыртмаларны исәпкә алып билгеләнә.

2.3. Яшелләндерелгән территорияләр шәһәр структурасында урнашуыннан, приоритетларыннан һәм территориядән файдалану үзәнчәлегенә һәм алар башкара торган функцияләрдән чыгып өч категориягә карый:

- гомуми кулланылыштагы яшелләндерелгән территорияләр;
- чикләнгән файдаланудагы яшелләндерелгән территорияләр;
- махсус билгеләнештәге яшелләндерелгән территорияләр.

2.4. . Объектның төп состав элементларын һәм аның эчтәлегенең төп юнәлешләрен теркәп бара торган исәп объекты паспортының формасы, (9 нчы кушымта).

2.5. Яшелләндерелгән территорияләрне булдыру буенча, шәһәр төзелеше документлары белән билгеләнгән җирләрдә яңа төзелеш эшләр комплексын үз эченә ала. Яңа төзелештә барлык эш төрләре дә эшләнгән,

килештерелгән һәм билгеләнгән тәртиптә расланган проект документлары нигезендә гамәлгә ашырыла.

2.6. Реконструкция яшел утыртмалар (агач, куаклар, газон, чәчәк түтәлләре) компонентларын һәм төзекләндерү элементларын тулысынча яки өлешчә алмаштыруны күздә тоткан эшләр комплексын үз эченә ала. Реконструкция яшелләндерелгән территорияләргә (яшелләндерү объектларына) караган җирләрдә, проект нигезендә аларның хокукый статусын үзгәртмичә үткәрелә.

2.7. Зеленодольск шәһәре территориясендә яшел утыртмаларны агымдагы карап тоту эшләренә корыган, аварияле һәм декоратив төрен югалткан агач һәм куакларны аударып төпләү, аерым урыннарда газоннарга өстәп чүчү, берьеллык һәм күпьеллык чәчәк үсентеләрен чәчәк түтәлләрендә өстәп утырту, үсемлекләрне санитар кисү, кырыйдан үсеп чыккан үсентеләрне бетерү,кыргый үрелеп үсә торган үсемлекләрдән кәүсәләрне арындыру, тере киртә куакларының ябалдашларын тигезләп кисү, җәрәхәтләрне дәвалау, суганча, бүлбеләр, тамырчаларны казу, чистарту, сортларга аеру керә.

2.8. Капиталь ремонт - ул билгеләнгән тәртиптә тирәнтен тикшереп эшләнгән, килештерелгән һәм расланган проект нигезендә хәзерге заман чишелешләрен, конструкцияләрен, озакка чыдам материаллар кулланып башкарылучы яшел утыртмаларны һәм төзекләндерү элементларын тулысынча яки өлешчә торгызу буенча эшләр комплексы. Уртача ремонт араларының срогы – 5 – 10 ел, кайбер эш төрләре буенча ремонт араларының срогы 3 – 5 елга кадәр кыскартылырга мөмкин.Капиталь ремонтка карый торган аерым эш төрләре, җирдән файдаланучы тарафыннан эшләнеп, билгеләнгән тәртиптә расланган технологик регламент һәм сметалар нигезендә кирәк булуына карап башкарылырга мөмкин.

Яшел утыртмаларны капиталь ремонтлаганда түбәндәге эшләр башкарылырга тиеш:

- территорияне чистартканда агачларны һәм куакларны егып төпләү; үсемлек грунтын алмаштырып утырту урыннарын әзерләү һәм органик һәм минераль ашламалар кертү, агач һәм куаклар утырту, яңа чәчәк түтәлләре ясау; газон урнаштырыла торган җирләргә уңдырышлы җир чәчеп, газон үләннәре чәчү

- өске катламны һәм (яки) нигезне алыштыру, коймалар урнаштырып бакча юлларын торгызу һәм ремонтлау; торбаларны алыштырып су сибү челтәрен демонтажлау һәм монтажлау;

- коймаларны, киртәләрне, терәк диварларын, баскычларны, беседкаларны, эскәмияләрне, чүп савытларын, фонтаннарны урнаштыру, торгызу һәм ремонтлау;

-яңа бордюр ташын салу һәм урнаштыру, су бүлгечне торгызу, тротуарларның түшәмәсен ремонтлау, янкорма рәшәткәләрне алыштыру; скульптура өчен фундаментларның җимерек өлешен төзекләндерү, скульптураларны реставрацияләү;

- балалар һәм спорт мәйданчыкларын урнаштыру һәм ремонтлау;

- балалар мәйданчыкларын, бакча-парк инвентарьларын, парникларны, теплицаларны, оранжерейларны ремонтлау, шул исәптән столяр, пыяла һәм мич эшләре; теплицалар һәм парниклар өчен аерым пыяла рамнар әзерләү.

2.9. Яшелләндерү объектларын тоту – ул яшел утыртмаларны һәм яшелләндерелгән территорияләрнең төзекләндерү элементларын карап тору, күләмле корылмаларның зур булмаган деформацияләрен һәм конструкция элементларының зарарлануларын бетерү, шуның белән бергә җәйге һәм кышкы вакытларда күчмә кече формаларны җыештыру. Яшел утыртмаларны карап тоту үз эченә түбәндәгеләрне ала:

- агымдагы ремонт;

-агач һәм куаклыкларны карау буенча эшләрне – үсемлекләрне өстәмә тукландыру, сугару, йомшарту, утау, саклау, тамыр системасын җылыту, салкынга бирешүчән токым куакларны бәйләү һәм чишү, җылы яратучы үсемлекләрне ышыклау һәм каплау (ул очрактагы барлык булган эшләр белән), ашламалар, чүп-чарларны төяү һәм бушату, корыган һәм авария хәлендәге агачларны кисү һ.б.ны;

- газоннарны карау буенча эшләрне – тарау-тырмалау, йомшарту, өстәмә тукландыру, сугару, утау, чүп-чарны, коелган яфракларны җыю,газонның ян кырлары тирәседәге үсемлекләрне кисү,үлән катламын чабу, яшел утыртмаларны агулы химикатлар һәм гербицидлар белән эшкәртүне;

-- агач чокырчыкларындагы тимер рәшәткәләрне күтәрү һәм салу; газон бортларын чистарту һәм юдырту; скверларны һәм бакчаларны койма белән тоту;себерү;кар чыгару; сукмакларга ком сибү,диваннарны, эскәмияләрне, урналарны урнаштыру һәм күчерүне, балалар мәйданчыкларын, ком мәйданчыкларын карау буенча эшләрне; шомартып ялтыратылган һәм мәрмәр өслекләрне, пьедесталларны, барельефларны юдыртуны;

- чәчәк түтәлләрен карау буенча эшләрне – орлык чәчү, үсенте һәм суганчаларны утырту, сугару, йомшарту, утау, өстәмә тукландыру, үсемлекләрне саклау, чүп-чарны җыю һәм башка шундый тиешле эшләрне;

- чәчәк вазаларын карау буенча эшләрне.

2.10. Яшелләндерелгән территорияләрне тоту, агымдагы ремонтны да кертеп, җитештерү-технологик регламент нигезендә алып барыла.

2.11. Компенсацион яшелләндерү - юкка чыгарылган яки зарарланган агачлар урынына яшел утыртмаларны торгызу.

2.12. Гамәлдәге яшелләндерелгән территорияләрне яңача төзү, реконструкцияләү һәм капиталь ремонтлау буенча барлык эшләр дәүләти, муниципаль яки хосусый махсуслаштырылган проектлар төзү (проект-төзелеш) оешмалары тарафыннан эшләнеп, билгеләнгән тәртиптә килештерелгән һәм расланган проект документацияләре буенча башкарылырга тиеш.

3. ТЕРМИННАР ҺӘМ БИЛГЕЛӘМӘЛӘР

3.1. Яшел утыртмалар-билгеле бер территориядә агач, куак һәм үлән үсемлекләре җыелмасы.

3.2. Агач – диаметры 8см дан ким булмаган кәүсәсе ачык беленеп торган, 1,3 м биеклектәге,үсентеләрдән тыш, үсемлек.

3.3. Куаклык - туфракның иң өслегендә берничә кәүсәле күпьеллык (агачлардан аермалы буларак) һәм үсеп җитү хәлендә баш кәүсәсе булмаган үсемлек.

3.4. Газон-махсус сайлап алынган үләннәр орлыгыннан торган үлән катламы, ул утырту өчен фон буларак та кулланыла һәм парк корылмалары һәм ландшафт композициясенең мөстәкыйль элементы , шулай ук табигый үлән үсемлеге булып та тора

3.5. Чәчәк түтәле - бер , ике яки күпьеллык үсемлекләре, чәчәк аткан саен яңартыла торган геометрик яки ирекле формадагы участок.

4. ЯШЕЛ УТЫРТМАЛАР БУЛДЫРУ

4.1. Территорияне әзерләү.

4.1.1.Территорияне әзерләү эшләрен җимерелергә тиешле корылмалардан, агач төпләреннән, төзелеш материаллары калдыкларыннан, чүп-чардан һәм башкалардан чистартып, җыю урыннарын билгеләгәннән, үсемлек грунтын өеп ташлаудан, шулай ук территорияне яшелләндерү өчен файдаланылачак үсемлекләрне күчереп утырту урыннарыннан башларга кирәк. Җир асты корылмаларын, стеналарны һәм фундаментларны сүткәндә ясалган тирән чокырларны һәм тирәнлекләрне коры ком һәм балчык белән эшкәртергә кирәк. Туфраклар утырмасын өчен, органик чүп яки нинди дә булса химик җитештерү калдыклары белән сибү рөхсәт ителми. Вак органик чүп-чарны (пычкы чүбе, стружкалар, яфраклар) сибелгән грунт белән бутарга мөмкин.

4.1.2. Төзелеш мәйданчыгын оештырганда, проектта сакланучы буларак билгеләп үтелгән барлык үсемлекләрне саклау һәм минималь зарарлау чараларын күрергә кирәк: коймалау, тар һәм киң ябалдашларны өлешчә кисеп алу, кәүсәләрне саклау, куакларның ябалдашларын бәйләү

4.1.3. Территориядә яхшы үлән үсентесе булган очракта, чирәмне тамыры белән бергә кисеп алырга, алга таба газон булдырганда файдалану өчен, аны саклау (су сибү, күләгәдә тоту) чараларын күрергә кирәк.

4.1.4. Булган агачларны саклап калу өчен, грунт катламының дәрәҗәсен арттыру кирәк булганда, кәүсә тирәсендә коры кое һәм дренаж системасы булдырырга кирәк: үсемлекләрне саклау дәрәҗәсе кимегәндә террас системасын һәм террас диварларын урнаштырырга яки агачның тамыр муенына салмыйча, агач төбенә зарарланудан саклар өчен җир катламын салырга кирәк,

4.1.5. Саклана торган яшел утыртмалар зоналарында грунтны өеп яисә кисеп куйганда, агачларның чокырчыклары һәм стаканнары ябалдашы диаметрыннан кимендә 0,5 булырга һәм җир өстеннән агачның кәүсәсе янында 30 см дан да артык булмаган биеклектә булырга тиеш.

4.1.6. Территорияне корыган агачлардан һәм начар хәлдәге агачлардан чистартып, агачларны урында бүлгәләп һәм алга таба кәүсәләрне алып чыгып яисә ауган агачларны читкә аерып алып, кисәргә мөмкин. Агач төпләрен төп чыгару яки төпне бүлгәләп чыгару җайланмасы белән алырга

4.1.7. Утырту өчен яраклы агачларны һәм куакларны Кагыйдәләргә туры китереп казырга һәм әлеге яки башка объектны яшелләндергәндә файдаланырга кирәк.

4.1.8. Утыртулар башланганчы территорияне вертикаль планлаштыру, җир асты коммуникацияләрен салу, юлларны төзү, машина юллары һәм тротуарлар төзү төгәлләнергә тиеш.

4.2. Үсемлек грунтлары һәм туфрак әзерләү.

4.2.1. Туфрак катламын бозуга бәйле рәвештә граждан, сәнәгать яисә башка төзелешләрне гамәлгә ашыручы төзелеш яисә башка оешмалар,туфракның уңдырышлы катламын яшел төзелештә куллану өчен салдырырга һәм сакларга, шулай ук янәшәдәге җир участокларын һәм төзелеш эшләрен башкарганда бозылган яшел утыртмаларны, төзелеш тәмамланганнан соң, торгызырга тиеш. Алынган үсемлекләр грунтын саклау урыннары һәм тирә-юнь җир участокларын торгызу проект белән каралырга тиеш.

4.2.2. Төзелә торган мәйданнардан салдырылган тиешле үсемлекләр грунты киселергә, махсус бүлеп бирелгән урыннарга күчәргә һәм куелырга тиеш. Үсемлекләр грунты белән эшләгәндә, аны пычранудан, юылудан, җилләтүдән һәм түбән катламлы җир белән катнаштырудан сакларга кирәк.

4.2.3. Кирәкле үсемлек җирләрнең күләме, газон, чәчәк түтәлләре астына кирәкле туфрак катламы салу өчен, шулай ук утырту чокырларын, траншеяларны, котлованнарны тутыру өчен, аның суммасы күләмен билгели. Бер үк вакытта объекттагы үсемлек җире күләме билгеләнә, аның территорияне яшелләндерү өчен яраклы булуы ачыклана. Бу барлык мәгълүматлар вертикаль планлаштыру проекты белән билгеләнергә тиеш.

4.2.4. Территорияләрне яшелләндерү өчен файдаланыла торган үсемлек грунты туфракның өске катламын салдыру юлы белән әзерләнергә мөмкин.

4.2.5. Үсемлекләр грунтының яшелләндерү өчен яраклылыгы лаборатор анализлар белән билгеләнергә тиеш.

4.2.6. Объектның туфрагы түбәндәге агротехник таләпләргә туры килергә тиеш:

- 0,9 дан 1,2 г/см га кадәр тыгызлыгы булу (тыгызлыгы йомарлау каршылыгы буларак билгеләнә);

- йомарланган кантарның үлчәмнәре 1 мм дан 5 мм га кадәр булган структурага ия булу;

- туклыклы матдәләрнең җитәрлек күләмдә булуы;

- кирәкмәгән үсемлекләр һәм чүп-чар белән чүпләнмәве.

4.2.7. Шәһәр яшелләндерү объектларында биш грунт төркеме очрый:

1) үсемлек җирен өстәүгә мохтаҗ булмаган табигый уңдырышлы грунт;

2) үсемлек җирен 25% ка кадәр өстәүгә мохтаҗ грунт (газон нигезенең катламы - 10 см дан да ким булмаган);

3) үсемлек җирен 50% ка кадәр өстәүгә мохтаҗ грунт (газон нигезенең катламы - 15 см дан да ким булмаган);

4) үсемлек җирен 75% ка кадәр өстәүгә мохтаҗ грунт (газон нигезенең катламы - 20 см);

5) тулысынча алмаштыруга мохтаҗ грунтлар (газ нигезе катламы - 20 см, шул ук вакытта үсемлек җиренә уртача ихтыяҗ яшелләндерә торган территориягә 2,0 мең м тәшкил итә).

4.2.8. Өстәлмәләр (ком, торф, известь һ.б.) кертеп үсемлек грунтының механик составын яхшыртырга, үсемлек грунтын төзегәндә, грунтны һәм өстәмәләрне ике һәм өч тапкыр катнаштырып башкарылырга тиеш.

4.2.9. Үсемлекләр грунтының уңдырышлылыгын яхшыртуны, туфракның нинди булуына һәм торышына бәйле рәвештә, минераль һәм органик ашламалар кертү, известьлау, гипслау, юу, киптерү юлы белән гамәлгә ашырырга кирәк:

- балчыклы, аз уңдырышлы, начар эрүчән туфраклы кишәрлекләрдә җилләтелгән торф (торф компосы), катнашмасына ком кертү юлы белән туфракны «җиңеләйтү» үткәрергә кирәк, аннары известь һәм минераль ашламалар кертү зарур;

- чиста комлы кишәрлекләрдә, шулай ук бөтенләй туфрак катламы булмаган яисә төзелеш чүп-чары, сәнәгать калдыклары һ.б. белән пычранган башка кишәрлекләрдә газон булдыру өчен 10 - 20 сантиметрлы үсемлек җире катламы салына, ә утырту чокырлары тулысынча аның белән тутырыла;

- азуңдырышлы комлы туфраклы кишәрлекләрдә башта торфлы яисә компостлы балчык, ә аннары - минераль ашламалар, сидератлар чәчәргә һәм сөрергә кирәк;

- югары кислоталы һәм дым торгынлыгы булган сазлыклы туфракларда яисә торф сазлыкларында, барыннан да элек, киптерү уздырырга, дренаж салырга, аннары сөрергә һәм известь, органик һәм минераль ашламалар кертергә кирәк;

- элек сөрелгән һәм болын участокларында туфракны әзерләү, өске уңдырышлы горизонтта, бер үк вакытта ашламалар кертеп,сөрүдән (сөрү тирәнлеге-12-20 см) тора;

- уңдырышсыз туфракларда органик, минераль һәм бактериаль ашламалар кертеп грунтны культураларга кирәк;

- элеккеге чүплек булган участоклардагы территорияне эре чүп-чардан чистарталар, аннары плантаж сука ярдәмендә аэрацияне көчәйтү, җәен зарарлы газларны бетерү һәм кышын артык булган минераль тозларны эретеп чыгару максатыннан, бөтен мәйдан буйлап бер-берсеннән 0,5 м ераклыкта тирән буразналарны (50 - 60 см) казып алалар. Киләсе елның язында өслекне планлаштырырга, 25 - 30 см тирәнлектә сөрергә һәм сукаларга кирәк; органик һәм минераль ашламаларны шул ук вакытта кертергә тәкъдим ителми, чөнки тиреслек грунты аларга җитәрлек дәрәҗәдә бай;

- интенсив эрозия процессларына дучар булган тау битләрендә, туфрак эшкәртү сөзәклеккә аркылы башкарылырга тиеш, аны алдан өске агымын тоткарлый торган әзерлек чаралары (тирән сөрү, тырмалау, саклагыч валиклар урнаштыру һ.б.) белән эшләргә кирәк.

4.2.10. Үлгән яки киселгән урман тибындагы утыртмалар булган участокларны кисеп алынган калдыклардан яхшылап чистартырга, агач төпләрен казып чыгарырга һәм шуннан соң гына туфракны эшкәртергә кирәк.

4.2.11. Эшкәртелгән зур карьерларны һәм чүплекләрне үзләштергәндә территорияне әзерләү, барыннан да элек, тамырдан алынган катламнан техноген грунтларны тулысынча изоляцияләүгә юнәлдерелергә тиеш. Бу агачлар, куаклар, газоннар һәм чәчәклекләр төбенә изоляция катламы буенча үсемлек грунтларына ком һәм балчык сибү юлы белән ирешелә. Изоляция һәм үсемлек грунтының катламы агачлар өчен кимендә 2 м (1 м изоляция һәм 1 м үсемлек туфрак), куаклар өчен - 1,2 м (60 см изоляция һәм 60 см үсемлек грунты), чәчәклекләр һәм газоннар өчен - 0,8 м (50 см изоляция катламы һәм 30 см үсемлек грунты) тәшкил итәргә тиеш.

Изоляция һәм үсемлек грунтларын сибү билгеләнгән норманың 20% күләмендә киму запасы белән башкарылырга тиеш.

4.2.12. Территорияне табигый халәттә төзекләндерү өчен саклана торган үсемлекләр грунты, территорияне яшелләндерү эшләрен башкару өчен агротехник таләпләр нигезендә әзерләнергә тиеш (4.2.6 п.).

4.2.13. Яшелләндерүгә бүлеп бирелгән участокларда туфрак-грунтларның уңдырышлылыгын яхшырту яки торгызу һәр очракта конкрет проект һәм 53381-2009 ГОСТ нигезендә каралырга тиеш.

Минераль ашламалар кертү нормалары гамәлдәге туфракның уңдырышлы булуы һәм аларның типы белән билгеләнергә тиеш: комлы туфракларда азот һәм калий кертү нормалары 10 - 15% ка артырга, ә фосфор - киметелергә; авыр туфракларда фосфор һәм калий ашламалары нормалары 20 - 25% ка киметелергә; ә ачы туфракта ашлама нормасын арттырырга, ә селте туфрагында (pH 6,5% ка югарырак) - 15-20% ка киметергә тиеш.

4.2.14. Кертелә торган минераль ашламалар составы буенча балансланган булырга тиеш, чөнки туфракта азот күбрәк булган саен, фосфор һәм калий күбрәк булырга тиеш, югыйсә алар үсемлекләр өчен файдалы булмаячак. Азотлы ашламалар 3 - 4 ел, фосфор һәм калий ашламалары 5 - 8 ел дәвамында эшкәртелә.

4.2.15. Туфракның кислоталылыгы әһәмиятле, чөнки аңа төрле төрләрнең мөнәсәбәте төрлечә. Туфракның кислоталыгы шкаласы түбәндә китерелгән (4.2.1 таблица). Яфраклы үсемлекләрнең күбесе аз кислоталы мохитне өстен күрә, биредә pH = 5,6 - 6,4; ылыслы - уртача санлы pH = 4,6 - 5,2. Артык кислотаны нейтральләштерү өчен (pH < 4,5) туфракка известь, доломит оны, акбур, агач көле һәм туфракның кислоталылыгына һәм аларның механик составына бәйле рәвештә билгеләнә торган тиешле дозаларда башка материаллар кертергә кирәк. Җир сөргәндә тигез кертеп эшкәртелергә тиеш.

4.2.1 таблица

ТУФРАКНЫҢ КИСЛОТАЛЫЛЫК ШКАЛАСЫ

Кислоталылык дәрәҗәсе	pH
Бик көчле әче	4 түбәнрәк
Көчле әче	4,1 - 4,5
Уртача әче	4,6 - 5,2
Җиңелчә әче	5,3 - 6,4
Нейтраль һәм аларга якын	6,7 - 7,4
Селтеле	7,5 дан артык

Артык селтеле туфракларны мул су белән сиптереп юарга кирәк (100 - 110 л/м нормасы комлы туфракларда һәм 120 - 160 л/м - балчыклы туфракларда) һәм әче ашламалар: күкертле аммоний, күкертле магний һ. б. яки 0,3 кг/м исәбеннән гипс (pH > 8) эшкәртелеп кертелергә тиеш.

Үсентеләрне су басу мөмкин булган очракта, дренаж урнаштыру зарур.

4.2.16. Үсемлекләр грунты, 15 см тирәнлеккә сөрелгән, планлаштырылган нигез буенча җәелергә тиеш. Үсемлек катламының утырган өслеге әйләндереп алынган борттан 5 - 7 см га түбәнрәк булырга тиеш.

4.2.17. Үсемлекләр грунтын җәю эшләрен мөмкин кадәр зур территорияләрдә, үсемлек грунты белән капларга бары тик нык камилләштерелгән өслекле мәйданнар һәм юллар белән чикләнгән мәйданнарны гына бүлеп биреп, башкарырга кирәк. Шул максаттан чыгып, әлеге корылмаларга якын булган полосада үсемлекләр грунтын биеклеге буенча минуслы рөхсәтләр белән (проект тамгаларыннан 5 см артык түгел) салырга кирәк. Юллар, мәйданчыклар, тротуарлар һәм башка төр катламнарга ия булган юллар өчен тагаракны коелган һәм тыгызланган үсемлек грунты катламында кисеп алырга кирәк.

4.2.18. Яшелләндерү эшләре инженерлык һәм планлаштыру эшләрен башкарганнан соң эшләнергә тиеш.

4.3. Утырту урыннарын әзерләү.

4.3.1. Агач һәм куаклар утырту өчен чокырлар һәм траншеялар алдан ук казып куелырга тиеш (утырту өчен кимендә 2-3 сәгать кала). Агачлар һәм куаклар утырту өчен чокырларның һәм траншеяларның стандарт күләме 4.3.1 таблицада китерелгән.

4.3.1 таблица

АГАЧ ҺӘМ КУАКЛАР УТЫРТУ ӨЧЕН КАНТАРЛАРНЫҢ, ЧОКЫРЛАРНЫҢ ҺӘМ ТРАНШЕЯЛАРНЫҢ СТАНДАРТ ҮЛЧӘМНӘРЕ

Утырту материаллары төркеме	Кантар,м	Чокыр яки траншея, м

Кантарлы агачлар һәм куаклар:
түгәрәк
 	
квадратлы
	d = 0,5;
	h = 0,4
	d = 0,8;
	h = 0,6
	d = 1,2;
	h = 0,8
	d = 1,6;
	h = 0,8
	0,5 x 0,5 x 0,4
	0,8 x 0,8 x 0,5
	1,0 x 1,0 x 0,6
	1,3 x 1,3 x 0,6
	1,5 x 1,5 x 0,6
	1,7 x 1,7 x 0,65
		d = 1;
		h = 0,65
		
		d = 1,3;
		h = 0,85
		
		d = 1,7;
		h = 1,65
		
		d = 2,1;
		h = 1,15
		
		1,4 x 1,4 x 0,65
		1,7 x 1,7 x 0,75
		1,9 x 1,9 x 0,85
		2,2 x 2,2 x 0,85
		2,4 x 2,4 x 0,85
		2,6 x 2,6 x 0,9

Яфраклы агачлар ялангач тамыр системасы белән (кантарсыз) табигый грунтка үсемлек җирләре кертеп утыртканда	- -	d = 0,7; h = 0,7 d = 1,0; h = 0,8
Куаклар ялангач тамыр системасы белән (кантарсыз) утыртканда:		
Табигый грунтлы чокырларга Үсемлекләр җирләре белән кертелгән чокырларга Траншеяда бер рәтле тере киртә һәм үрмәли торганнар Траншеяда ике рәтле тере киртә	- - - -	d = 0,5; h = 0,5 d = 0,7; h = 0,5 0,6 x 0,5 0,7 x 0,5

Кыш көне эре күләмле утырту материалларын туңдырылган кантары белән бергә утырту өчен билгеләнгән чокырларны, эшләрне арзанайту максатында, көздән яисә кыш башында, әле карлар йомшак булганда яисә аз гына туңган грунтта, әзерләргә тәкъдим ителә. Чокыр һәм траншеяларны казыганнан соң, дивар төбен тигезлиләр һәм чистарталар, янәшәдә тамыр системасын салу өчен җир запасы туплыйлар. Траншеяларны тере киртә астына 3/4 күләмдә үсемлекләр җире белән күмәләр, калган җир янәшәгә салына.

Куакларны төркемнәп утырту өчен, проект тарафыннан билгеләнгән чик кырыйларында, уртак котлован булдырырга кирәк. Кимү запасы белән котлованны үсемлекләр җирләре белән тулысынча тутыралар.

Лианалар утырту өчен траншеялар һәм аерым чокырлар (вертикаль яшелләндерү) декорацияләнә торган өслекләр буенда, утырту линиясе буенча 0,3 - 0,4 м га терәк яки дивардан чигенеп казыла. Аларны, черемә яисә компост (30% ка кадәр) өстәп, яхшы ашлама белән эшкәртелгән үсемлек җире белән тутыралар . Грунт сызыгына (җир асты коммуникацияләренең, подвалларның якынлыгы һ.б.) лианалар утырту мөмкин булмаган очракта, киңлеге 0,5 м һәм тирәнлеге 0,4 - 0,5 м булган су агызу өчен дренаж җайланмасы белән махсус тартмалар ясарга кирәк.

4.3.2. Бозлавыкка каршы материаллар куллану нәтиҗәсендә барлыкка килгән тозлы грунтларда, зур күләмле материал өчен утырту чокырларын әзерләгәндә, изоляция ысулын кулланырга киңәш ителә. Чокыр төбенә 25 - 30 сантиметрлы вак таш катламы салалар, аны тигезлиләр һәм өстән чыпта яки толь белән каплыйлар; өстән 30 см калынлыктагы эре ком катламы , ә инде бу катламга - яхшы ашламалы, тозсыз үсемлек җирен ("мендәрне") кантарның аскы башына кадәр салалар. Утыртканда төбендәге кантарны алмыйлар,ул өстәмә изоляция булып хезмәт итә.

Аз тозланган грунтларда, түбәнәйтелгән урыннарда җир валына утырту практикасы булырга мөмкин. Бу очракта утырту өчен билгеләнгән барлык мәйдан астан килүче тозлы суларның бүленгән ягына авышлыклар бирү белән тигезләшә.Өстән эре бөртекле елга комының тигез катламын (15 - 20 см) вак таш һәм галька салынган катнашмага салалар, бу катлам өстенә таркалып яткан черемә (калынлыгы 10 - 15 см) сала, ул ком белән бергә изоляция катламы булып хезмәт итә. Бу катламнарның өсләренә 50 - 60 см калынлыктагы үсемлек җирләрен салалар һәм тигез өслекле 2,5 - 3 м киңлектәге валның формасын бирәләр. Тау битләрен тәртипкә китерәләр.

4.3.3. Урамнарда һәм магистральләрдә утырту урынын урнаштыру һәр конкрет ситуациядә агач һәм куаклар үсү өчен мөмкин булган шартларны тәэмин итәргә тиеш. Агачларны чокырчыкка утырткан очракта, аның күләме 2,0 х 2,0 м булырга тиеш.

4.4. Утырту материалына таләпләр.

4.4.1. Питомниклардан утырту материалының сыйфаты һәм параметрлары буенча дәүләт стандартлары (ГОСТ 24909-81, ГОСТ 25769-83, ГОСТ 26869-86, ГОСТ 27635-88 һ.б.) һәм әлеге Кагыйдәләр белән билгеләнгән таләпләргә җавап бирергә тиеш. Үсентеләр коры һәм зарарланган ботаклардан чистартылган симметрик ябалдашка, турыдан-

туры штамбга, сәламәт, нормаль үсеш алган тамыр системасына ия булырга тиеш; аларда механик зарарланулар, шулай ук авырулар һәм корткычлар белән зарарлану билгеләре булырга тиеш түгел. Ябык тамыр системалы үсентеләр өстенрәк.

4.4.1 таблица

Шәһәр территориясендә утыртыла торган һәм (яки) күчереп утыртыла торган агачларның иң чик параметрлары

Утырту материаллары төркеме	Утырту материалының биеклеге, см	Өлгененң диаметр нигезләре	Кәүсәненң әйләнәсе 1,3 м биеклектә, см	Кантарның диаметры, см	Кантарның тирәнлеге , см	Чокыр һәм (яки) траншея, см
1	2	3	4	5	6	7
Ишегалды территорияләрендә кимендә						
Агачлар тамырдагы җирләре белән	250-300	40 мм	8-10	60	40	
	300-425	50 мм	10-12	70	40	
Бакчалар, парклар, скверлар территорияләрендә кимендә						
Агачлар тамырдагы җирләре белән	350-500	60 мм	12-14	70	40	
	425-550	70 мм	14-16	80	50	
	450-575	80 мм	16-18	90	50	
Урам-юл челтәре буенда кимендә						
Агачлар кантарлары белән	475-600	90 мм	18-20	90	50	
	500-625	100 мм дан	20-25	100	50	
Куаклар кантарлары белән				50	40	65
Үсемлек җирләрен траншеяләргә бер						60 х 50

рәттәге тере киртәгә кертеп, чокырларга утыртканда ялангач тамыр системалы (кантарсыз) куаклыклар; траншеягә ике рәт тере киртәгә үрмәли торганнар						70 x 50"

4.4.2. Питомникларда утырту материалы бары тик махсус казылып ала торганнан (прикопов) гына кабул ителергә тиеш. 10 яшьтән өлкәнрәк ылыслы, мәңге яшел һәм яфраклы токымнар үсентеләре, шулай ук күчереп утыртуы кыен булган төрләр (соры һәм маньчжур чикләвеге, сабакчалы һәм кызыл имән һ. б.), аларны үстергән урыннан казып алганнан соң тамырдагы җирләре белән генә кабул ителергә тиеш.

4.4.3. Утырту материалының стандарты проект белән билгеләнергә тиеш.

4.4.4. Шәһәрдә зәгыйфь, ямьсез ябалдашлы (бер яклы, бераз яньчелгән һ. б.), җәрәхәтләре булган, ябалдашлары һәм штамблары зарарланган, шулай ук корткычлардан зарар күргән һәм авырулары булган агачлар һәм куакларны кайтару һәм утырту катгый тыела.

4.4.5. Утыртмаларын ремонтлау һәм реконструкцияләү өчен, стандартка караганда, зур параметрлы үсемлекләр файдаланылырга мөмкин.

4.4.6. Партияләрне башка урыннардан (Татарстан Республикасыннан тыш), республикалардан һәм илләрдән кайтарганда, һәр партия үсемлекләр карантины буенча Дәүләт инспекциясе сертификаты (рөхсәте) белән озатылырга тиеш. Татарстан Республикасы питомникларында утырту материалы сатып алганда, Зеленодольск шәһәрен яшелләндерү объектларына зарарлы яисә яңа төр корткычларны һәм авыруларны кертмичә, үсемлекләрнең эчке карантины кагыйдәләрен үтәргә кирәк.

4.5. Утырту материалын казып алу, транспортировка, саклау.

4.5.1. Ачык тамыр системасы булган утырту материалын питомникта механизмнар ярдәмендә- өлге сабаннары һәм кисеп алу табаннары ярдәмендә чыгарырга кирәк.

4.5.2. Казырга тиешле үсемлекләр аз булса , яисә югары декоратив һәм сирәк үсемлекләрнең сайлап алганда, казып алу эшен очлы көрәкләр белән кулдан башкаралар. Туфрактан үсемлекләрне җиңел генә чыгару өчен, тамырларны кисеп өзәләр. Тамырлар тулысынча кисеп өзелмәгәндә үсемлекләрне җирдән көч белән тартып алырга ярамый.

4.5.3. Кәүсүләрне һәм тамырларны аеру, ботакларны зарарлау, кабыкларын юыну, тамырларны мунчаландырып бетерергә һ. б. рөхсәт ителми.

4.5.4. Казып алгач һәм яраксызга чыгарылганнан соң утырту материалын шунда ук сортларга аералар, транспорт белән килү өчен уңайлы булган урынга куялар һәм аларны киптермәс өчен, вакытлыча йомшак җир белән тамырларын күмеп торалар.

Коры һава торышы булганда һәм үсемлекләрне тиз генә алып китү мөмкин булмаганда, аларны алып китәргә уңайлы булган юл буендагы урыннарда яки махсус әзерләнеп казылган траншеяларда күмеп торырга кирәк. Тамырларны әйбәтләп күмгәннән соң, аларга мул итеп су сибәләр. Ылыслы һәм мәңге яшел яфраклы үсемлекләр казып алынган очракта, кичекмәстән утырту урыннарына чыгарылырга тиеш.

4.5.5. Зур күләмле агачлар һәм барлык ылыслы үсемлекләр, шулай ук җәен һәм кышын күчереп утырткан вакытта үсемлекләр, һичшиксез, тамырларының җирләре белән казып алына, аның күләме һәм формасы үсемлек параметрлары белән билгеләнә, бу тиешле дәүләт стандартларында һәм әлеге Кагыйдәләрдә чагылдырыла.

4.5.6. Заманча технология буенча әзерләнә торган, механикалаштырылган казуны үз эченә алган, зур күләмле утырту материаллары агач штамбының диаметры тамырның җирле өлеше белән 1:10 кебек диаметрына тигез булырга тиеш. Шул ук вакытта штамб диаметры агач тамыры башланган җиреннән 25 см биеклектә үлчәнә.

4.5.7. Элеккеге технологияләр буенча әзерләнә торган эре күләмле утырту материалын рәт буйлап траншеяләр (0,25 $м^3$) сузып, механизмнар ярдәмендә казып чыгарырга, ә аннары үсемлекне траншеяларда механизмнар ярдәмендә яки кулдан, тамыр системасын формалаштырганда траншеяларны тамыр киселеше линияләре белән бергә.

4.5.8. Агачны кантар белән йомшак савытка салганда, аны әйләнә буенча агач кәүсәсе күчәре төбенә кушылганга кадәр казып салалар Ябык шар рәвешендә тамырының җирен формалаштыралар, киселгән аскы өлешен казып салганда түгәрәклиләр кантар формалашкач, чыгып торган тамырларны алып ташлагач һәм кантар өстен чистартканнан соң, капчык киндере белән тыгыз итеп әйләндереп алалар, шпагат белән бәйләп куялар һәм йомшак бау белән тышлыйлар.

4.5.9. Агачларны каты савытка салганда, аларны 40 - 50 см киңлектәге траншеялар һәм тирәнлеге,кантар биеклегеннән 20 - 30 см га

артыграк итеп күмәләр. Шул ук вакытта кармаклы һәм агач тамырының җирен күтәрү һәм төяү өчен эләктермәле киртләч-трапециевид формасындагы щитлар кулланалар. Щитлар һәм кантар арасында бушлыклар булса, аларны җир белән күмәләр һәм җиңелчә тыгызлыйлар. Үзле балчыкта һәм балчыклы туфракларда төреп кую өчен сетка-рабица кулланырга мөмкин.

4.5.10. Зур утырту материалын питомниктан тыш сайлаганда керү юлы мөмкинлеген исәпкә алырга кирәк. Сайлап алынган үсемлекләрне, метка ерактан яхшы күренсен өчен, бертөрле биеклектә (майлы буяу яки төсле тасма белән)билгелиләр. Шулай ук төньяк ягын да билгеләп куярга кирәк.

4.5.11. Кышын туңган кантарлы үсемлекләрне күчереп утыртканда (ташу, саклау һәм утырту) һава температурасында -15 С градустан да түбән булмаган килеш башкарыла. Урманда яки питомникта агачларны кисү, әгәр аның механик составы бөтен килеш саклап калырга мөмкинлек бирсә, туфрак туңганчы ук башкарылырга мөмкин. Көчле салкыннар янаганда траншеяларны кар яки яфраклар белән капларга кирәк. Кантары белән астан 20 - 30 см га астан казып алалар, ә катканнан соң төбеннән өзәләр.

4.5.12. Үсентеләрне кабул итү, төрү, маркировкалау, ташу һәм саклау кагыйдәләре стандартлар белән билгеләнгән (ГОСТ 24909-81 һ. б.).)

4.5.13. Агач һәм куак үсентеләре төркемен һәм сортларын утырту материалы үстерүче һәм сатучы предприятиенең техник контроле яисә техник контроль бурычы йөкләнгән затның техник күзәтүе астында урнаштыралар.

4.5.14. Үсентеләрне партияләп кабул итәләр. Бер ботаника төрендәге агач һәм куак үсентеләренең һәм бер кабул итү-тапшыру документында рәсмиләштерелгән сортларның теләсә нинди саны партия дип санала, анда түбәндәгеләр күрсәтелергә тиеш:

- тәэмин итүче предприятиенең атамасы, урыны һәм милек формасы;
- үсентеләр исеме, аларның товар сортлары буенча саны;
- стандарт таләпләренә туры килергә тиешле стандартны билгеләү.

4.5.15. Үсентеләрне кабул итү тәэмин итүче питомнигында үткәрелә. Алучы кабул ителә торган үсентеләрнең сыйфатының стандарт таләпләренә туры килү-килмәвенә контроль тикшерү ясарга хокуклы. Контроль методлары шул ук стандарт белән билгеләнә.

4.5.16. Алучының сыйфатына бәя биргәндә кулланучы һәм тәэмин итүче арасында каршылыклар булганда партияне тулысынча тикшерәләр.

4.5.17. Үсемлекләрнең биеклеген - тамыр муентыгыннан алып очына кадәр, ә штамбның биеклеген - тамыр муеннан аскы скелет ботагына кадәр үлчиләр;ябалдашның диаметрын горизонталь проекциядә максималь һәм минималь диаметры буенча исәплиләр; тамыр системасының диаметры - аның киңлеге горизонталь буенча ике перпендикуляр үлчәмнең ярымзурлыгы кебек; тамыр системасы озынлыгын - тамыр муентыгыннан кисемнең аскы ноктасына кадәр; штамбның диаметрын тамыр муенчыгыннан 1,3 м биеклектә үлчиләр.

4.5.18. Ялангач тамыр системасы булган агач үсентеләрен һәм куакларны автомобильдә транспортировка ясаганда, аларны тамырлары белән янтайтып машина кузовы төбенә салырга кирәк , дымлы чиста каплагыч материал катламын (салам, опилка, маталар һ. б.) җәеп, машина кузовы төбенә салырга һәм брезент, капчык, чыпта яисә синтетик тасма белән капларга кирәк. Агачларның һәм куакларның тәбәнәк кенә үсентеләрен вертикаль рәвештә төйиләр.

4.5.19. Алучы белән килешенеп, үсентеләрне кәрҗин, тартма, капчык, түк һәм утырту материалының сакланышын тәэмин итә торган башка ысуллар белән кайтару рөхсәт ителә.

4.5.20. Автомашиналарның арткы борт өске кырые , үсентеләрне механик зарарланулардан саклау өчен, йомшак материал белән тышланырга тиеш.

4.5.21. Ялангач тамыр системалы үсентеләрне кайтару озак вакытка сузыла икән(тимер юл яки су транспорты буенча), тамырларны алдан балчыкка яки җир болгатмасына манып капчык түкләренә төрәләр , дымлы мүк, салам яисә дымлы опилка белән аралаштырып салалар. Тюкларны тегәләр һәм транспорт хәрәкәте барышына, тамырлары белән алга каратып, бер берсенә тыгыз итеп янтайтып урнаштыралар. Бер тюкның авырлыгы 50 килограммнан артмаска тиеш.

4.5.22. 4 м һәм аннан да зуррак биеклектәге үсентеләрне алып кайтканда штамб астында терәк куярга кирәк.

Шәһәрдә кабул ителгән транспорт габаритларыннан артып киткән эре күләмле утырту материалы, юл хәрәкәте кагыйдәләре нигезендә, янтайган хәлдә алып кайтыла.

4.5.23. Каткан кантар белән агачларны кышын күчереп утыртканда,утырту урынына вертикаль хәлдә күчереп утырталар һәм урынына автомашиналардан ук утырталар.

4.5.24. Питомникларда кантар аңа тыгыз орынып торган савытка төрелгән булырга тиеш . Кантарларның үзендә бушлыклар, шулай ук кантар белән һәм төргәк арасында үсемлек җирләре тутырылырга тиеш.

4.5.25. Кешеләрне, шулай ук бортлы автомобильләр кузовларында йөртү, утырту материалы белән бер үк вакытта рөхсәт ителми.

4.5.26. Ялангач тамырлы утырту материалын кыска вакыт эчендә саклау өчен алдан ук материал казылган урында яки яшелләндерү объектында, ә объектлар берничә булса, аларның берсендә, башкалардан бертигез ераклыкта мәйдан әзерләнергә тиеш. Мәйданны югары, ләкин ышык булган урында, көпшәк туфраклы урында сайлыйлар. Материалны кабул итү һәм исәпкә алу өчен җаваплы зат билгеләнә. Тәүлек буе сак оештырыла.

4.5.27. Китерелгән утырту материалы тоткарлыксыз бушатылган, саналган һәм токым һәм сортлар буенча аерым алдан әзерләнгән траншеяларга күмелгән булырга тиеш. Шулай ук тимер юл станциясенә, аэропортка яки пристаньга килгән утырту материалы тоткарлыксыз саклау урынына китерелергә, төргәктән сүтелергә һәм күмелергә тиеш.

4.5.28. Үсемлекләрне кантар белән тигез, алдан әзерләнгән мәйданчыкка күләгәдә урнаштыралар, сүтеп бетермичә, кантар белән

өстенә кадәр йомшак туфрак яки пычкы чүбе белән тыгызлап сибәләр, аннары бик күп су сибәләр.

4.5.29. Ялангач тамырлы агач үсентеләрен һәм куакларны кышкы чорда озак саклаганда, аларны траншеягә рәтләр белән күмеп куялар. Һәр токым һәм сортны аерым-аерым күмеп куялар, кырыйдагы һәр токым үсемлегенә, казу датасын һәм үсемлекнең атамасын күрсәтеп, биркалар беркетәләр. Аерым токым һәм сортлар булган траншеялар арасында узу һәм йөрү өчен 2-2,5 м киңлектәге ара калдыралар. Траншеялар көнчыгыштан көнбатышка таба урнаштырыла, ә үсемлекләрне кантарлары белән төньякка салып күмеп куялар. Траншеяның көньяк ягын 45 град почмагында янтайтып ясыйлар. Траншеяларны, үсемлекләрнең тамыр системасы күләмен исәпкә алып, казыйлар: 55-60 см тирәнлектәге агач үсентеләр өчен, куаклар өчен-40-45 см, киңлеге 0,8 - 1,5 см.

4.5.30. Үсемлекләрне кыш көне саклау өчен участокны көпшәк туфраклы, уңайлы керү юллары булган урыннарда, корылмалардан еракта сайлыйлар. Участок калкулыкта, көзге һәм язгы явым-төшемнәр белән су басмый торган, җилләрдән яхшы сакланган урында булырга тиеш.

4.5.31. Саклау вакытында тамырларның дымлы туфракта булуын һәм ялангач булмавын күзәтергә кирәк. Кар явып үткәннән соң, үсемлекләр, калынлыгы 50-100 см. дан да ким булмасын өчен, өстәмә кар катламы белән каплыйлар. Кимерүчеләрдән саклау өчен участокта 50-60 см киңлектәге канау казыйлар һәм кыш дәвамында аны кардан чистартып торалар. Яз көне кояш җылы көннәр җиткәндә, бөрерләрнең ачылуын тоткарлау өчен, үсемлекләрнең тамырларын өстәмә кар белән каплыйлар һәм өслекне опилка катламы белән күмәләр, ә үсемлекләрнең яланбашларын кысрыклыйлар.

4.5.32. Утырту материалын җиргә төшергәндә, үсемлекләрне саклык белән җирдән азат итәләр, тамырларына һәм ябалдашларына зыян китермичә, канавадан әкрен генә чыгаралар.

4.5.33. Утырту материалын казып алганда һәм җибәргәндә ябалдашлары һәм тамырлары киселми, аларны үсемлекләрне даими урынга утыртканда гына кисәләр.

4.5.34. Казып куелган җирдә ылыслы һәм яфраклы мәңгелек яшел үсемлекләрне сакларга ярамый.

4.5.35. Кышкы күчеп утырулар вакытында каткан кантар белән агачларны объектта саклау киңәш ителми, чөнки җылытканда аның эрүе мөмкин.

4.5.36. Каткан кантар белән үсемлекләрне саклаганда махсус казылган җир ясарга кирәк. Моның өчен тигез мәйданчыкны сайлыйлар, карны тыгызлыйлар, үсемлекләрне мөмкин кадәр тыгыз урнаштыралар, әмма кантарлар бер-берсенә ябышып катмасын өчен , өстеннән 20-25 см калынлыкта кар катламы салалар.

4.5.37. Перспективалы юнәлеш булып ябык тамыр системалы үсемлекләр үстерү тора.

4.6. Агач һәм куаклар утырту.

4.6.1. Үсемлекләр утыртуның иң кулай вакыты - яз һәм көз, бу вакытта үсемлекләр табигый яфраксыз хәлдә (яфраксыман төрләр) яки үсемлек организмының физиологик процессларының түбән активлыгы халәтендә.

Язгы утыртуларны туфрак эреп беткәннән һәм җылынганнан соң, бөреләр һәм бәбәкләр барлыкка килгәнче, көзгеләрне - яфрак коелганнан алып тотрыклы кырауларга кадәр утыртырга кирәк.

Ылыслы токымнар күчереп утыртуны иртә яз (март - апрель башы) һәм иртә көз (август - сентябрь башы) яхшырак кичерәләр.

4.6.2. Үсемлекләрнең зарарланган тамырлары һәм ботаклары утыртыр алдыннан киселергә тиеш. Агач ботакларын һәм зарарланган урыннарны чистартырга һәм бакча замазкасы белән сыларга яки майлы буяу белән буярга кирәк (кәүсә төсендәге яхшырак). Ялангач тамыр системалы үсентеләр утырткан вакытта утырту чокырларына 1,3 метрга җир өстендә 1,3 м га чыгып торган казыклар утыртылырга тиеш; утырту чокырларының һәм траншеяларның аскы өлешенә үсемлекләр грунты салына. Үсентеләрнең тамырларын гидрогельле торф катнашмасында яки үзле консистенциягә ия булган балчыкка манып алырга кирәк. Агач утыртканда, утыртучы үсемлекләрнең тамырлары арасында туфрак белән бушлык тутырылуын карап торырга кирәк. Чокырларны һәм траншеяларны тутырганда, аларда грунт стеналардан үзәккә тыгызланырга тиеш. Үсентеләрне чокырга яки траншеяга урнаштыруның биеклеге туфрак утырганнан соң җир өслеге дәрәҗәсендә тамырның өске өлеше торышын тәэмин итәргә тиеш. Утыртканнан соң үсентеләр мул су белән сибелгән һәм чокырга урнаштырылган казыкларга бәйләнгән булырга тиеш. Беренче тапкыр су сипкәннән соң икенче көнне утырган җиргә туфракка сибәргә һәм үсемлеккә кабат су сибәргә кирәк.

4.6.3. Утыртылган үсемлекләрнең тамыр системасын үстерүне стимуллаштыру һәм аларның ныгуын яхшырту өчен, утыртылганнан соң биостимуляторлар кулланырга һәм агачның ян түгәрәгенә микориз гөмбәләрнең спораларын кертергә тәкъдим ителә, ә ирекле түгәрәк периметры буенча - туклануның төп элементларыннан тыш, микроэлементларын (мәсәлән, таблеткалар рәвешендә) үз эченә алган комплекслы ашламалар кертергә тәкъдим ителә.

4.6.4. Кантары белән үсемлекләр утыртылачак чокырлар һәм траншеялар, кантары булган төбенә кадәр, үсемлек грунты салынырга тиеш. Кантар төрелгән үсемлекләрне утыртканда, үсемлекләрне урынга урнаштырганнан соң гына төрелгән упаковкасын алырга кирәк. Аз бәйләнгән грунтында кантардан йомшак төргәкне салдырмаска мөмкин

4.6.5. Агачлар һәм куаклар утыртканда, бик нык фильтрлый торган грунтларга утырту урыннарына кимендә 15 см калынлыктагы балчыклы туфрак катламы салырга кирәк. Тозланган грунтларда утырту урыннары төбендә дренаж ясарга кирәк (4.3.2 п.).

4.6.6. Вегетация чорында үсемлекләр утыртканда түбәндәге таләпләр үтәлергә тиеш: каты савытка төрелгән кантар (тыгыз балчыклы грунтлардан казып чыгарылган утырту материалы өчен генә кантарның йомшак савытка төрелүе рөхсәт ителә), утырту материалын казып алу һәм

аны утырту арасында аерма минималь булырга тиеш; күчереп утырту өчен салкын болытлы көннәр яки иртәнге һәм кичке сәгатьләр сайларга кирәк; үсемлекләрнең ябалдашлары ташыганда киптерүдән яшерелергә һәм бәйләнгән булырга тиеш: үсентеләр һәм куаклар утыртылганнан соң яфраклары 30%ына кадәр сирәкләп кыркылырга, бераз күләгәләү һәм даими рәвештә (атнага ике тапкырдан да ким түгел) ай дәвамында су белән юылырга тиеш.

Җәйге агачлар утырту температура +25 С градустан да югарырак булмаган вакытта башкарыла.

4.6.7. Җәй көне үсентеләрне җир кантарыннан башка утыртканда, ябалдашларның бер өлеше киселергә һәм үсемлекләр өчен токсинлы булмаган пленка хасил итүче препаратлар, яфрак өслегенең су бирүен 40 - 60 процентка киметә торган антитранспирантлар белән эшкәртелергә тиеш. Күрсәтелгән препаратлар белән эшкәртү күчереп утыртуга кадәр, 1 - 2 көн алдан башкарыла, эремә чылаучы яки сабын өстәп, куллану алдыннан гына әзерләнә. Каплау өчен тукылмаган материаллардан файдаланылырга мөмкин.

4.6.8. Территорияләрне яшелләндерү чорын максималь куллану максатында тышкы һава температурасы 15 градустан да ким булмаган вакытта утырту урыннарын казырга, агач үсентеләре утыртырга һәм күчереп утыртырга рөхсәт ителә.Шул ук вакытта түбәндәге өстәмә таләпләр үтәлергә тиеш: күчереп утыртуга билгеләнгән үсемлекләр тирәсендәге җир, шулай ук аларны күчереп утырту урыннарында өшемәсен өчен йомшартып һәм кипкән яфраклар белән, көпшәк грунт, коры көпшәк кар, кулдан әзерләнгән җылытучы материаллардан (ылыс, салам, калкан һ.б.) ясалган матлар белән капланырга тиеш; үсемлекләр утырту урыннары утырту алдыннан турыдан-туры әзерләнергә, үсемлек чокырларга куелган эрегән грунттан"мендәр" гә куелырга тиеш; кантар һәм ялангач тамыр системасы тирәсендәге траншеялар эрегән грунт белән күмелергә тиеш, кантарны күчереп утыртканда, 15 см дан да артык булмаган үлчәмдәге туң кантарлар катнашмасы кулланыла һәм гомуми салына торган грунт санының 10% ыннан артмаган өлеше күләмендә;туңган грунт кантары бер урында тупланырга тиеш түгел; ялангач тамыр системалы үсентеләр утыртканда туңган грунтны куллану рөхсәт ителми; утыртканнан соң үсемлекләргә су сибелергә һәм туңудан чокырчыклар капларга тиеш; утыртылган үсемлекләрне бәйләү яз көне башкарылырга тиеш.

4.6.9. Кышкы чорда каткан кантарлы агач һәм куаклар утырту -15С градтан да түбән булмаган температурада рөхсәт ителә.

Каткан кантарлы агачларны һәм куакларны кышка күчереп утыртканда, агач утыртканнан соң су сибәргә мөмкин. Кантарны туңдыру аны артык киптерүгә һәм үсемлекләрнең тамыр системасының дым белән тәэмин ителеше бозылуга китерә дип исбат ителгән. Кыш көне агач утыртканнан соң су сибү, су балансын торгызырга һәм кантарның туфрак катламын эрүен һәм аның башка туфрак тирәлеге белән бәйләнешен тизләтергә мөмкинлек бирә.

Үсемлекләр утыртканнан соң, кәүсә тирәли чокырчык ясыйлар. Грунт утырганнан соң эрегән үсемлек җире өстиләр, чокырчык өслеген тигезлиләр һәм үсемлекләрне җылыталар. Моның өчен чокырчык чиге тирәсендә тигез катлам итеп (20-25 см) үсемлек җире яки вак торф һәм 40 - 50 см. кар катламы салына.

4.6.10. Яз көне, туфрак эри башлаганнан соң, барлык кышкы утыртылган агачлар да тикшерелергә тиеш. Шул ук вакытта янтайганнарны кәүсәдән тарттырып түгел, ә җирне кире яктан янтайганны кантар төбенә кадәр казып торгызалар. Аннары үсемлекне төпкә кадәр казыйлар, үсемлекне вертикаль хәленә кадәр ипләп кенә бер урынга төшерәләр һәм үсемлек җире белән әйбәтләп тыгызлап күмәләр. Үсемлекләрне йомшак прокладкалы кәүсәгә беркетүче эремәләр белән нығыталар. Иртә язда кышкы утырту вакытында кәүсә тирәли чокырчыкка салынган җылыта торган материал алынырга тиеш һәм су сибү өчен кечкенә чокыр ясалырга тиеш. Үсемлекләрне даими карау билгеләнергә тиеш.

4.6.11. Эре күләмле агачларны кәүсәнең диаметры 25 см дан артмаганда утыртырга мөмкин. Күчереп утырту 2,0 х 2,0 м яисә 2,4 х 2,4 м зурлыгында кантары белән башкарыла. Шул ук вакытта, ябалдашларны яшәртеп җибәрергә 8 - 9 м агачның гомуми биеклеген саклап (имән, каен һәм ылыслылардан тыш), ян ботакларын 1/3 озынлыкка кисеп алалар. Түбән скелет ботаклары 3-4 метрдан да югарырак булмаска тиеш. Бу параметрларның агачлары көчле җилдә төшү куркынычы һәм декоратив яктан шактый зур зыян күрү сәбәпле, эре яшелләндерелгән объектлар төзегәндә сәнәгать зоналары һәм резерв җирләре территориясендә генә утыртылырга мөмкин.

Бары тик сәламәт, яхшы үсеш алган, өшемәгән һәм механик зарарланулардан башка һәм күчереп утыртуны яхшы кичергән тулысынча терелгәнче (3 - 5 ел) каралганнарны күчереп утыртырга мөмкин, шул ук вакытта чыгымнарны заказчы башкара. Корыган, черек булган, бер яклы, сузылган, формалашмаган агачлар күчереп утырту өчен бармый.

Агачларны яңадан утыртуны түбәндәге шартларда башкарырга ярамый:

- күчереп утыртыла торган агачлар астында инженерлык коммуникацияләре булуы
- агач утыртылырга тиешле урыннар тирәсендә вакытлы корылмаларның булуы;
- техниканың килү мөмкинлеге булмау;
- эшкәртелә торган агачларда җир нормалары белән каралган җирне формалаштыру мөмкинлеге булмау (агачларның югары тыгызлыгы, төзелеш чүп-чарында агачлар үсү, корылмаларның, коймаларның фундаментлары тирәсендә һ.б.);
- агач ябалдашларында электр чыбыклары һәм растяжкалары булу.

4.6.12. Торак микрорайоннар территориясенә бары тик сәламәт, яхшы үсеш алган экземплярлар гына утыртылырга мөмкин.

4.6.13. Агачларны күчереп утырту, һичшиксез, килештерелергә тиеш. Мондый эшкә рөхсәт Зеленодольск муниципаль районы Башкарма комитетының күрсәтмәсе булып тора.

4.6.14. Эре агачларны күчереп утыртканда, аларның ябалдашлары һәм тамыр системасы тиешле үсеш стимуляторлары белән эшкәртелергә тиеш.

4.6.15. Бакча эшчеләренә, кантарлы агачларны чокырга урнаштырганда, , кранның плюс 5 метрлы ату максималь очышына тиң, куркыныч зонасында булу тыела Агачны күтәргәндә һәм төшергәндә аның янында бары тик стропальщик кына булырга мөмкин, әгәр агач мәйдан өстендә 0,3 м дан артмаган булса .

4.6.16. Шәһәрдә гибридлы тирәк агачлары, корычагач өрәңгесе, шулай тирәк агачының ана экземпляры һәм җимеш биргәндә территорияне чүпләүче яки чәчәк атканда күпләп аллергия реакцияләре китереп чыгаручы башка үсемлекләрне утырту рөхсәт ителми.

4.6.17. Агачларны һәм куакларны төзелештә булган кагыйдәләр һәм нормалар нигезендә утыртырга кирәк, аерым алганда, бинаның диварларыннан һәм төрле корылмалардан , үсемлекләрне утырту урынына кадәр, ераклыклар регламентлана,ул 4.6.1 таблицада китерелгән

Искәрмәләр:

1. Китерелгән нормативлар яланбашларның диаметры 5 метрдан да артмаган агачларга карый һәм, димәк, зур диаметрлы агачлар өчен арттырылырга тиеш.

2. Агач һәм куаклар утыртканда биналарның, корылмаларның, балалар учреждениеләренең тышкы стеналары янында инсоляция һәм табигый яктырту норматив дәрәҗәләрен үтәргә кирәк.

4.6.1 таблица

КОРЫЛМАЛАРДАН ҮСЕМЛЕКЛӘР УТЫРТУГА КАДӘР АРА

Ераклыкны санау чиге	Үсемлекнең күчәренә кадәр минималь ара, м	
	агач	куак
1	2	3
Бинаның тышкы дивары, корылмалары	5,0	1,5
Трамвай юллары күчәре	5,0	3,0
Тротуар крые, бакча юлы	0,7	0,5
Урамның машиналар йөри торган өлеше, юл кырыеның ныгытылган сызыгы, канау борвкасы	2,0	1,0
Мачта, трамвай, галерейлар колоннасы, эстакада яктырту челтәре терәге	4,0	-
Чабу , террасы табаны һ. б.	1,0	0,5

Табан һәм стеналарының эчке кыры терәге	3,0	1,0
Җир асты коммуникацияләре: канализация	1,5	-
газүткәргеч: тышкы торбалар өчен җир асты полиэтилен торбалар өчен (торбадан төрле яклар буенча)	 2,0 2,0 һәм 3,0	 - -
җылылык үткәргече, торбаүткәргеч, җылылык-челтәре	2,0	1,0
суүткәргеч, дренаж	2,0	-
көч кабеле, элемтә кабеле	2,0	0,7

4.6.18. Магистральләр буенда утыртыла торган агачлар һәм куаклар арасындагы ераклык проект белән 4.6.2 таблица нигезендә билгеләнә.

4.6.2 таблица

МАГИСТРАЛЬЛӘРДӘ АГАЧЛАР ҺӘМ КУАКЛАР АРАСЫНДАГЫ ЕРАКЛЫК

Газон	Агачлар һәм куаклар арасындагы ара, м
1	2
Агачларны бер рәт белән утырту	3,5 - 6,0
Агачларны ике рәт белән утырту	5,0 - 8,0
Куакларны бер рәт белән утырту: биек (1,8 м дан артык) уртача һәм тәбәнәк	 0,5 - 1,0 0,3 - 0,4
Төркемләп утырту :	
Агачлар	3,0 - 7,0
Куаклар	0,3 - 0,8

Искәрмә: куакларны күп рәтләп утыртканда, полосаның киңлеген һәр үсемлекнең өстәмә рәте өчен 1,5 - 2,0 м га арттырырга кирәк.

4.6.19. Үсемлекләрне кантарлары белән төяү һәм бушату эшләрен куркынычсызлык техникасы буенча әзерлек узган махсус әзерләнгән эшче-такелажниклар яки бакча эшчеләре башкарырга тиеш.

4.6.20. Агач һәм куакларның үсеп китүен тикшерү нәтиҗәләре буенча тиешле акт төзелә (8 нче кушымта).

4.7. Газон урнаштыру.

4.7.1. Газоннарны, яссы корылмалардан һәм газондагы җир асты корылмаларыннан аерым су агынтысын тәэмин иткәннән соң, 0,05 - 0,06% 0,05 - 0,06 % нигез авышлыгын үтәп, тулысынча әзерләнгән һәм

планлаштырылган үсемлек грунтында урнаштырырга кирәк. Үсемлекләр җиренең калынлыгы гадәти, партер һәм мавритан газоннары өчен - 20 см, спорт җирләре өчен 25 см кабул ителә. Партер һәм спорт газоннары ясаганда, һичшиксез, кирәк булмаган үсемлек тамырларыннан һәм башка кушылмалардан чистарту өчен җирне иләргә һәм гербицидлар белән эшкәртергә кирәк.

4.7.2. Уңдырышлы җирнең куәтле катламы булган участокта газон төзегәндә, газон катнашмалары чәчү алдыннан, өске катламны 8-10 см тирәнлеккә йомшартырга кирәк.

4.7.3. Газонны бик нык фильтрлаучы грунтта (вак таш, гравий, калын катламлы юылган ком) үсемлек җирләре һәм киптерүче нигез арасында урнаштырганда, 5 - 10 см калынлыктагы җиңел һәм уртача балчыксыл туфрак су саклаучы катламны салырга, аннары китерелгән үсемлек җирләрен 20 см лы катлам белән тигез итеп җәергә һәм әйбәтләп тигезләргә тәкъдим ителә.

Газоннар ясау өчен куллана торган үсемлек катнашмасының составы үсемлек җиренең 67%, торфның 33% ын тәшкил итәргә тиеш һәм кулланыр алдыннан яхшылап болгатыла.

4.7.4. Зур территорияләрдә газон чәчүне тапталган өслек буенча газонлы үләннәр чәчү өчен чәчкечләр белән башкарырга кирәк. 1 мм дан ваграк орлык коры комлы катнашмада, күләме буенча 1:1гә, ә 1 мм дан да эрерәк орлыклар чиста рәвештә чәчелергә тиеш. Газон чәчкәндә орлыкларны 1 см га кадәр тирәнлеккә салырга кирәк. Орлыкларны томалау өчен җиңел тырмаларны яисә чәнечкеле каток һәм щетка кулланырга кирәк. Орлыкларны томалаганнан соң, газон 75-100 кг авырлыктагы каток белән тапталанырга тиеш. Кабык барлыкка китерүче туфрак тапталмый.

4.7.5. Туфракны газоннар өчен төп әзерләгәндә минераль ашламаларны (гамәлдәге матдә буенча) тигез итеп кертергә кирәк:

- көлле туфракларда, балчыклы һәм авыр балчыклы туфракларда:

N - 40 - 50, P - 60 - 90, K - 40 - 60 кг/га;

- азкөлле һәм җиңел балчыклы туфракларда:

N - 20 - 30, P - 40 - 60, K - 30 - 40 кг/га.

Газоннарны вегетация сезоны башында - май башында яки көзен - август - сентябрь айларында ясарга кирәк. Системалы су сиптереп торганда, язгы-җәйге чорның бөтен вакытында чәчергә була. Газоннарны чәчү, гидрочәчү, тукыма катламы астында чәчү (капчык), чирәмле, рулонлап җәю, туфрак өсте үсемлекләрен утырту юлы белән ясарга мөмкин.

4.7.6. Яңа орлыклар катнашмасының чәчү нормасы чәчелгән мәйданның 1 кв.м. орлыкларның хуҗалык өчен яраклылыгы (уртача 20 г). 1,5 - 2 мәртәбә билгеләнә.

4.7.7. Декоратив һәм тотрыклы газоннар ясау өчен төрле үләннәрдән файдаланырга тәкъдим ителә, аларны төзү принцибы төрле типтагы үләннәрне катнаштырудан, тамыр системасының урнашу һәм куәтен, төрле биеклекләрне катнаштырудан гыйбарәт. Гадәттә, бу 2 - 5 төр үлән. Катнашмада 5-15% тамырлы, йомшак тамырлы һәм катнаш тармаклы

үләннәр булырга тиеш. Катнашма составына керүче үлән орлыкларын чәчү нормасы түбәндәге формула буенча исәпләнә::

$$Ф = \frac{Н \times 100}{Г},$$

биредә ф - орлык чәчүнең факттагы нормасы, кв. м,
Н- 100% шытып чыккан очракта, орлык чәчү нормасы, кв. м,
Г-орлыкларның чынлыктагы тишелеше,%.

4.7.8. Откосларны ныгытканда перфорацияләнгән газон рәшәткәләрен яки чирәмлек: тоташны яки "шакмаклыны" куллану максатка ярашлы.

4.7.9. Газонны чирәмнән ясаганда, иң беренче чиратта, нигезне 10 см. да ким булмаган күләмдә үсемлек җирләреннән катлам әзерләргә кирәк. Югары булмаган откосларда(3-5 м га кадәр) һәм чагыштырмача зур булмаган тайпылышларда (30% ка кадәр) үсемлек җирләренең катламын тигезләп салырга мөмкин. Текә калкулыклар булганда, нигез террасацияләнергә тиеш, шуннан соң гына үсемлек җирләре салына.

4.7.10. Орлыкны 25-50 см киңлектәге, 50-200 см озынлыкта, 4-8 см калынлыкта махсус билгеләнгән урыннарда әзерләргә кирәк. Чирәм өслеген берсе өстенә берсен куеп, штабельләрдә сакларга һәм күчереп йөртергә кирәк,саклау ике көннән артык тәкъдим ителми.

4.7.11. Җиңел туфрак һәм текә тау битләрендә откосларның тоташ чирәмне астан өскә куярга, сөзәк җирдә (сөзәк битләрнең текәрәге 30 проценттан да ким) чирәне "шакмакларга"салырга. Һәр чирәмне 20 - 30 см озынлыгындагы ике - өч очлы таяк белән беркетергә кирәк, чирәм кисәкләре арасындагы җөйләрне үсемлек җире белән күмәргә кирәк.

4.7.12. Откосларны «шакмак»ка куйганда, башта аның аскы өлешенә 3 - 4 тоташ чирәм буйны һәм откосның өске сызыгыннан бер буй , аннары алар кисешкән вакытта 1,0 - 1,5 м озынлыктагы шакмаклар барлыкка килсен өчен үзәк өлеш буенча 45 градуслы чирәм тасмаларын салырга кирәк, чирәм тасмаларын очлы таякчык белән ныгытырга, барлыкка килгән күзәнәкләргә үсемлек җирен салырга һәм шул ук төрдәге газон үлән орлыкларын чәчәргә кирәк.

4.7.13. Сөзәк җирдә газон шулай ук агач опалубка кулланып, 1,5 х 1,5 м күзәнәкләр ясау өчен 15 см киңлектәге һәм 1,5 м озынлыктагы, 2,5 - 4,0 см калынлыктагы такталардан ясала ала. Такталар очлы казыклар белән ярга беркетелгән , күзәнәкләр җир белән күмелгән һәм газон үләне орлыклары белән чәчелгән булырга тиеш.

4.7.14. Юл буйларында һәм чәчәк түтәлләре буенда да чирәмле рулон максатка ярашлы, чирәм тоташ озын тасмалар белән җәелергә тиеш.

4.7.15. Газонны гидрочәчү методы белән төзү махсус җайланмалар белән латекс кулланып башкарылырга тиеш. Гидрочәчү өчен катнашманың киләсе составы киңәш ителә:

Су, куб. м	3,8
Күпьеллык үләннәр орлыгы, кг	24 - 26
Минераль ашламалар, кг:	
азотлы	48
фосфорлы	24
калийлы	16
Агач пычкы чүбе, кг	320
Яки торфлы крошка, кг	480
Латекс, л	110 - 140

Катнашманың чыгым нормасы-5 л/кв. м. Газонга нигез салу гадәти ысул белән башкарыла.

4.7.16. Газон булдыруның нәтиҗәле ысулы - тамырлар үткәрми торган нигездә (полиэтилен пленка, бетон һ. б.) урнаштырылган субстратның минераль ашламалар белән баетылган, минераль ашламалар нигезендә үстерелгән рулонлы чирәм куллану. Бу субстратка чәчелгән орлыклар бик күп тамыр барлыкка китерә, шуңа газонлы келәм бик нык һәм чирәмнең яңа урында тиз тернәкләнеп китүен тәэмин итә. Субстрат сыйфатында өске һәм аскы торф, уңдырышлы җир катнашмасында торф (1:1), төрле компостлы торф кулланырга кирәк. Субстрат үткәрми торган төптә 2 - 3 см калынлыктагы катлам белән җәелә. Чирәмне үстерү вакыты-һава шартларына карап, 7-10 атна (чәчү вакытыннан алып). Субстрат pH булганда 4,8 дән түбән CaCO известь (1 куб.м субстратка 2 - 3 кг) өстәлә. Чирәм рулоны өчен оптималь кислотность-5,6-7,5 pH.

Кертелә торган минераль ашламалар субстрат составына бәйле, әмма уртача калий һәм фосфор ашламалары өчен - 15,3, азотлы ашламалар өчен-16,5 г/м (гамәлдәге матдә буенча) тәшкил итә. Орлык чәчү нормасы гадәти нормадан 1,5 тапкыр югарырак.

Рулонлы чирәмгә даими рәвештә су сибәргә кирәк: башта көненә ике тапкыр 3 - 5 л/кв. м исәбеннән, үлән үсеше һәм тамыр системасын ныгыган саен, норма 10 кв. м булганда, су сибүне бер тапкырга кыскартырга кирәк. Үләнне 12-15 см кыркыйлар. Кырку биеклеге 4-5 см. да ким түгел. Әзер чирәм рулонга җиңел төрелә. Иң уңайлы рулоннар 4-6 м озынлыкта һәм 1,0-1,5 м киңлектә. Аерым очракларда 2 м озынлыкта һәм 40 см киңлегендә кечкенәрәк үлчәмле рулоннарны кулланырга кирәк. Чирәмне, тулысынча дым сыйдырышлылыгының 50 - 60%ы саклангында ,7 - 14 көн саклау рөхсәт ителә. Булачак газонга рулонлы чирәмне тыгызланган һәм дымландырылган туфракка салырга, агач спицалар белән ныгытырга, үсемлек җирен тутырырга, 500 кг га кадәр массалы катоклар белән буйга һәм аркылыга таптарга һәм күп итеп су сибәргә кирәк. Мондый газоннарда беренче кат, җәюдән соң 10-15 көннән соң, кул белән яки җиңел газонокосилкалар белән чабырга кирәк.

4.7.17. Яшелләндерелә торган объектның аерым участокларында (күләгәләндерү, дым җитмәү, склоннар һ.б.) кирәк булган очракта, туфрак катламлы үсемлекләрдән торган, ягъни, яңа мәйданны актив рәвештә яулап алырга һәм аны үз артыннан тотарга сәләтле, вегетатив хәрәкәтчәнлеккә ия түбән төзелешле үләнчел һәм куакчыл үсемлекләрдән

газоннар ясарга мөмкин. Мондый газоннар ясау өчен туфракны, аның конкрет үзенчәлекләрен һәм үсемлекләрнең индивидуаль таләпләрен исәпкә алып, гадәти ысул белән әзерләргә кирәк. Туфраклы үсемлекләрне үрчетүнең иң киңәш ителә торган ысулы - вегетативны алдан тамырландырмыйча гына. Үсемлек чыбыкчаларын утырту алдыннан 4 - 5 сәгать экспозициясендә 0,01% үсеш стимуляторы эретмәсе белән эшкәртергә киңәш ителә.

4.7.18. Зур паркларда болын газоннарын, туфрак аэстрациясен яхшырту өчен туфракны механик эшкәртү юлы белән чирәне кисеп һәм тишеп ясасаң яхшы. Бер үк вакытта чирәмне кисеп, энәле катоклар ярдәмендә таптау- иң зур нәтиҗә бирә. Үлән сабагын ротацион щеткалар яки озын һәм очлы тешле тырмалар белән тырмаларга кирәк. Болын газоны болын җирләрендә, ул үләндә йөрү, ял итү һәм уйнау өчен яхшы.

4.7.19. Партер газоннары паркларның, бакчаларның, скверларның мөһим архитектура-планлаштыру композицияләрендә, иҗтимагый биналарга керү алдыннан, һәйкәлләр, скульптуралар, фонтаннар, декоратив сулыклар һ.б. урыннарда ясала. Гадәттә, алар дөрес формага ия (турыпочмаклык, квадрат, түгәрәк һ. б.).

Партер газоннары вегетация чоры вакытында бер тондагы төс һәм куе, түбәнәк, тигез йомык үлән сабагын сакларга тиеш.

4.7.20. Партнер газоннары бер - ике төр үләннән тора. Гадәттә, нечкә сабаклы һәм тар яфраклы күпьеллык тәбәнәк кыяклы үләннәр (кызыл солыбаш, болын йончасы) файдалана.

4.7.21. Чагыштырмача зур булмаган мәйданнарда партнер газоны төзегәндә шпилькалар беркеткән капчыкларның өслеген җәю киңәш ителә. Бу исә чәчүлекләрне кош-корттан һәм су сиптерүдән һәм янгыр вакытында орлыкларны юудан саклый. Су сибү капчыктан башкарыла.

4.7.22. Мавритан, яки чәчәк ата торган газоннар аланнарда, зур парклар һәм урман паркларында, торак районнар утыртмаларында һ. б. урнаштыралар. Алар берьеллык һәм күпьеллык була, беренче мәк, күк чәчәк, алиссум, житен, иберис, тырнак гөл, тагетес һ. б. кебек берьеллык орлык чәчәләр.

Күпьеллык чәчәк ата торган газоннар булдыру өчен ак тукранбаш , маргаритка, алпия мәге, ак ромашка, меңъеллык, кыңгырау куланыла, төрле төстәге суганча үсемлекләрен: сцилла, мускари, Урта Азия лаләләре, нәркизләрне дә кертергә була. Күпьеллык чәчәк атучы газоннардагы үлән катнашмаларында гадәттә 40-50% кыяклы үлән тәшкил итә.

4.7.23. Ачык яссылык корылмаларын төзегәндә спорт газонын урнаштыруны мәйдан билгеләреннән, өске су бүлү җайланмасыннан, асылмалы катламнан киптерүче яки фильтрлаучы грунтлардан һәм туфрак катламын җәюдән башларга кирәк.

4.7.24. Туфрак катламын китереп салгач, транспорт, төзелеш машиналарының һәм механизмнарның, планировка һәм тыгызлаучы механизмнардан тыш, су сиптермичә генә, туфрак асты катламы буенча каток белән бер тапкыр тыгызлаганнан соң гына, йөрү рөхсәт ителергә тиеш. Туфракның җир катламын салыр алдыннан, машиналарның һәм

механизмнарның җир асты катламында узу эзләре филироват ителгән һәм тапталган булырга тиеш. Транспорт чаралары һәм төзелеш машиналарына, планлаштыру һәм тыгызлаучы машиналардан тыш, туфрак катламыннан йөрү рөхсәт ителми.

4.7.25. Туфрак асты һәм туфрак катламнарын тыгызлау 1,2 т каток белән бер - ике тапкыр узып (кырны аркылыга- буйга), алдан (җәя башлаганчы 10-15 сәгать кала) 10-12 кв. м исәбеннән су сиптереп башкарыла. Утырту урыннары, һичшиксез, сибелә, филироват ителә һәм кабат тыгызлана. Өч метрлы контроль рейка астында катлам өслегендә утырмалар булу рөхсәт ителми.

4.7.26. Спорт газоны өчен үсемлек грунты гранулометрик составы буенча җиңел балчыкка якын булырга тиеш, pH = 6,5 - 7,3, гумус 4 - 8%, азот - 100 г туфракка 6 мг ким түгел, фосфор - 100 г туфракка 25 мг ким түгел, калия - 100 г туфракка10-15 мг.

4.7.27. Спорт газоннары өчен туфракның механик составы бик мөһим. Табигый туфрак-грунтларның берсе дә диярлек спорт газоннары өчен туфракны яхшыртучы чаралардан башка файдаланыла алмый, чөнки механик состав аларның таләпләренә туры килми (4.7.1 таблица).

4.7.28. Спорт газоннарын структурасы һәм егәрлеге буенча бер үк төрле җир катламында (калынлыгы 25 см дан да ким булмаган) ясыйлар. Җир яхшы киптерелгән, төп туклыклы матдәләрнең бәйләнеше югары һәм баланслы булырга тиеш.

4.7.29. Үсемлекләр грунтын махсус мәйданчыкларда әзерлиләр. Әгәр җирле грунт бер урыннан икенче урынга күчмичә кулланыла икән, аны яхшырту өчен туфрак яхшыртучы материалларны акрынлап (өлешләр буенча) бертигез бүлеп һәм болгатып туфракның өске катламына кушып кертәләр. Катнаштыру өчен тырмалар, культиваторлар, җиңел машиналарда фрезлар кулланалар.

4.7.1 таблица

СПОРТ ГАЗОННАРЫ ӨЧЕН ТУФРАКНЫҢ
ЯКЫНЧА ОПТИМАЛЬ МЕХАНИКА СОСТАВЫ

Фракция, мм	Фракциянең эчтәлеге, төрле дымлылыгы булган районнар буенча %		
	Артык	Уртача	Ким
1	2	3	4
1 - 0,25	40 - 47	30 - 34	12 - 14
0,25 - 0,05	31 - 26	33 - 29	40 - 37
0,05 - 0,01	12-15	15 - 17	24 - 19
0,01 - 0,001	10 - 7	14 - 10	8 - 10
0,001 тән кимрәк	7 - 5	8 - 10	16 - 20

4.7.30. Үсемлек грунтын 8-12 см калынлыктагы биеклек тамгасы белән җәяләр, тырма белән тигезлиләр һәм 80-100 кг массалы агач катоклар белән таптыйлар. Туфракның ахыргы планировкасын бик җентекләп, 3-5 тапкыр тырмалыйлар, аннары буйга һәм аркылыга каток белән таптыйлар. Туфрак ябышып калып, тыгызлансын өчен, планлаштыруны, туктап торып ,5 - 6 атна дәвамында, үткәрәләр. Әгәр йөргәндә кырда сизелерлек эзләр калса, таптауны дәвам итәргә кирәк.

4.7.31. Спорт газоннары өчен дренаж җайланмасы тәкъдим ителә. Авыр туфракларда чирәм ешрак (4 - 8 м) һәм өслеккә якынрак(60 см) , уртача - сирәгрәк(10 - 12 м) һәм тирәнрәк (90 - 100 см) салына. Су үткәрми торган авыр төпләрдә 0,008 см кимрәк авышу белән 10 - 15 см калынлыктагы (фракция 20 мм), гравия яки керамзиттан 5 - 7 см калынлыктагы (фракция 8 мм) һәм эре бөртекле елга комыннан 7 - 10 см калынлыктагы вак таш катламы белән тоташ дренаж ясау яхшырак.

4.7.32. Орлык чәчү алдыннан кабат йомшарту һәм кирәкмәгән үсемлекләрне газоннан читкәрәк җыю эшләре башкарылырга тиеш.

Башта эре орлыкларны, шул ук вакытта вак орлыклар өчен эре орлыкларга перпендикуляр рәвештә чәчүлек урынын булдырып, 10 мм тирәнлеккә чәчергә кирәк. Вак орлыклар 3 мм тирәнлеккә кертелергә тиеш. Чәчүдән соң өслек 100 кг. га кадәр массалы каток белән таптала.

4.7.33. Спорт газоннарын булдыру өчен төрле составтагы үләннәр катнашмасыннан файдаланалар (4.7.2 нче таблица).

4.7.2 таблица

СПОРТ ГАЗОННАРЫ ӨЧЕН
ҮЛӘН КАТНАШМАЛАРЫ СОСТАВЫ

Төре	Төрле үләннәр катнашмасының составы	
	I	II
	Үсемлекләрнең аерым төрләре катнашмасының процент эчтәлеге	
Болын йончасы	60	20
Солыбаш: Кызыл куаклы кызыл тамырлы болын	 20 - -	 - 45 15
Көтүлек рейграсы	-	15
Үрентеле кырчыл	15	-
Ак тукранбаш	5	5

4.7.34. Чирәмнән торган спорт газонының өске катламын 3 м аша туфрак астына керә торган визир таякчыклар буенча салырга кирәк.

4.7.35. Үләнлекне тулысынча үскәч һәм бер тапкыр кискәннән соң гына спорт газонын эксплуатацияләргә кирәк.

4.8. Чәчәк түтәлләре ясау.

4.8.1. Чәчәк түтәлләре-ул бер, ике яки күпьеллык үсемлекләр утыртылган геометрик яки ирекле формадагы участок. Бу-яшелләндерү объектының иң декоратив элементларының берсе. Чәчәк түтәлләре расланган проект яки схема нигезендә булдырыла.

4.8.2. Берьеллык үләннәрдән һәм икеьеллык үләннәрдән чәчәк түтәлләре ясау өчен калынлыгы 20-40 см. булган үсемлек җирләре дә җитә. Моның өчен тагаракны казып алалар яки, чәчәклек өслеге газон өслеге 8 - 10 см га күтәрелгән яки аның белән тигезлек булырлык итеп, гамәлдәге нигезгә туфракны тутыралар. Туфракка минераль (аммиак селитрасы - 20-30 г/м, суперфосфат - 40 - 50 г/м, калий тозы - 30 г/м) һәм органик (черемә, компост һ.б. 8-10 кв. м исәбеннән) ашлама кертелә.

4.8.3. Күпьеллыклардан чәчәклекләр барлыкка китерү өчен, үсемлек төренә карап, 40 тан 60 см га кадәр тирәнлектәге тагарак казыйлар. Чәчәклекләр өчен әче туфрак кулланырга ярамый. Әгәр pH 5,5 тан түбән булса, туфракны гомумкабул ителгән нормалар буенча известь кертергә кирәк.

4.8.4. Чәчәк үсентеләре яхшы тамырланган һәм симметрик яктан үскән булырга тиеш, ул бер-берсе белән үзара үрелгән һәм сузылган булырга тиеш түгел. Күпьеллыкларда кимендә өч бөре яки бәбәк булырга тиеш; бәрәңгеләрнең тулы һәм кимендә ике таза бөре булырга тиеш; суганчалары тыгыз, механик зарарлануларсыз булырга тиеш.

4.8.5. Берьеллык һәм икеьеллык чәчәк үсемлекләре үсентеләре утыртканчы күләгәле урыннарда һәм дымлы торырга тиеш.

4.8.6. Үсентеләрне утырту - иртән яки көн азагында, болытлы көнне - көн дәвамында башкарылырга тиеш. Үсемлекләр дымлы туфракка утыртылырга тиеш; тамырлар кысылмаска һәм борылмаска тиеш. Тәбәнәк төрләр һәм сортлар өчен үсемлекләр арасындагы ара - 10 - 15 см, биегрәкләр өчен - 15 - 25 см.

4.8.7. Берьеллык үләннәрдән чәчәк түтәлләрен, чәчәк орлыкларын грунтта чәчеп, ясап була. 0,5 - 2,0 см тирәнлектәге буразналарда (орлыкларның зурлыгына карап) чәчергә яисә, орлыкларны төрле якка таратып, алга таба тырмалар белән эшкәртергә була. Бер-ике чын яфраклары булгач үсемлекләр сирәкләнә. Орлык чәчү нормасы үсемлек төренә һәм орлык күләменә бәйле.

4.8.8. Апрель ахырында ачык грунтка тырнак гөле, кашкарый, тагетес һ. б., майның икенче декадасында - җылырак үсемлекләр - цинния, бальзамин, настурция, иппомей һ. б. чәчәләр.

Күпчелек салкынга чыдам берьеллык һәм кайбер күпеллык үсемлекләрнең орлыкларын көз көне, салкыннарга кадәр шытып өлгермәсеннәр өчен, тотрыклы кыраулар башлангач кына чәчәргә мөмкин. Шул ук вакытта орлыкларны ике тапкыр күбрәк тотарга, черемә, торф яки вак кантарлы туфрак белән эшкәртергә кирәк.

4.8.9. Күпьеллык чәчәкле үсемлекләрне утыртканда, аларны артык тирән казу соңрак тишелеп чыгуга китерә һәм үсүгә һәм чәчәк атуга тискәре йогынты ясый, артык сай утырту үсемлекләрнең өшүенә китерергә мөмкин. Тамырлы үсемлекләрне (функия, көнчыгыш мәге һ.

б.)розетка үзәге туфракка күмелмәслек итеп утырталар. Суганчыл үсемлекләрне, суганча күләменнән 3 - 4 тапкырга артыграк тирәнлеккә утырталар. Суганча тамырлы лилияләр утырту тирәнлеге 20-25 см, ак лилия өчен - 3-5 см, башкалар өчен 10-12 см тәшкил итә. Пионнар утыртканда бөреләрнең туфрак дәрәҗәсендә булуы зарур.

4.8.10. 1 кв. м. га утыртылган үсемлекләрнең саны үсемлек төренә һәм аның җир асты өлешенә бәйле. Күпьеллык үләннәр 1 кв. м га 16 данә, лалә чәчәкләре - 1 кв. м га 40-56 данә, үрмәли торган күпьеллык үсемлекләр-виноград, ломонос-10-12 данә,хмель, актинидия-25 данә/кв. м, плющ даурский-9-10 данә.

Җәйге үсентеләрне утырту нормасы түбәндәгечә: шт./кв. м):

- берьеллык үләннәр-уртача 50 (25-100);
- икеьеллык-30дан 70кә кадәр;
- келәмле-уртача 100-200;
- үрмәли торган:төрек боблары - 9, хуш исле борчак-16, настурция - 12 - 25, хмель - 18 - 25, фасоль - 3 - 6.

4.8.11. Чәчәк түтәлләрен ирекле планировка рәвешендә ясаганда, объектны төзегәндә еш кына табыла торган эре ташлардан файдалану мөһим, алар чәчәкле үсемлекләр белән бергә газонда урнаштырыла. Объектта күп санлы ташлар булса, яшелләндерә торган территориядә рокарилар, ягъни бизәлешендә әйдәп баручы рольне төрле зурлыктагы матур урнаштырылган таш кыялар тоткан участоклар төзү максатка ярашлы.

4.8.12. Чәчәкләр утырту түбәндәге срокларда башкарылырга тиеш: туфракта кышламый торган җәйге һәм күпьеллык, язгы кыраулар тәмамланганнан соң (5 июньнән соң); грунтта кышлый торган икеьллык һәм күпьеллык-яз көне һәм көз көне ; грунтта кышлаучы сугача орлыкларын - көзен.

4.9. Юл- сукмак челтәре өслекләре ясау.

4.9.1. Яшелләндерелгән территориядә юл-сукмак челтәрен төзү эшләнгән проект һәм гомумтөзелеш нормаларын һәм кагыйдәләрен (СНиП IV –II-82, СНиП III- 10-75, СНиП 2.05.02-85, СНиП 3.06.03-85, СНиП III-4-80, СНиП 12-04-2002, и ГОСТ 23735-79, ГОСТ Р 50597-93, ГОСТ 3344-83, ВСН 14-95, ВСН 60-97, ВСН 24-28, СНиП 3-4-80, ГОСТ 91.28-97, ГОСТ 8267-93, Р 52128-2003, ГОСТ 6665-72,6665-91 һәм башкалар) үтәп башкарылырга тиеш.

4.9.2. Барлык юл-сукмак челтәре өслеге иң элек проект нигезендә һәм табигый сызымнарга нигезләнеп эшләнергә тиеш. Юл-сукмак челтәрен билгеләү һәм "тагаракны" кисү территорияне вертикаль планлаштырганнан һәм үсемлек грунты салганнан соң башкарыла. Төп юллар трассалары төп базис линияләренә бәйле рәвештә аларның көчләре буенча чыгарыла. Аннары вертикаль планлаштыру проектына ярашлы рәвештә, буй тайпылышлары тикшерелә, юллар кисешкән урыннарның, борылышларның, почмакларның беркетү радиусларының һәм рельефның сыну нокталарының натурасында беркетелә; «тагарак» казыла һәм таләп ителә торган тайпылышларны исәпкә алып, юл полотносы планировкасы уздырыла; юл чикләре сайлап алына һәм юан фанерадан махсус

киселгән шаблон ярдәмендә аркылы профиль төзелә. Зур юлларда һәм аллеяларда профильле пычак булган бульдозер яки автогрейдер ярдәмендә профиль ясала.

4.9.3. Грунт юлы булдыру өчен "тагарак" бер төрле грунт белән тула һәм 5 - 6 см га сеңдерелгән су белән яхшылап сугарыла. Полотнаның өслеге кырыеннан 5-6 тапкыр бер эз буйлап мотор катоклары белән тыгызлана.

Юл кырыенда таптау башланганчы, 50 см киңлектәге үсемлек җиреннән яки чирәмнән терәк бровкалар ясыйлар. Терәк бровкаларны шнур буенча җир сибеп ясыйлар, аны тигез итеп таратып җибәрәләр, планлаштыралар һәм трамбовкалар ярдәмендә тыгызлыйлар. Әзер бровканы газон үләннәре орлыгының нормасын икеләтә итеп чәчәләр яисә агач спица белән беркетелгән 10 - 15 см киңлектәге һәм 5 - 10 см калынлыктагы чирәм тасмасы җәяләр

Юлның яки мәйданчыкның грунт өслеге әзер дип санала, әгәр юка түгәрәк предметлар (спица, тимер чыбык, кадак һ. б.) өске катның бөтенлеген бозмыйча грунттан чыгарылса.

4.9.4. Комлы-гравияле һәм грунтоцемент катнашмалар алдан әзерләнгән һәм филированный грунт нигезенә (4.9.3 п.) салына; нигез полотносы алдан фрезерлана, һәм аның буенча күрсәтелгән катнашмалар сибелә; аннары кабат өслек филирлана һәм таптала. Җәяүлеләр өчен юлларның калынлыгы 12 см га кадәр.

4.9.5 Юллар һәм бизәкле (тулы) конструкцияләре булган мәйданчыклар төзегәндә, әзер нигезләрнең чикләре буйлап (4.9.2 п.) терәк кашкалар ясала (4.9.3 п.) яисә бордюр (борт ташы) урнаштырыла. Моның өчен 10 см тирәнлектәге һәм 12 см киңлектәге канавка ачыла, канавканың ложасы планлаштырыла, бетон "мендәр" җәелә һәм бетон массага җылытып, агач трамбовкалар белән тигезләнеп, борт ташы куела. Борт ташлары арасындагы җөйләргә цемент эремәсе салына, ә нигезенә бетон массасы өстиләр, аны тыгызлыйлар.

Бордюр урнаштырганнан һәм полотно әзерләгәннән соң (4.9.2 п.) аның өслеге буенча вак таш катламы сибелә һәм юлның аркылы һәм озайтылган профиле нигезендә тигезләнә; профильле өслекне дымландыралар (10 л/кв. м өслектәге) һәм кимендә 1,5 т авырлыктагы каток белән йөртеп чыгалар, бер эздән 5 - 7 тапкыр кырдан уртага һәм һәр эзнең 1/3 өлешен алып Тыгызланган вак ташның калынлыгы 15 см. дан артмаска тиеш.

Аерым кисәкчекләрнең хәрәкәтчәнлеге сизелмәсә яки вал астына ташланганвак таш кисәге изелсә, вак таштан торган нигез әзер санала.

Әзерләнгән нигезгә нык токымнар яисә махсус катнашмалар чәчелә, шаблон буенча тигезләнә (уклоннарны исәпкә алып); өслек дымлылана (10 л/кв.м), кипкәннән соң катламның тыгызлыгына, сыгылуына һәм өслегенең эластиклыгына ирешкәнче, 1 т 5 - 7 тапкыр авырлыктагы каток белән таптала.

Шомартылган полотно юлы 4 - 5 көн цементлау өчен дымлы хәлдә тотыла, аннан соң аерым урыннар янә 1 т массалы каток белән таптала.

Вак таш нигезләренең өске катламының әзерлеге грунт өчен дә шул ук ысул белән билгеләнә (4.9.3 п.).

4.9.6. Газон ягыннан борт ташы буйлап, газон өслегеннән су җыю һәм бүлеп бирү максатыннан, 50 см озынлыктагы дренаж сузылырга тиеш.

4.9.7. Монолит бетоннан юллар урнаштыруның технологик процессы агачтан яки бордюр таштан махсус опалубка урнаштыру, вак таш нигезен әзерләү юлы белән өслекнең төгәл контурларын тәэмин итү; бетон массасын нигез өслеге буенча тигез катлам белән җәю һәм аны көрәк, мастерком яки махсус такта белән тигезләү; челтәрле фактура булган ике горизонталь барабаннан торган каток белән йөреп чыгу. Таптау- бетон өслеген тигезли һәм тыгызлый торган мотор механизмнары ярдәмендә башкарыла.

Монолилит бетонга (квадратлар, түгәрәкләр, дулкыннар һ.б.) рәсеме төшерелергә мөмкин; 1-3 см диаметрлы бөртекле гравий өстәлгән; плитка өслеген хәтерләткән агач рейкалар салынган; әле суынып бетмәгән бетонга төсле чуерташ бастырылып кертелгән, аны гравий белән тоташтырып, төрле рәсемнәр алырга мөмкин.

4.9.8. Юлларны бетон плитәләрдән урнаштырганда, нигез вак таштан яки чиста комнан эшләнә. Әзерләнгән полотнога вак таш катламы куела, уклоннар буенча, катоклар белән эшкәртелә; әлеге нигез буенча бетон катламы яки цемент-ком катнашмасы җәелә һәм аның буенча плиткалар салына. Укладканы кулдан салганда, плитканың аскы ягы су белән сылана һәм бетон өстенә салына, аннары саклык белән генә чүкеч токтасы белән тиешле хәлгә китерелә; яткырылган плиталар өслеге махсус шаблон белән тикшерелә. Җөйләр цемент эретмәсе белән яки цемент-ком катнашмасы белән каплана.

Зур булмаган плитәләр кулдан салына, 50 килограммнан артык авырлыктагы эре плитәләр махсус җайланмалар һәм механизмнар ярдәмендә салына Өстәмә юл салганда, плиткалар газон буенча комлы "мендәргә" плитәләрне 2/3 калынлыкка кертеп таптала ; плиткалар өслеге шомартыла. Плиткәләр арасындагы җөйләр үсемлек җире белән каплана һәм газон үләннәре орлыклары белән чәчелә.

Плитәләрнең вертикаль авышуы 1,5 см дан артмаска тиеш; плитәләрнең өстенә такта куеп, тыгызлап утырталар Комлы нигезнең ян-як тиресе тыгыз итеп җирдән казылган бровка яки бетон таштан (поребрика) булырга тиеш. Плиткәләрнең бровкага һәм бер-берсенә тыгыз куярга кирәк. Плиткәләрне газон өслеге белән тигез яки аннан 2 см га югарырак булган тигезлеккә салалар.

4.9.9. Таш плитәләр (машина ысулы белән киселгән), кирпеч, торца шашкалары һәм агач кәүсәләреннән түгәрәкләр кулланып юллар салу, бетон плитәләрне салуга тиң.

4.9.10. Укладка комнан, вакланган шлактан яки цемент-комлы катнашмадан кулдан ясалган нигез буенча башкарыла; "мендәр" калынлыгы кимендә 10 см булырга тиеш. Плитә арасындагы җөйләрне ком яки катнашма белән каплыйлар. Брусчатка өслеге шул ук

эзлеклелектә эшләнә, ләкин рәсем буенча ("веер"," сетка"," перевязка " һ.б.).

4.9.11. Кирпечтән япма комлы мендәрдә ясала, ул тигезләнә, су агымы өчен кечкенә авышлыкны исәпкә алып планлаштырыла. Кирпечләр төрле рәсемнәр белән җәелә; кирпечләрне салганда тыгызлыйлар. Кирпечләр арасында җөйләр бары тик җиңелчә дымлы ком белән генә, өслек белән бер үк дәрәҗәдә тутырыла.

4.9.12. Агач бүкәннәрнең өслекләре күмелгән һәм вак ташның тигез катлавы буенча тыгызлап ясала; кайбер очракларда өслек буйлап юка итеп цемент эремәсе агызалар. Нигез буенча антисептик белән алдан сеңдерелгән бүкән шашкалары яки түгәрәкләр салына. 3-6 мм киңлектәге җөйләрне ком белән тутыралар.

4.9.13. Барлык тәмамланган өслекләрне 3 - 4 көн кулланмаска тәкъдим ителә.

5. ЯШЕЛ УТЫРТМАЛАРНЫ КАРАП ТОТУ

Яшел утыртмаларны тотуга аерым игътибар бирелергә тиеш, чөнки шәһәрдә һава һәм туфрак мохите үсемлекләрне яшелләндерү өчен кулланыла торган, формалашкан биологик үзенчәлекләре табигый шартлардан кискен аерыла.

Яшел утыртмаларның сыйфатын бәяләү күрсәткечләре 6 нчы кушымтада күрсәтелгән.

Шәһәр экологиясе үзгәрү нәтиҗәсендә матдәләр алмашу процессларының тотрыклылыгы бозыла, үсемлекләрнең үсү һәм җайлашу сәләте кими, ягъни шәһәр мохитенең үзгәрүчән факторларына яраклашу мөмкинлеге кими, бу, ахыр чиктә, үсемлекләр организмының иртә физиологик картаюына китерә.

Үсемлекләр үсү тирәлегенең үзенчәлеген исәпкә алып, яшел утыртмаларны тоту кагыйдәләрен үтәү шәһәрдә чыдам һәм югары декоратив үсентеләр булдыруның зарури шарты булып тора.

5.1. Агач һәм куакларны карап тоту.

5.1.1. Су сибү.

5.1.1.1. Агачлар, бигрәк тә шәһәр урамнарында һәм магистральләрдә, даими су сибүгә мохтаҗ, ул тамыр катламында туфракның даими дымлылыгын тәэмин итәргә тиеш. Туфракның дымлылыгы 60% булганда, агач бик яхшы үсә. Туфракта дым җитмәү үсемлекләр өчен минераль туклану элементлары алу мөмкинлеген киметә.

5.1.1.2. Су сибүнең нормалары һәм ешлыгы һава шартларына, туфракның механик составына һәм аның дымлылыгына, агач төрләренең дым яратуына һәм корылыкка чыдамлыгына, тамыр системасының тирәнлегенә һәм киңлегенә бәйле. Уртача алганда, кәүсә тирәли чокырчыкның 1 кв.м чыгып , җиңел механик состав туфрагында 30 л.м га һәм авыр механик состав туфрагында 50 л га кадәр сибәргә кирәк, әмма комлы һәм коры туфракларда су сибүләрнең ешлыгы балчыклы һәм дымлы туфракларга караганда күбрәк булырга тиеш.

Вегетация чорында су сибүнең ешлыгы 2-3 тапкыр булырга тиеш.

5.1.1.3. Су сибүнең вакыты һәм ешлыгы үсемлекләрнең яшенә, үсеш фазасына һәм тышкы шартларга бәйле. 15 яшькә кадәрге агачларны коры һәм эссе һава шартларында вегетация сезонына 10-15 тапкыр су сибәргә кирәк, картраклар өчен су сибү 4-6 тапкыр кими, массивларда - сезонга 2-4 тапкыр.

Тамырларның, бәбәкләрнең һәм яфракларның (ылысларның) актив үсүе чорында, ягъни май һәм июнь айларында, шулай ук көзге (кышкы) чорда,су сиптерү аеруча коры килгән елларда мөһим.

Куаклыкларның сугару сезонда кимендә 3 - 4 тапкыр 20 - 25 кв.м. норма белән су сиптертерергә тәкъдим ителә.

5.1.1.4. Кәүсә яны чокырчыклары өстендә янкормалы рәшәткәләр булганда, агачларны сугару гидроимпульслы машиналар, гидробурлар ярдәмендә яки рәшәткәләр салдырганнан соң башкарылырга тиеш. Соңгылары су сибеп бетергәч яңадан урыннырына куела.

5.1.1.5. Газон полосасына утыртылган агачлар ябалдашлары проекциянең бөтен территориясендә су сиптерү суүткәргече, су сиптерү машиналары яки гидробурлар ярдәмендә гамәлгә ашыралар, су сиптергәннән соң, кабык хасил булуын һәм кирәксез үсемлекләр барлыкка килүне булдырмас өчен 2 - 3 см тирәнлектә йомшартырга кирәк.

5.1.1.6. Агачлар һәм куаклыклар төркемләп яки берәм-берәм газонда үсә торган скверлар, бакчалар һәм парклар өчен иң кулай ысул - яшел утыртмаларны тоташтан су сибү. Тоташтан су сибүнең өстенлеге шунда ки, туфрак тигез дәрәҗәдә оптималь чикләргә кадәр дымлана һәм аның структурасы җимерелми. Моннан тыш, яңгыр рәвешендәге сиптерелә торган су, агач ябалдашыннан тузанны юа.

5.1.1.7. Яфракларда утырган пычрак һәм тузанны юдыру өчен яңгыр яуган кебек су ситерергә һәм агач белән куакларның очларын юарга кирәк, бигрәк тә эссе көннәрдә, үсемлекнең 1 кв. м өслегенә 2-3 л су исәбеннән. Ябалдашны юдырту төрле юу чаралары эретмәләренең 0,1 - 0,2% ы (яшел сабын, ОП-10, "Универсал" сульфоналы яки агартучы компонентлар булмаган, теләсә нинди кер порошоклары) суга кушып кулланып башкарыла.

Суны сиптерү һәм ябалдашларны юдыруны иртән (8-9 сәгатьтән дә соңга калмыйча) яки кичен (18-19 сәгатьтән соң) үткәрергә кирәк. Эшкәртү үсемлекләрнең категориясенә, һаваны пычрату чыганакларының ераклыгына, яфракларда, ылысларда һәм бөреләрдә тузан һәм пычракларның булуына бәйле һәм сезонга кимендә 2-3 тапкыр.

5.1.1.8. Корылык булган елларда, 5.1.2. пунктында күрсәтелгән өч тапкыр сугару нормасы булган агачларга, көзге һәм язгы дым зарядкасы эшләргә кирәк.

5.1.2. Ашлама кертү.

5.1.2.1. Үсемлекләрнең туклануы - үсемлек организмында матдәләр алмашының гаять мөһим состав өлеше, ул биохимик әверелешләрнең юнәлешен билгели, аларның үсешен һәм начар шартларга чыдамлылыгын тәэмин итә. Туклану режимы органик һәм минераль ашламалар кертү юлы белән җайга салына.

Ашламаларның төгәл дозасын туфракка тулы анализ нигезендә генә билгеләргә була, әмма туфракны минераль һәм органик матдәләр белән тәэмин итүнең уртача күрсәткечләре бар, алар нигезендә ашламалар куллану буенча рекомендацияләр бирелә.

5.1.2.2. Үсентеләрне тукландыруны туфракка минераль ашламалар кертү юлы белән, 1 кв.м яфраклы чокырчыкка 1 г исәбеннән гамәлгә ашыралар (5.1.2.1 таблица).

5.1.2.1нче таблица

МИНЕРАЛЬ АШЛАМАЛАР КЕРТҮ НОРМАЛАРЫ

Токымы	Минераль ашламалар күләме, г. д.в./кв. м		
	N	P_2O_5	K_2O
Яфраклы	30	90	40
Ылыслы	12,5	50	10
Куаклар	5 - 7	5 - 7	6 - 8

5.1.2.3. Тамырларны тукландырганда минераль ашламалар дүрт ысулның берсе белән кертелә: көрәк, кәтмән яки тырма, су сибү белән туфракка эшкәртү; ябалдаш перифериясе буенча яки чокырчык кырыенда чыгарылган 20-30 см тирәнлектәге канауга ашлама салу; ябалдаш проекциясенең бөтен мәйданында урнашкан шурфларга яки скважиналарга ашлама кертү, кәүсәдән 30-40 см һәм бер - берсеннән 50 - 70 см тирәнлектә, кәүсәдән 100 см ераклыкта, кәүсәдән 50 - 70 см тирәнлектә; минераль ашламалар эремәләре белән су сибеп (сыеклык чыгымнары - нормаль сугару вакытындагы кебек). Күпчелек агач төрләре өчен оптималь концентрацияләр: аммиак селитрасы - 2, суперфосфат - 20, хлор калий - 2 г/л.

Ашламалар катнашмасын һәм эремәләрен кертү алдыннан гына әзерлиләр.

Акрын тәэсир итүче ашламалар кулланырга киңәш ителә.

5.1.2.4. Минераль ашламаларның югары концентрациясе үсемлекләрнең тамыр системасының пешүенә китерергә мөмкин, шуңа күрә ашламаларны исәпләү өчен туфракка даими рәвештә агрохимик анализ ясарга кирәк.

5.1.2.5. Асфальт яки бетон арасында үсә торган агачларны тукландыру өчен, шулай ук газ алмашын яхшырту, дымлыландыру һәм туфракны тукландыру өчен өагач тирәли чокырчыкларны шурфлау киңәш ителә. Кәүсәдән 60-80 см ераклыкта яки чокырчык кырыенда 7-12 см диаметрлытирәнлеге 60 - 80 см тәшкил иткән, 6-8 скважина ясыйлар, алар минераль ашламалар белән тулган компост, торф яки пычкы белән тутырыла. Киптерүне иртә язда яки көзен 3 - 5 елга бер тапкыр үткәрергә кирәк. Дренаж скважиналарын тутыру өчен катнашмаларны ТМАУ торфоминераль ашламалар төре буенча әзерләргә кирәк.

5.1.2.6. Үсентеләрне органик ашламалар белән тукландыруны 2-3 елга бер тапкыр 40 т/га (4 кг/кв. м) компостлар кертү юлы белән, 10 см. га кадәр тирәнлеккә эшкәртү юлы белән башкарырга киңәш ителә. Сыек органик ашлама (настой) яңгырдан соң яки су сипкәннән соң, алдан йомшарткан туфракка кертергә киңәш ителә. Мондый эретмәләрне 1 кв. м. га, агачлар өчен - 20-25 л, куаклар өчен - 15-20 л. га кертү нормасы.

5.1.2.7. Шәһәрдә ташланган явым-төшемнәрне органик ашлама буларак куллану аэрация кырларында кимендә 20 ел торгач һәм Татарстан Республикасы буенча Роспотребнадзор территориаль идарәсенең аларны куллану рөхсәте булган очракта гына рөхсәт ителә.

5.1.2.8. Үсемлекләрнең тереклек эшчәнлеген урамнарның уңайсыз шартларында арттыру тәкъдим ителә торган концентрацияләрдә үсеш стимуляторларын кертү ярдәмендә гамәлгә ашырыла. Стимуляторлар кертү минераль ашламалар кертү белән бер үк вакытта (бер эш эретмәсендә) яки алардан башка ике елга бер тапкыр башкарыла. Стимуляторлар минераль туклану элементлары җитәрлек күләмдә булган туфракта гына нәтиҗәле. Үсемлекләргә су сибү, тукландыру һәм үсеш стимуляторларын кертү гидроимпульслы машина, су сиптерү машинасында монтажланган гидробурлар системасы ярдәмендә яки махсус конструкциядәге торбаларны утырту чокырларына салу юлы белән башкарырга киңәш ителә.

5.1.2.9. Агачларны һәм куакларны тамырдан тукландыру яхшы нәтиҗәләр бирә, ул яфраклар (ылыслы) макро - һәм микроэлементлар белән туендыруга нигезләнә. Тамырдан тыш тукландыруны коры килгән елларда бигрәк тә кулланырга кирәк, чөнки туфракта дым җитмәү сәбәпле, тамырлар аша туклану элементлары бозыла.

5.1.2.10. Тамырдан тыш тукландыруны ябалдашларны юдырту белән бергә алып бару максатка ярашлы. Минераль ашламалар эретмәсе (г/10 л су исәбеннән): аммиак селитрасы - 10-20, карбамид - 30-40, суперфосфата - 50-100 (икеләтә) һәм 150-300 (берәр), калийлы - 50. Бер тапкыр-ассимиляция аппаратының интенсив үсеше чорында сезонга 1-2 тапкыр.

5.1.2.11. Яфракларның пешүен булдырмас өчен, тамырдан тыш эшкәрткәндә карбамидны хлорлы калий белән бутарга ярамый.

5.1.2.12. Ылыслы токымнарны тамырдан тыш эшкәрткәндә макроашламалар эретмәләренә микроэлементлар өстәргә кирәк, үсемлекләрдә алар еш кына җитәрлек булмый. Микроашламаларны түбәндәге күләмдә (г/10 л су) һәм концентрацияләрдә (%) кулланырга киңәш ителә: препарат буенча бор кислотасы - 1,5 (0,015), күкертле магний 10,0 (0,01) һәм молибденокислый аммоний - 6 (0,06).

Сәнәгать чыгара торган полимикроашламалар 1 литр суга 1 - 2 сәдәп исәбеннән файдаланылырга мөмкин. Туклыклы эремәнең чыгымы үсемлекләрнең биеклегенә бәйле: 5-30 л агачларга һәм 2 л - куаклар өчен. Эшкәртү иртән яки кич белән коры җилсез һава шартларында башкарыла.

5.1.3. Туфрак йомшарту, мульчау һәм җылыту.

5.1.3.1. Туфракны тыгызлауны бетерү һәм кирәкмәгән үсемлекләрне бетерү максатыннан туфракны йомшартырга кирәк. Үсемлекләрнең

тамыр системасына зыян китермәс өчен, агачлар төбен 5-10 см тирәнлектә һәм куаклар төбен 3-5 см йомшарталар.

Агач тирәли чокырчыкларда ылыслы токымнар булса, туфракны йомшартырга кирәк түгел.

5.1.3.2. Агач һәм куакларның тирәсен чиста һәм көпшәк хәлдә тотарга кирәк, ләкин җитәрлек туклану һәм су режимында аларда газон үләннәре чәчелергә яки чәчәкләр утыртылырга мөмкин.

5.1.3.3. Җәяүлеләр хәрәкәте интенсив булган урыннарда чокырчыкны декоратив металл рәшәткәләр белән капларга яки халыкның кыска вакытлы ял итү өчен эскәмияләр белән киртәләр урнаштырырга кирәк.

5.1.3.4. Дымның парга әйләнүен киметү, туфрак кабыгы барлыкка килүне һәм кирәкмәгән үсемлекләр белән көрәшне булдырмау өчен, торф валчыгы, төрле компостлар, чабылган үләннәр, вакланган кипкән, коелган яфрак һәм ылыс белән, агач кайрысы, агач йомычкасы яки эре гравий белән туфрак өстенә мульча җәергә кирәк. Бу максатларда декоратив төсле йомычка куллану өстәмә декоративлык өсти. Мульчаны язын яки җәй башында үткәрәләр. Мульча катламы-3-5 см, аны коры, нык тыгызланган яисә бары тик дымлы туфракка гына салырга ярамый.

5.1.3.5. Үсемлекләр чокырчыкларында чүп үләннәренә каршы системалы рәвештә көрәшергә кирәк, моның өчен ике ысул: механик (утау, чабу) һәм химик (гербицидлар файдаланып) кулланылып була. Гербицидларның нәтиҗәлелеге препаратның дозасына, туфракны эшкәртү срогы һәм характерына (механик состав, органик матдәләр һәм туклану элементлары белән тәэмин ителешенә), препаратны сайлап алуның дөреслегенә һәм үсемлекнең аңа карарта реакциясенә бәйле.

5.1.3.6. Үсемлекләрнең тамырларын өшүдән саклау өчен, чокырчык тирәләрен 40-50 см калынлыкта кар белән капларга кирәк. Шул ук вакытта карны тыгызлау һәм таптау рөхсәт ителми.

Үсемлекләрнең тамырларын каты парник череме, торф, компос һәм яфраклар белән җылытып була. Шул ук вакытта черемә катламы 10-15 см калынлыкта, ә яфраклар 20-25 см калынлыкта җәелә. Яфракларны җил таратмасын өчен, өстән юка җир катламы сиптерелә. Яз көне агачларның тамыр муены җирдән һәм җылыткыч материалдан азат ителергә тиеш.

Агачларның кәүсәсен һәм ябалдашларын җылыту өчен киез, салам һәм башка материаллар кулланыла. Көлтә бавы белән кәүсәләрне һәм скелет ботакларын чорнап куялар . Бигрәк тә кыйммәтле декоратив үсемлекләр махсус ясалган агач каркас ярдәмендә җылытыла

5.1.3.7. Агач кәүсәсе янында агачларны җир белән өеп казу тыела.

5.1.4. Ябалдашларны кисү, "яшәртү" өчен кисеп кыскарту

5.1.4.1. Шәһәрнең яшел утыртмаларын дөрес карап тоту буенча төп чараларның берсе-ябалдашларны кисү Кисүнең түбәндәге төрләрен аералар: санитария, яшәртү өчен, форма бирә торган.

5.1.4.2. Ябалдашларны санитар кисеп алу иске, авыру, кипкән һәм зарарланган ботакларны, шулай ук ябалдашлар эченә яки бер-берсенә якынайган тармакларны кисүгә юнәлдерелгән. Шулай ук үзәк кәүсәдән очлы почмак яки вертикаль (пирамидаль формалардан тыш) өскә таба

чыгып торучы бәбәкләр дә, аларны сынуга һәм кәүсәдә җәрәхәт барлыкка китермәслек итеп, киселергә тиеш.

Санитар кисүне вегетация чоры дәвамында ел саен эшләргә кирәк. Әмма бер үк вакытта күп итеп эре тармакларны бетерү ярамый, шуңа күрә аларны акрынлап, елына 1 - 2 ботак (4 нче кушымта) кисү яхшырак.

5.1.4.3. Авыру һәм коры ботакларны кисү сәламәт урынга кадәр үткәрелә, шул ук вакытта ботаклар нигезеннән боҗра рәвешендә киселә, ә бәбәкләр, тышкы бөре өстенә, аңа тимичә, чыгарыла.

Кисемнәр шома, эре кисемнәргә бераз кабарынкы форма бирергә киңәш ителә, ә вертикаль рәвештә үсүче бәбәкләр, су сакланмасын өчен, кыек кисем белән киселә.

Зур ботакларны өч тапкыр пычкы белән йөртеп аерып алалар: беренче кәүсәдән 25 - 30 см ераклыкта һәм ботакның калынлыгы дүрттән бер булган тирәнлектә ясала; икенчесе - кәүсәдән аскысына караганда 5 см га арырак, ботак авып төшкәннән соң, өченчесе калган төпчекне пөхтә итеп кисеп ала. Кайрының сыдырылуын кул белән төбеннән тотып яки бау ярдәмендә арынырга мөмкин.

Иминлек өчен зур ботакларны алдан ук агачның кәүсәсенә яки аннан өстәрәк урнашкан ике ботагына элеп куялар һәм, кискәч сакланып кына җиргә төшерәләр. Кискәннән соң ук диаметры 2 см дан артык булган барлык җәрәхәтләрне бакча замазкасы белән сыларга яки табигый олифтагы майлы буяу белән буярга кирәк. Сумаланы бик күп бүлеп бирүче ылыслы агачларның җәрәхәтләре сыланмый.

5.1.4.4. Яшәртү өчен кисеп кыскарту-ул яңа ябалдаш булдыручы яшь үсентеләрнең үсүен стимуллаштыру өчен ботакларның төп өлешенә кадәр тирән кисү. Яхшы карап торуга карамастан, декоратив сыйфатларын югалткан,еллык үсеш бирүдән туктаган, корыган агачларда һәм куаклыкларда, шулай ук зур үлчәмле агачлар күчереп утыртканда эшләргә кирәк.

5.1.4.5. Агачларны яшәртүне акрынлап, очыннан һәм эре скелет ботакларыннан башлап, фәкать бәбәк җитештерүчәнлеге яхшы булган төрләрдә генә (юкә, тирәк, тал һ. б., ылыслылардан чәнечкеле чыршы) үткәрергә кирәк.

5.1.4.6. Ботакларны кисүне 1/2-3/4 озынлыкта кыскарта башларга кирәк. Күп санлы яшь бәбәкләр барлыкка килгән очракта, "йоклап яткан" бөреләрнең бер өлешен җыеп алып сирәкләргә кирәк.

5.1.4.7. Агач яки куак төпкә кадәр киселгән һәм бары тик төбе генә калган вакытта ,яшәртү өчен кисүгә "төпкә утырту" алымы да керә. Барлыкка килгән үсемлекне сирәгәйтергә һәм бер яки күп тармаклы үсемлек формалаштырырга кирәк.

5.1.4.8. Декоратив куакларны (ялгыз, төркемдә, "тере" читәндә) картайган һәм декоративлыкны югалткан яшь ботаклар барлыкка килгән саен яшәртү өчен кисеп торалар. Ботакларны яшь бәбәк яныннан кисеп алалар, әгәр ул булмаса, ботакны тулысынча "төпкә утырталар": прививкасыз куакларны тамыр муентыгыннан 10 - 15 см биеклектә, прививкалыларны шундый ук биеклектә, прививкалар ясау урыныннан кисәләр.

Иртә язда ,сок чыгара башланганчы, кисү эшләрен башкаралар.

5.1.4.9. Хәлсез агачларның һәм куакларның тормыш сәләтен арттыру максатларында, ябалдашларны яшәртү белән бер үк вакытта тамыр системасын яшәртү дә кирәк. Моның өчен үсемлекне 30-40 см киңлектәге һәм 40 - 60 см тирәнлектәге кәүсәнең 10 тапкыр диаметрына тигез арада траншея казыйлар. Тамырларны чистартканнан соң, траншеяга ашлама сибеп, үсемлеккә су сибәргә кирәк.

5.1.4.10. Формалы кисү ябалдашка бирелгән форманы ясау һәм аны саклау, үсемлекләрнең биеклеген тигезләү, скелет тармакларының тигез урнашуына ирешү максаты белән үткәрелә.

Бу очракта үсемлекләрнең төр һәм биологик үзенчәлекләрен: ябалдаш формасын, аның еллар белән үзгәрү характерын, кыркуны кичерә алу сәләтен, "йоклап яткан" бөреләрне уяту мөмкинлеген исәпкә алырга кирәк.

5.1.4.11. Аллеяда яки рәттә утырткан агачларны формалаштырганда, биеклеген, үлчәмен һәм ябалдаш формасын даими контрольдә тоту зарур.

5.1.4.12. Еламсыраган, пирамидалы яки шар сыман ябалдашлы агачларда прививкалар урыныннан түбәнрәк үсүче яшь ботакларны үз вакытында кисәргә, шулай ук тармакларның үсешен, юнәлешен һәм куелыгын җайга салырга кирәк.

Пирамидаль формасы булган агачларда ябалдашның табигый формадан читкә чыга торган барлык ботакларны кисәргә. Яшь ботакларны кисеп кыскартканда, бөре өстеннән кисем ясыйлар . Яшь ботакларны, эчкә кереп һәм куе үрелеп үскәндә , тышкы яктан бөре өстеннән кыркыйлар.

5.1.4.13. Агач токымнарын формалы кырку ешлыгы төрлечә. Билгеле бер биеклекне һәм форманы саклап калу таләп ителгән тиз үсүче токымнарның ябалдашларын ел саен, начар үсүче (зәгыйфьләрне), корыган һәм авырый торганнарны, ягъни санитар кисү белән бергә, формага китереп кыркыйлар

Акрын үсүче агачларның ябалдашларын 2-4 елдан соң кырку кулай. Формалы кыркуны бөре ачылганчы иртә язда, яисә көз көне яфрак коелганнан соң эшләргә кирәк.

5.1.4.14. Кырку дәрәҗәсе агачның төренә, аның яшенә һәм ябалдашының торышына бәйле. Җиңелчә, уртача һәм ныклап кырку була.

Яшь агачларның күпчелек токымнарын бары тик җиңелчә кырку (бер еллык үсеш күләменең 25-30% тан да артык булмаган) үткәрү максатка ярашлы, чөнки яшь ботак очларында хәлсез бөреләр барлыкка килә. Урта яшьтәге агачларның уртача кыркыйлар(еллык озынлыкның 50% ка кадәр) , ул куе ябалдаш булуга китерә.

Ныклып кыркуны (бер еллык озынлыкның 60 - 75%) тиз үсүче токымнарда гына эшләргә кирәк, аларны кыркымасаң яки начар кыркысаң ябалдашның тиз сирәкләвенә китерә.

5.1.4.15. Үсенте һәм симергән яшь ботаклар вегетация сезоны дәвамында даими рәвештә бетерелә. Симергән бәбәкләрне, кайрының бер өлешен кертеп киссәң ,яхшырак

5.1.4.16. Куаклыклардагы "тере" киртәләр һәм бордюрлар ян бәбәкләрнең үсешен көчәйтү, ябалдашларның куе булуын арттыру, бирелгән киртәнең формасын саклап калу өчен формалы кырку сорала. Аларны утыртканнан соң беренче елда кыркый башлыйлар. Кыркуны өстән, җир өстеннән һәм ян-яктан бер (билгеле бер) биеклектә башкаралар , алдагы ел үсеше 1/3 озынлыгын кисеп алалар. Яктылык яратучы куаклыклардан читәнне, ян якларын ,почмагы 20 - 25 градус булган, кыскартылган пирамида рәвешендә һәм түбәндә киңрәк нигез белән формалаштырырга кирәк.

Беренче елда "тере" читәндәге куакларны вегетация сезонына бер тапкыр - иртә язда сок чыгара башланганчы кыркыйлар. Соңрак - үсешенә карап, вегетация чорына 3-6 тапкыр. Күп тапкырлар кыркуга алмаш үсемлекләрне үстерүнең химик регуляторларын куллану бик нәтиҗәле алым булып тора. "Тере" читәнне химик регуляторлар белән бер тапкыр язгы эшкәртү вегетация сезоны дәвамында куакларның үсешен тоткарлый, 3 - 4 тапкыр механик кисүне алыштыра. Эшкәртү, яфракларның тулысынча ачылып бетү фазасында, беренче язгы кыркудан соң ук башкарыла.

Эшкәрткәндә бирелгән концентрацияне һәм тоткан нормаларын төгәл үтәргә, эремәнең тигез болгануын һәм аның эшкәртелә торган өслек буенча тигез бүленешен күзәтергә кирәк.

Иркен үсеп утыручы "тере "читәннәрне системалы рәвештә кыркымыйлар. Мондый киртәләрдән корып ятучы карт ботакларны һәм ябалдашларның артык куертып торучы ботакларын кисеп алалар. Иркен үсеп килүче киртәләрне ике - өч елга бер тапкыр, үсмәгән чорында кисеп сирәклиләр.

5.1.4.17. Ялгыч яки төркемдәге куакларны һәрвакытта да кыркымыйлар. Бәбәкләрнең чәчәк атучы бөреләре тигез урнашкан яки узган елгы өске өлешендә тупланган куаклыклар киселми. Бу куакларның бары тик чәчәк атып бетергән бөреләрен генә кисәләр яки, кирәк булса, җимешлекне кисәләр.

Агымдагы елның бәбәкләрендә чәчәкле бөреләр булган һәм гадәттә чәчәк атучы куаклыкларның җәй уртасында яки җәйнең икенче яртысында (үсеш башланганчы) яисә көз көне бәбәкләре, нинди төс һәм сортка карап, 1/2 - 1/3 кә кыскартыла.

5.1.5. Үсемлекләрне дәвалау һәм корткычлардан һәм авырулардан саклау.

5.1.5.1. Тишек булганда, тарихи яки башка аеруча кыйммәтле агачны саклау кирәк булган очракта, аны дәвалауны бөтен вегетация чоры дәвамында (токымнарның күпчелеге өчен) үткәрергә мөмкин.

5.1.5.2. Тишекне, 8 - 10 см да ким булмаган тере агач катлавы булган агачларда гына ,пломба белән тыгызлап тутырырга мөмкин.

Пломба ясый торган катнашманың составы түбәндәге таләпләргә җавап бирергә тиеш:

- югары механик ныклыкка ия булу - пломба агачтан сузылырга, механик йогынты ясаганда һәм пружинада ярылырга тиеш түгел, шул ук вакытта эластик булырга тиеш;

тиз катып китәргә;

- югары дәрәҗә адгезия белән агач кәүсәсен тәэмин итәргә ;

- һава температурасына карамастан, озак вакыт дәвамында эластиклыкны сакларга;

- югары чагылдыру сәләте, атмосферага чыдамлык, зур булмаган гигроскопичлык, коррозиягә каршы югары дәрәҗәдә булу, биостойкалык, исе булмау;

- агач һәм гөмбә-паразитларның корткычларына үтеп керү өчен киртәләр тудырып, дымлы өслеккә төшү мөмкинлегенә ия булу.

5.1.5.3. Паркларда, скверларда, бульварда һәм урамнарда үскән агачларны агарту рөхсәт ителми.

5.1.5.4. Агачларны агарту (известь яки агарту өчен махсус составлары булган белән) бары тик югары санитария һәм башка махсус таләпләр куелган аерым участокларда һәм объектларда гына (җәмәгать бәдрәфләре, чүп-чар һәм көнкүреш калдыклары җыю урыннары, махсус эшләр үзенчәлеге булган производстволар һ.б.) гына башкарылырга мөмкин.

5.1.5.5. Массакүләм корткычларны һәм яшел үсентеләр авыруларын ачыклау һәм аларга каршы көрәш чараларын даими һәм үз вакытында үткәрергә кирәк (2 нче кушымта).

Шәһәрнең яшел утыртмаларыннан мәҗбүри рәвештә чистартуны билгеле торган, агачларга һәм куаклыкларга урнашучы (зарарлаучы), куркыныч корткычлар һәм авырулар исемлеге 5.1.5.1 таблицада тәкъдим ителгән.

5.1.5.1 нче таблица

АЕРУЧА КУРКЫНЫЧ КОРТКЫЧЛАР ҺӘМ АВЫРУЛАР ИСЕМЛЕГЕ

Авырулар тибы һәм корткычларның экологик төркеме	Авырулар һәм корткычларның системалы төркемнәр исемнәре	Зарарланучы үсемлекләр төре
1	2	3
Авырулар		
Каналлардагы	Голланд авыруы (графиоз) Йогышлы кору(стигмиоз, тиростромоз)	Карама, Юкә, карама
Некрозлы-рак	Цитоспоровый некроз (цитос-пороз)	Тирәк, тал, алмагач , миләш
	Кара рак Куыклы ашлык гөмбәсе	Алмагач, груша веймут һәм кедр нараты

Черек	Үзәк, тамыр һәм катнаш черек	Агач һәм куакларның яфраклы һәм ылыслы төрләре
Корткычлар		
Суыручы	Кокцидлар (щитовкалар, ложнощи-товкалар)	Агач һәм куакларның яфраклы һәм ылыслы төрләре
Кәүсәдәге	Короеды (заболонники струйча-тый, дубовый, березовый), короеды типограф, гравер, полиграф, сосновые лубоеды и др.	Агачларның яфраклы һәм ылыслы төрләре

Корткычларның саны түбән булганда һәм авыруларның таралуы аз сәбәпле, бөҗәкләрнең кладоларын һәм пәрәвез ояларын механик рәвештә алып ташлау, ябалдашларны санитар кисү уздырыла. Үсемлекләрнең декоративлыгын һәм яшәү сәләтен тулысынча югалтканда, 70% һәм аннан да күбрәк корыган очракта, санитар-сәламәтләндерү чаралары авыру һәм төп корткыч бөҗәкләр булган агачларны сайлап алуны, шулай ук давыл һәм җил аударган агачларны җыюны үз эченә алырга тиеш.

Корткычларның күпләп үрчүе, авыруларга эпифитотий булуы һәм үсентеләрнең һәлак булу куркынычы булган шартларда, химик һәм биологик препаратлар кулланып, саклау чаралары үткәрелә.

5.1.5.6. Корткычларга һәм яшел утыртмаларның авыруларына каршы көрәшү өчен пестицидлар Россия Федерациясе территориясендә кулланырга рөхсәт ителгән пестицидлар һәм агрохимикатларның дәүләт каталогы нигезендә һәм технологик һәм санитар-гигиена регламентларын (3 нче кушымта) үтәп кулланылырга тиешле.

5.2. Газоннарны карап тоту.

5.2.1. Газоннарны карап тоту аэрацияле, чабу, бровкаларны кисү, җирләрне эшкәртү, чүп үләннәреннән чистарту, тукландыру, су сибү, коелган яфракларны көз көне җыю һәм ремонтлаудан гыйбарәт.

5.2.2. Кар яву чорында бакча юлларын һәм тротуарларны чистартканда барлыкка килгән кар көртләре, кар эрү чорында йомшартыла. Кар эрегәннән һәм туфрак кипкәннән соң, партер газоннарында үлән капламын ике юнәлештә үткен тырмалар белән чистартырга, газонда җыелган яфракларны җыеп алырга, туфракның һава әйләнешен яхшырту өчен туфрак өстен ваткаларга кирәк.

Гади газоннарда яфракларны бары тик магистральләр һәм парк юллары буйлап гына, объектның әһәмиятенә карап, 10 - 25 м киңлектәге полосада интенсив хәрәкәт белән җыярга кирәк. Урман-паркларның һәм паркларның зур газоннарында, юллардан ерак урнашкан массивларда һәм төркемнәрдә яфракларны җыеп алырга һәм чыгарырга киңәш ителми, чөнки бу органиканы чыгаруга, туфракны ярлыландыруга һәм исраф ителгән хезмәт һәм матди чыгымнарга китерә. Яфракларны яндыру катгый тыела, чөнки компостлаштырылганнан соң алар әһәмиятле һәм үсемлекләр җиңел үзләштерелә торган органик ашлама булып тора.

Сәнәгатьтән чыгарып ташланганнар белән бәйле һаваның һәм туфракның нык пычрануы урыннарында, яфракларны җыештырырга һәм чүплеккә чыгарырга кирәк (ләкин яндырмаска).

5.2.3. Газонны чүп үләннәрен чистарту- чабу һәм утау белән башкарыла. Кулдан утау яшь ныгытылмаган газоннарда башкарыла. Чүп үләннәрен үскәч, чәчәк атканчы һәм орлыкланганчы, утарга кирәк

5.2.4. Газонны тукландыру өслеккә тигез су сибеп, үскән үләнне бозмыйча гына ,ашламалар кертү белән башкарыла.

Ашлама кертү сроклары һәм нормалары туфрак шартларына һәм үлән үсүнең яшенә бәйле. Әгәр pH 6дан кимрәк икән, 100 кв. м га газонга 1 кг исәбеннән сүндерелгән известь кертергә кирәк. Туфракның селте реакциясе булган очракта (pH = 7,3 - 7,5), коры үләндә генә кертелә торган, аммоний (30-40 г/м) сульфаты белән тукландырырга кирәк.

Беренче елны язын тармаклану фазасында тукландыру аеруча интенсив булырга тиеш. Сезон өчен ашламаларның гомуми саны 100 кв. м га 2,6 кг азот, 0,7 кг фосфор һәм 1,3 кг калий (гамәлдәге матдә буенча) тәшкил итәргә тиеш.

Икенче һәм аннан соңгы елларда газоннарны минераль ашламалар белән тукландыру өч тапкыр башкарыла: еллык норманың 30% ы кар эрегәннән соң ук, беренче чабудан соң - 25% һәм интенсив үсенте чыгарганда- 45%.

Газон үләннәре хлорозы барлыкка килгәндә, газонны 10 литрга 80 г исәбеннән тимер купорос эремәсе (20 - 30 г мочевина өстәргә мөмкин)белән сиптерергә яки препаратны коры рәвештә кертергә кирәк. Ашламалар кертүне тикшерү өчен грунт сайлау , аларны керткәннән соң , беренче атна эчендә башкарылырга тиеш.

5.2.5. Газонны карау алымнарының берсе - җир сөрү, ул кыякларны тармакландыруны стимуллаштыра, яшь бәбәкләрнең дым белән тәэмин ителешен һәм туфракның гомуми уңдырышлылыгын яхшырта, чирәм барлыкка килүне арттыра.

Җирне эшкәртү 2 - 3 мм калынлыктагы яхшы черегән органик ашламалар (черемә, компост) һәм эре бөртекле ком (30% ка кадәр) катнашмасы белән газоннарның өслегенә тигез итеп сибүдән гыйбарәт. Җирне эшкәртүне даими рәвештә партер газоннарында (3-4 елга бер тапкыр) һәм спорт газоннарында (вегетация дәвамында 2-3 тапкыр) үткәрергә киңәш ителә. Катнашманың чыгым нормасы - 100 кв. м газонга 0,1 - 0,2 куб. м, вакыты-яз-җәй башы (кыякларның тармакланган чорда)

һәм көзен. Газоннарны эшкәртү алдыннан чабырга, чирәмне тишкәләп чыгарга кирәк.

5.2.6. Газон озак торсын өчен, чирәмне тишү яки кисүдән торган аэрация ясарга кирәк. Тишкәләп чыгуны май ахыры - июнь башында яки көз көне 10 см га кадәр тирәнлектә махсус энәсыман катоклар белән, кисенүне - тамырча үләннәр өстенлек иткән газоннарда башкаралар. Аларны ротация щеткалары яки тырма белән тырмалыйлар.

5.2.7. Газоннарның нормаль үсеше һәм үсеше өчен, алар астындагы туфракны дымлы хәлдә тотарга кирәк (дымлылык - 75% ка якын). Су сиптерү җайланмаларыннан: күчермә яки стационар җайланмалардан су сипкәндә иң яхшы нәтиҗәгә ирешелә.

Су сибү үсемлекләрнең гомуми торышы һәм туфракның коры булуы буенча билгеләнә. Корылык булганда җиңел ком туфракларында, нормасы 20-30 л/кв. м да һәр өч көн саен, балчык туфрагында - 1 тапкыр, нормасы 35-40 л/кв. м булган 7-10 көн саен су сибү дә җитә. Газлы һәм тузанлы урамнарда, бульварларда һәм яр буйларында, транспортның һәм җәяүлеләрнең интенсив хәрәкәте булганда, су сибү өчен, һаваны чистартырга һәм дымландырырга һәм су аз сибү мөмкинлеге бирә торган, яңгыр яудыру насадкалары кулланырга кирәк.

5.2.8. Газон төзелгәннән соң беренче елда аеруча интенсив су сибү, чәчү тәмамланганнан соң 10 көн эчендә үткәрелә, яңгырлар булмаганда - көн саен 1 кв.м газга 10 л. исәбеннән. Җитәрлек су сипмәү зыянлы. Җир өслеген юып төшерергә һәм орлыкларны суда агызырга ярамый, моның өчен сиптертелә торган суны өскә таба юнәлтергә һәм туфрак өслегендә су барлыкка килмәсен өчен, өзлексез алмаштырып торырга кирәк.

Аннан соң су сибүне һава торышына карап, туфракның коруына юл куймыйча, даими уртача дымлылыкка карап башкаралар. Кич белән су сибәргә кирәк.

Яшь газонга шлангтан, су сибү машиналарыннан сопел, стационар яки күчерелмә сугару системаларыннан сибәләр. Чәчрәтеп сиптерүгә игътибар итәргә кирәк, моның өчен махсус насадкалар кулланыла.

5.2.9. Партнер газоннарын 7 көнгә бер тапкырдан да ким булмаганда 6-10 см. биеклектә кыркыйлар (чабалар). Калдырыла торган үләннең биеклеге - 3-5 см. Һәр киләсе чабу алдагы чабу юнәлешенә перпендикуляр юнәлештә алып барыла.

5.2.10. Гади газоннарны һәр 10 көн саен үлән 10-15 см биеклектә булганда чабалар. Калдырыла торган үләннең биеклеге - 3-5 см.

5.2.11. Табигый болын үсемлекләре базасында булдырылган паркларда һәм урман паркларында барлыкка килгән болын газоннары, билгеләнүенә карап, чәчәк ата торган төрле үсемлекләр рәвешендә калдыра яки гади газоннар кебек тоталар.

5.2.12. Һәр чабудан соң чирәмне эшкәртү киңәш ителә.

5.2.13. Киселгән үләнне, һичшиксез, җыештыралар.

5.2.14. Юл буйларындагы газоннар, мәйданчыклар h.б. , борт ташы белән тышланмаган урыннар, кирәк булганда, әлеге газон профиле буенча вертикаль рәвештә кыркыла. Чирәмне астан кисәләр, юлга чыгарып җыештыралар.

5.2.15. Кыштан соң яки тапталган урыннарны 20 см тирәнлеккә казырга, туфракны тигезләргә, ашлама кертергә, газонлы үлән орлыкларын чәчәргә һәм су сибәргә кирәк.

5.2.16. Очраклы юллар яки газоннарның тапталган җирләрен, тизрәк үлән капламы булсын өчен , иң яхшысы чирәмләргә кирәк.

5.2.17. Чирәмне түбәндәгечә җәяләр: чирәмне һәм үсемлек катламын алалар, үсемлек катламын сибәләр, аны ашлыйлар һәм чирәмне утырталар, кирәк булса, үлән орлыкларын өстәп чәчәләр һәм су сибәләр.

5.3. Чәчәк түтәлләрен карап тоту.

5.3.1. Чәчәк түтәлләрен тиешле тәртиптә карап тоту түбәндәгеләрдән тора:үсемлекләргә су сибү һәм юдырту, туфракны йомшарту һәм чүп үләннәрен җыештыру, чәчәк атып бетергәнне кисү, корткычлардан һәм авырулардан саклау, мульча ясау, минераль ашламалар кертү, чүп-чардан җыештыру .

5.3.2. Берьеллык һәм икеьеллык үләннәргә су сибү җир тамырларының тирәнлегенә үтеп керсен өчен тигез булырга тиеш.

Чәчәкләргә кич белән, кичке 17 сәгатьтән соң, яки иртән су сибәләр. Вегетация сезонында, яхшы һава шартларында, 15-20 тапкыр су сибелергә тиеш. Кeләм сыман үсемлекләрдән торган чәчәк түтәлләренә ешрак су сибәләр - сезонга 40-50 тапкыр.

5.3.3. Коры һәм эссе көнне кич белән, су сибү арасында сафландырып җибәрү яки бөркү өчен су сиптерелә.

5.3.4. Туфракны вегетация сезонында-6, чүп үләннәрен бетерү өчен - 3-4 тапкыр йомшарталар.

5.3.5. Туфракка ашлама, нигездә, туфрак әзерләгәндә яки үсентеләр утыртылганнан соң кертелә. Уңдырышсыз туфракларда азотлы (15-20 г/м) һәм калийлы (10-12 г/м калий тозы) ашламалар коры рәвештә кертәләр һәм йомшарткыч белән эшкәртәләр.

5.3.6. Чәчәк түтәлләренең декоративлыгын киметә торган яки ян бәбәкләренең үсүен һәм чәчәк атуын туктата торган (антирринум, дельфиниум, чал шеббуй һ. б.), чәчәк аткан башча чәчәкләрне алып аталар.

5.3.7. Күпьеллыклар көз көне утыртылса, утыртканнан соң икенче елында , һәм язгы чәчү очрагында ,җәйнең икенче яртысыннан - тукландыра башлыйлар. Сезонга ике тапкыр тукландыралар. Язын, сабак үсә башлаганчы, азотлы ашламаларга өстенлек биреп тулы минераль ашлама кертәләр, көзен - фосфор һәм калий ашламалары.

Ашламаны түбәндәге исәптән кертәләр (г/кв. м): фосфор (суперфосфат) - 15-50, калийлы (калий тозы, күкертле калий) - 30-60, азотлы (аммиак һәм калий селитрасы) - 30-60; (мочевина) - 10-20. Хлор булган ашламаларны кулланырга киңәш ителми. Күрсәтелгән ашламалардан минималь дозалар , ярлы гумуслы туфракларда (көлле һәм комлы), максималь дозалар - органик матдәләр белән бай туфракта кулланыла.

Язын азотлы ашламаларны сыер тизәге (1:10) яки тавык тизәге (настой 1:20) белән алыштырырга була.

5.3.8. Күпьеллык үләннәрдән чәчәк түтәлләрен мульчаларга кирәк. Мульча сыйфатында торф яки аның компостлары кулланыла: торфо-тирес, торфо-фекаль, торфо-минераль, торфо-черемә һ. б. Таралган саламлы тирестән, яфрак яки үләннән компост, шулай ук ком, вак таш һәм агач опилкаларын мульча өчен файдаланырга мөмкин.

Яңа (2 - 3 еллык) чәчәк түтәлләрендә мульчаны-3 см, искеләрдә - 5 - 6 см һәм аннан да артыграк салалар. Чәчәк түтәлләрен ике елга бер тапкыр көзен, сабакларны кисеп, җыеп алганнан соң, язын, ашлама керткәннән соң, мульчалыйлар.

5.3.9. Туфракны чүп үләннәреннән арындырып, туфрак тыгызланган саен, йомшарталар Җирне йомшарту алдыннан су сибәргә кирәк (яңгыр булмаса).

Беренче тапкыр җирне, туфракның өске катламы эрегәннән соң ук, йомшарталар, аннан соңгылары - даими рәвештә 2 - 2,5 атнага бер тапкыр. Уртача җирне йомшарту тирәнлеге 3-5 см тәшкил итә һәм тамырларның урнашу характерына бәйле.

5.3.10. Чәчәк түтәлендәге күпьеллыкларга су сибү үсемлекләрнең дымлылыгына карап дифференциацияләнә. Дымлы үсемлекләргә системалы рәвештә су сибәләр. Дымлы катламының тирәнлеге кимендә 20-25 см булырга тиеш.

5.3.11. Төп су сибүдән тыш, чәчәк түтәлләрендәге үсемлекләрне аена 1-2 тапкыр су белән юып алу зарур. Атмосфера һавасының шактый пычрану шартларында (сәнәгать утыртмалары территорияләре, магистральләр читләре һ.б.) юып алулар саны атнага 1 - 2 тапкыр арта. Шул ук вакытта су тоту нормалары - 4-5 л/кв. м.

5.3.12. Күпьеллыкларда чәчәкләр һәм чәчәк башчалары атып бетергән, яңа үсентеләр барлыкка килгән яки саргайган саен, аларның бетүен көтеп тормыйча, даими рәвештә алып аталар.

5.3.13. Кышка күпьеллыклы чәчәк түтәлләрен коелган үсемлек яфраклары, киселгән чыршы ботаклары һәм торф (әче булмаган) белән каплыйлар. Каплау алдыннан үсемлекләрнең барлык бәбәкләрен һәм яфракларын җирдән 6 - 12 см биеклектә кисеп алалар. Каплау катламының калынлыгы-15-30 см. Кыраулардан соң каплыйлар.

5.3.14. Күпьеллык үләннәрнең аерым куаклары үлгән очракта, чәчәк түтәлләрендә яңа үсемлекләр утыртыла. Төшеп калган яки үсеп чыккан, картайган үсемлекләр урынында, куак бүленүгә мохтаҗ булган үсемлекләрнең зурлыгына һәм төренә бәйле булган чокырларны казып чыгаралар һәм органик ашламаларны, шулай ук 1 кв. м га 70-100 г суперфосфат, калийлы 20-30 г исәбеннән минераль ашламалар кертеп (алыштырыла торган грунт күләменең 30%ына кадәр), җирне тулысынча алмаштыралар.

Үсемлекләрне, яңа утыртылган үсемлекләр салкыннарга кадәр тамырланып өлгерсеннәр өчен, җәй азагында, , иртә көздә утырталар.Үсемлекләргә, һичшиксез, су сибәләр.

5.3.15. Рәсемдәге төгәллекне саклау өчен, декоратив-яфраклы келәм сыман үсемлекләрне, сезонга кимендә ике тапкыр кискәлиләр.

5.3.16. Суганча һәм бүлбедәге чәчәк үсентеләрен даими рәвештә казып алырга киңәш ителә: нарцисларны - 4 - 5 елдан соң; сцилл, мускари, крокусларны - 5 - 6 елдан соң; лаләләр, гиацинтлар, гладиолуслар, монтбреция - ел саен.

Лалә чәчәкләрен яфраклары саргайганнан соң, гиацинтлар, нарцислар, сциллалар, мускари, крокуслар - яфраклары кипкәннән соң казып алына. Гладиолуслар, монтбреция, ирис суганчыкларны көзен казып алалар.

5.4. Шәһәрдә үсемлекләрнең тереклек сәләтен арттыру юллары

5.4.1. Үсемлекләр организмына йогынтының интенсив чараларын үткәрү, шәһәр мохитенең экстремаль шартларында нәтиҗәле ашламалар һәм үсеш регуляторлары кертү белән, үсемлекләрнең тормыш сәләтен активлаштыру һәм тотрыклылыгын арттыру мөмкин.

5.4.2. Шәһәрдә кулланыла торган биологик актив матдәләр тиз арада табигый шартларда активлашырга, кешеләр һәм җылы канлы хайваннар өчен куркынычсыз булырга, үсемлекләр үсешендә һәм үсешендә нинди дә булса патологик үзгәрешләр тудырмаска, туфрак микроорганизмнарына тискәре йогынты ясарга тиеш түгел.

5.4.3. Шәһәр шартларында, бигрәк тә бозлавыкка каршы материаллар куллану урыннарында, структураны, биологик активлыкны һәм туфракның су-һава режимын яхшыртуга, шулай ук үсемлекләрне туклану элементлары белән тулысынча тәэмин итүгә юнәлдерелгән органик препаратларны мәҗбүри кертү зарур.

5.4.4. Сыек формадагы органик ашламалар һәм компостлар кулланырга киңәш ителә.

5.4.5. Үсентеләрне тукландыруны үсемлекләр вегетациясе чорында агачларның агач яны даирәсе өслегенә компостлар кертү юлы белән башкарырга кирәк. Компостлар керткәннән соң туфракка 10 см.га кадәр агач төбенә һәм 8 см. га кадәр куаклар төбенә салалар.

5.4.6. Сыек формадагы ашлама кертүне су сиптерү машинасына тоташтырылган перфорацияле торбалардан озын вертикаль увлажнитель ярдәмендә башкарырга кирәк.

5.4.7. Үсемлекләр үсешен җайга салучы сыйфатында 5.4.7.1 таблицада китерелгән препаратларны кулланырга киңәш ителә

5.4.7.1 таблица

АГАЧ ҺӘМ КУАКЛАР ЯБАЛДАШЛАРЫН СИПТЕРҮ ӨЧЕН ҮСЕШ РЕГУЛЯТОРЛАРЫ КУЛЛАНУ РЕГЛАМЕНТЫ

Препарат	Концен-трация, %	Препаратны салу нормасы (г 1 үсемлеккә)				
		Куаклар	15 яшькә кадәр агачлар	15 яшьтән 25 яшькә кадәр агачлар	25 яшьтән 30 яшькә кадәр агачлар	50 яшьтән өлкәнрәк агачлар

1	2	3	4	5	6	7
Агат 25К	0,03	0,6	1,5	2,1	3,0	4,5
Эпин	0,04	0,8	2	2,8	4,0	6,0
Гумат калия	0,02	0,4	1	1,4	2,0	3,0
Иммуноцитофит	0,01	0,2	0,5	0,7	1,0	1,5

5.4.8. Агач һәм куакларның очларына сиптерү сезонга ике тапкыр үткәрелә: беренче тапкыр - интенсив үсеш һәм яңа яфрак яки ылыс формалаштыру чорында, икенчесе - өске бөре салыну фазасында.

5.4.9. Үсеш регуляторлары туфракны минераль туклану элементлары белән җитәрлек тәэмин иткәндә генә нәтиҗәле.

5.4.10. Туфракка үсеш регуляторларын кертү минераль ашламалар кертү белән бер үк вакытта (бер эш эретмәсендә) яки алардан башка, елга бер тапкыр башкарыла.

5.4.11. Газонның магистраль янындагы полосасында үсә торган агач чокырчыкларында ком тупланган очракта, кышкы чорда ком магистральләрен чистарту өчен кулланганда , өске катламны (10-15 см) алырга, ә калган туфракның механик составын яхшырту өчен органика кертергә кирәк.

5.4.12. Кышын урамнарда һәм транспорт магистральләре буйлап бозга каршы материалларны кулланып чистартканда, туфракта хлор 0,01%, ягъни 10 мг/100 г туфрак булу рөхсәт ителә. Әлеге күрсәткечне арттырганда һәм яфракларда «кырые пешүе» билгеләре барлыкка килгәндә, май ахыры - июнь башында туфракны даими су сиптерүләр үткәрелгән очракта, 2-3 елга бер тапкыр сугару юлы белән туфрак мелиорациясен үткәрергә кирәк. Бик нык пычранган очракта, юдырулар санын арттырырга кирәк. Су тоту нормасы агач тирәли чокырчыкларда җиңел механик состав туфрагы өчен 100 - 110 л/кв.м., авыр туфрак өчен-120 - 160 л/кв.м тәшкил итә.

5.4.13. Туфрак селтәле булганда һәм pH күрсәткечен 8 - 9 га кадәр артканганда, язын 0,3 кг/кв.м исәбендә 10 - 20 см тирәнлеккә мәҗбүри гипс кертергә кирәк. Гипс кертүгә агротехник таләпләр известьле материаллар кебек үк куела.

5.5. Юлларны һәм мәйданчыкларны карап тоту.

5.5.1. Юлларны һәм мәйданчыкларны карап тоту: себерү, чүп-чар җыю, кар җыештыру, бозлавык булган очракта ком сибү һәм башка эшләрдән тора. Юлларны һәм мәйданчыкларны, йөрү минималь булганда, иртән себерергә кирәк. Җәяүлеләр хәрәкәте интенсивлыгы югары булган объектларда, шулай ук мемориаль, тарихи һәм башка урыннарда бакча-парк юллары себерелергә һәм кирәк булган очракта, көн саен билгеләнгән режим буенча юылырга тиеш.

5.5.2. Җәйге сезонда ташлы юлларга һәм мәйданчыкларга су сибәргә, асфальт юлларны - су белән юарга кирәк, бигрәк тә эссе коры көннәрдә., Себергәннән соң су сибелергә тиеш. Су сиптерү һава шартлары һәм карап тору интенсивлыгы белән билгеләнә. Су сипкәндә грунтлы һәм вак ташлы юлларда һәм мәйданчыкларда су җыелып тору рөхсәт ителми.

5.5.3. Кышын бакча юллары һәм мәйданнар бозланганда, ком яки башка бозлавыкка каршы материаллар сибәргә кирәк.

5.5.4. Бакча-парк юлларында һәм мәйданчыкларда кардан чистартырга кирәк. Кар йомшак килеш, катып киткәнче, җыела. Интенсив хәрәкәтле юлларда кар, һәр кар явып үткәннән соң, көрәлергә тиеш.

5.5.5. Борт ташы белән бизәлмәгән юл кырыйларын сезонга (яз һәм көз) ике тапкыр кисәргә кирәк. Кисү юл профиле яки туры сызыклы участокларда мәйданчык нигезендә башкарылырга тиеш - әлбәттә шнур буенча. Грунт юллары чүп үләннәреннән чистартылырга тиеш.

5.5.6. Кирәк булган очракта юлларны ремонтлау эшләре башкарыла.

Вак таш юлларда, юлларның өске катламнарын кисеп, пычракны, иске махсус катламны вак ташка кадәр чистарталар, каток белән тигезлиләр һәм тыгызлыйлар (өч проход).

Махсус катнашма түбәндәге составта ясала(%): балчык - 30, җир - 20, известь сүндерелгән - 20, иләнгән шлак яки ком - 30. Катнашма иләк аша үткәрелә. Катнашма көпшәк килеш, 10 см катлам белән салына. Каток белән йөреп чыкканнан соң катламның калынлыгы 7 см булырга тиеш.

Грунт юллары буенда бровкалар (газоннар) киселә, уемнарны кисеп, шаблон белән юл полотнасын планлаштыралар һәм тирәнлеген күмеп, юешләтеп, 2 см га кадәр комлы катлам белән сибеп һәм каток (өч тапкыр) белән йөртеп ясала. Плитә өслеге булган юллардагы җимерелгән плитәнең нигезен тигезләп һәм тыгызлап яңага алмаштырырга , үлән капламын алырга кирәк.

5.6. Кече архитектура формалары.

5.6.1. Яз көне кече архитектура формалары җентекләп карыйлар, сынык рейкаларны һәм ныгытмаларны яңалары белән алыштыралар. Рейкаларны иске буяудан, металл детальләрне күгәректән һәм иске буяудан чистарталар, аннары аларны, берәр юучы составын кулланып, юалар һәм чүпрәк белән корытып сөртәләр. Кипкән конструкцияләрне пистолет-сиптергеч ярдәмендә тигез итеп буйыйлар; металл өслекләрне кулдан буйыйлар.

5.6.2. Төсле вазаларны һәм урналарны яз көне тыштан (урналарны - эчтән дә) юалар, иске өслектән чистарталар, нитрокраска белән кулдан яки компрессор җайланмасы пистолет-сиптергеч белән буйыйлар. Аннары урыннарына куялар.

5.6.3. Чәчәк вазаларын һәм чүп савытларын яхшы итеп тышкы һәм санитар-гигиена таләпләренә туры китереп тоту өчен түбәндәгеләрне эшләргә кирәк:

- барлык сынганнарны җыештырырга яисә өлешчә зарарланган урна һәм вазаларны ремонтларга;

- стеналарындагы тыштан күгәргән урыннарны һәм пычракны дымлы чүпрәк белән сөртергә;

- очраклы чүп-чар, чәчәк атып бетергән чәчәкләрне һәм башчаларны, кипкән яфракларны алып ташларга һәм җыярга.

5.6.4. Җәйге вакытта яшелләндерү объектында булган барлык кече архитектура формаларын даими карау, аларны үз вакытында ремонтлау яки алып кую, юу чараларын кулланып берничә тапкыр юдырту эшләре башкарыла.

5.6.5. Спорт мәйданчыкларын, балалар мәйданчыкларын, ареналарны, сәламәтлек сукмагын, экологик сукмакны һ.б. бизәүдә кулланыла торган кече архитектура формаларына аерым игътибар бирелергә тиеш.Алар һәрвакыт төзек хәлдә булырга тиеш, барлык җайланмалары нык һәм үзара ышанычлы беркетелгән булырга тиеш.

5.6.6. Яшелләндерелгән территориядә яктырткычларга электр энергиясе бирүче кабельләр махсус оешма тарафыннан даими контрольгә торырга тиеш.

5.6.7. Коймаларны (металл яки чуен рәшәткәләрне) вакыт-вакыт күтәрергә, ремонтларга, иске өслектән чистартып һәм буяп торырга кирәк.

5.6.8. Декоратив парк скульптурасы, монументаль скульптура, беседкалар, лапаслар, яшелләндерелгән территориядә трельяжлар төзек һәм чиста булырга тиеш.

6. ЯҢА ТӨЗЕЛЕШНЕҢ ҺӘМ РЕКОНСТРУКЦИЯЛӘҮНЕҢ ЯШЕЛЛӘНДЕРҮ ОБЪЕКТЛАРЫН КАБУЛ ИТҮ ТӘРТИБЕ

6.1. Яшелләндерү объектларын кабул итү киләсе елның 20 апреленнән 1 ноябренә кадәр үткәрелә. Кабул итү вакыты елның климат шартларына карап, теге яки бу якка, ягъни кар катламы җыелу һәм яз көне туфракның өске катламын суыту срокларына һәм көз көне тотрыклы кар катламы урнаштыру срокларына бәйле рәвештә, күчерелергә мөмкин. Кар капланган вакытта кабул итү рөхсәт ителми.

6.2. Яшелләндерү һәм төзекләндерү объектларын кабул итү, шулай ук авторлык күзәтчелегенең арадаш актларын төзү буенча барлык эшләр дә заказчы тарафыннан авторлык күзәтчелеге журналына туры китереп, инструктив документлар нигезендә, проект остаханәсенең заказчысы тарафыннан килешү бәясе буенча түләнә.

6.3. Территорияләрне чистарту һәм аларны төзелешкә әзерләү түбәндәге таләпләрне исәпкә алып башкарылырга тиеш (4.3.1 пункты):

- сүтелергә тиешле җир өсте һәм җир асты биналары һәм корылмалары бетерелергә тиеш. Җир асты корылмаларын бетерү урыннары грунт белән капланырга һәм тыгызланырга тиеш;

- аерым урыннарны һәм, гомумән алганда, төзелеш территориясен су басуны һәм артык дымлануны булдырмый торган вакытлыча су үткәргеч булырга тиеш;

- төзелеш бара торган территориядә сакланырга тиешле яшел утыртмалар ,төзелеш процессында мөмкин булган кадәр зарарланудан ышанычлы сакланырга тиеш;

- агач төпләре, агач кәүсәләре, куаклар һәм тамырлар, алардан чистартылганнан соң, төзелә торган территориядән чыгарылырга, бетерелергә яки махсус билгеләнгән урыннарда урнаштырылырга тиеш;

- үсемлекләр грунты махсус билгеләнгән урыннарда җыелып, өелеп куелган һәм ныгытылган булырга тиеш.

- җир һәм планлаштыру эшләре тулы күләмдә башкарылырга тиеш. Өемнәр һәм уеп алынган урыннар проект коэффициенты авырлыгына кадәр тыгызланырга тиеш һәм проект разметкаларына кадәр профильләштерелергә тиеш.

6.4. Заказ бирүче, генподрядчы һәм махсуслашкан яшелләндерүче төзелеш оешмасы вәкилләре кишәрлектә җыелган һәм тупланган үсемлек җирләре турында акт төзи. Әлеге акт нигезендә тупланган җир киләчәктә махсуслаштырылган оешмага файдалану өчен тапшырыла.

6.5. Яшелләндерү һәм төзекләндерү эшләрен башкару өчен территорияләрне махсуслаштырылган яшелләндерү оешмасы вәкилләре кабул итә, ул яшелләндерү һәм төзекләндерү буенча әлеге территориянең, генераль подрядчының һәм заказчының төзелеш эшләрен башкарачак, (5 нче кушымта). Территория планлаштырылырга, агач төпләреннән, төзелеш чүп-чарыннан чистартылырга, инженерлык челтәрләре салынырга һәм кабул ителергә тиеш, үсемлек грунты участок буенча кайтарылырга һәм бүленергә тиеш.

6.6. Яңа төзелешне һәм гомуми файдаланудагы реконструкцияләү объектларын яшелләндерү һәм төзекләндерү эшләрен билгеләнгән тәртиптә төзелгән комиссия кабул итә.

6.7. Подрядчы оешма комиссиягә билгеләнгән тәртиптә расланган һәм килешенгән түбәндәге документларны тапшыра:

- эш проекты яисә эшләр башкарыла торган эш документациясе;

- подрядчы һәм проект авторы тарафыннан имзаланган проектны үзгәртүгә арадаш актлар;

- яшелләндерү һәм төзекләндерү эшләре башланыр алдыннан территорияләрне кабул итү акты;

- төрле билгеләнештәге юллар һәм мәйданчыкларны урнаштыру буенча эшләр башкару буенча техник күзәтчелек актлары;

- заказчы һәм махсуслаштырылган яшел төзелеш оешмасы тарафыннан төзелгән яшел утыртмаларны саклау турында акт;

- агрохимик состав күрсәткечләре булган файдаланылган үсемлек грунтына сыйфат сертификаты;

- төзелештә кулланыла торган үсемлек материалының, чуерташ һәм вак таш дәүләт стандартларына туры килүе турында белешмә;

- утырту материалына энто- һәм фитосанитар тикшерү белешмәсе.

6.8. Тәкъдим ителгән документларны караганнан соң, эш комиссиясе эшләрне натурада кабул итә. Проекттагы барлык үзгәрешләргә дә проект авторы катнашында актлар төзелергә тиеш.

6.9. Газонны кабул итү түбәндәге таләпләрне исәпкә алып башкарылырга тиеш:

- үсемлек грунтының калынлыгы проект карарына туры килергә тиеш. Тикшерү 1000 кв.м зурлыгында яшелләндерелгән мәйданның һәр участогында 30 х 30 см, ләкин теләсә кайсы мәйданчыкның йомык контурына кимендә берсе булган һәр участокта башкарыла;

- үсемлек грунтының яраклылыгы җитештерү журналындагы язмалар белән расланырга тиеш;

- газонлы үләннәрнең шытымнары тигез булырга тиеш.

6.10. Агач һәм куаклар утыртканда түбәндәге таләпләрнең үтәлеше тикшерелә:

- ассортиментның, стандартның һәм утыртмаларны урнаштыру проект карарына туры килүе;

- утырту вакытында тамыр муенының урнашуы. Ул җир дәрәҗәсеннән 2-4 см югарырак булырга тиеш, чөнки су сипкәндә туфрак агач белән бергә утыра. Туфрак утырымыннан соң тамыр муены җир өсте тигезлегендә булырга тиеш;

- агачлар "сигезле" казыкларына бәйләнгән булырга тиеш;

- зарарланган агачлар һәм куаклар булмаска тиеш. Барлык дефектлы экземплярлар алыштырылырга тиеш ;

- агачлар тирәсендә утырту чокыры мәйданына тигез зурлыгындагы чокырчыклар булырга тиеш.

6.11. Һәлак булган агачлар санын процентын билгеләү түбәндәге срокларда карала :

язгы утырту өчен-агымдагы елның көзендә,

көзге һәм кышкы утырту өчен-киләсе елның көзендә,

кантарлы килеш яфраклары белән утыручы үсемлекләр өчен - киләсе елның көзендә , аларның тернәкләнүенә карап.

Яшел утыртмаларны утырту эше үсемлекләрнең үсеп китүчәнлеге түбәндәге күрсәткечләрендә канәгатьләнерлек булып санала. Һәлак булуның процент нормасы: агачлар өчен - 10%, куаклар өчен - 15%, чәчәк үсемлекләре өчен - 5%

6.12. Кышкы чорда объектларны төзегәндә, начар температура шартлары аркасында территорияләрне яшелләндерү һәм төзекләндерү буенча барлык эшләрне башкару мөмкин булмаган вакытта, төзелеш объектларын (искәрмә рәвешендә) файдалануга кабул итү, юлларны һәм тротуарларны яшелләндерү һәм өске каплау буенча эшләрне башкармыйча, рөхсәт ителә.

Шул ук вакытта комиссия актында яшелләндерү һәм төзекләндерү буенча барлык эшләрне тәмамлау вакыты күрсәтелергә тиеш (объектны файдалануга алганнан соң елның II кварталыннан да соңга калмыйча).

6.13. Объектлардагы яшел утыртмаларны карап, аларны эксплуатацияләү оешмасына тапшырганчы түбәндәгеләрне башкарырга тиешләр:

- яшелләндерүнең яңа объектларында- бер ел дәвамында подрядчы оешмалар. Килешүдә (заказда, югарыдагы органнар боерыгында) сметада эшләрне башкаруга эксплуатациянең беренче елында утыртмаларны

карап тору өчен акча каралырга тиеш. Аерым очракларда, сметаларда эш башкаруга карап тору каралмаган яки подрядчы әлеге акчалардан баш тартканда, объектны эксплуатациягә кабул итү турындагы боерыкта (карарларда, күрсәтмәләрдә) килешенгән булырга тиеш. Шул ук вакытта югарыдагы органнар яки заказчы тарафыннан, тиешенчә карамау сәбәпле, яшь утыртмаларның һәлак булуын булдырмау буенча чаралар каралырга тиеш;

- яшелләндерү объектларында капиталь ремонт чорында-эксплуатацияләүче оешма. Кабул итү вакыты, объектның аерым элементларын (розалар, суганчадан торган чәчәк түтәлләрен, су сибү челтәрләрен, кече формаларны һ.б.) карап тору тәртибе һәм саклау шартлары заказчы (эксплуатацияләүче оешма) белән подрядчы арасындагы килешү һәм сметада килешенгән булырга тиеш.

6.14. Ачык яссылык спорт корылмаларының газонын кабул итү түбәндәгечә башкарылырга тиеш:

- газоннарны яңартканда- эшләр тәмамланганнан соң ук;

- орлык чәчкәндә һәм үсентеләр утыртканда-орлык чәчкәннән яки үсентеләр утыртканнан соң, бер ай узгач

Корылмаларны кар каплаган вакытта кабул итү рөхсәт ителми.

Төзелеш барышында газон өслеге нигезенә аслык катламының өслеген яки җир өслеген әзерләү, капламның конструктив катламнарын урнаштыру һәм тыгызлау, дренаж системасын үтәү тикшерелергә тиеш.

6.15. Микрорельефның грунт кабыклары грунтның табигый күмелгән почмакларыннан артмаган авышларга ия булырга һәм әлеге Кагыйдәләрнең 3 бүлеге таләбе нигезендә чирәмләнгән, чәчелгән яисә яшелләндерелгән булырга тиеш.

6.16. Комиссия эше белән бәйле чыгымнарны заказчы башкара.

6.17. Барлык төр яшелләндерү эшләрен билгеләнгән тәртиптә тәгәлләгәннән соң , яшелләндерү объекты тиешле оешмага карап тотуга тапшырыла.

7. ЯШЕЛЛӘНДЕРЕЛГӘН ТЕРРИТОРИЯЛӘРНЕҢ ТОРЫШЫН КОНТРОЛЬДӘ ТОТУ СИСТЕМАСЫ

7.1. Яшелләндерелгән территорияләрнең торышын контрольдә тоту системасы яшелләндерелгән территорияләрне саклау һәм торгызу буенча үз вакытында чаралар эшләүне, яшел утыртмаларның торышын һәм төзекләндерү дәрәҗәсен билгеләүче башка факторларны исәпкә алып, яшел утыртмаларның торышын фаразлауны тәэмин итә торган оештыру чаралары комплексын күздә тота (11, 12 нче кушымталар).

7.2. Яшелләндерелгән территорияләр торышын контрольдә тоту системасының төп өлешләре түбәндәгеләр:

- яшелләндерелгән территориядә яшел үсентеләр торышының һәм төзекләндерү элементларының озак сроклы, еллык, оператив) сыйфатлы һәм санлы параметрларына бәя ;

- яшел утыртмаларның торышы начараю сәбәпләрен ачыклау һәм тәңгәлләштерү;

- яшел үсентеләргә тискәре сәбәпләрнең йогынтысын бетерүгә һәм сәбәпләрнең үзләрен бетерүгә, шулай ук төзекләндерү дәрәҗәсен күтәрү буенча чаралар программасын эшләү;

- ситуациянең үсеш фаразы (озак сроклы, еллык, оператив).

7.3. Яшелләндерелгән территорияләрнең торышын әлеге территорияләр карамагында булган оешмаларга, предприятиеләргә һәм башка оешмаларга контрольдә тотарга тәкъдим ителде. Тикшерү материаллары буенча эксперт бәяләмәсе әлеге эшчәнлекне тормышка ашыруга лицензиясе булган махсуслаштырылган оешмаларның яки учреждениеләрнең квалификацияле белгечләре яисә Зеленодольск муниципаль районы Башкарма комитеты тарафыннан бирелә.

7.4. Яшелләндерелгән территорияләрнең торышын бәяләү түбәндәгечә гамәлгә ашырыла:

- озак вакытлы бәяләү (тулы инвентаризация) - 10 елга бер тапкыр;

- еллык (планлы) бәяләү-елга ике тапкыр;

- оператив бәяләү-махсус күрсәтмә буенча.

Тикшерү бердәм расланган методикалар буенча үткәрелә, күрсәткечләр торышы билгеләнгән тәртиптә теркәлә. Тикшерү нәтиҗәләре (яшел утыртмаларның торышы өлешендә) яшелләндерелгән территориядән файдаланучы оешмада була.

7.5. Ситуациягә озак вакытлы бәя бирү 10 елга 1 тапкыр булган шәһәр яшел утыртмаларын инвентаризацияләү нәтиҗәләре буенча гамәлгә ашырыла.

7.6. Еллык планлы бәяләү ел саен яшелләндерелгән территорияләрне һәм даими күзәтү мәйданчыкларын тикшерү юлы белән башкарыла (расланган исемлек буенча).

Ел саен план буенча тикшерүләрдән тыш, кирәк булганда оператив тикшерү дә үткәрелергә мөмкин.

7.7. Ел саен план буенча карау вегетация чоры дәвамында башкарыла. Шул ук вакытта тикшерү яшел утыртмаларны һәм төзекләндерү элементларын да үз эченә ала.

7.8. Ел саен планлы тикшерү яшелләндерелгән территорияләрнең торышын тикшерү максатында башкарыла, шул исәптән агачлар, куаклар, газоннар, чәчәк түтәлләре, юллар һәм мәйданчыклар, җайланмалар торышын да кертеп башкарыла. Тикшерү барышында үсемлекләрне ремонтлау, утырту һәм утырту эшләренең күләме ачыклана, махсус ремонт таләп итә торган җитешсезлекләр, , төзексезлекләр һәм зарарланулар билгеләнә.

7.9. Ел саен план буенча тикшерүләр мәгълүматлары буенча дефектлы ведомство һәм җәйге чорда объектны файдалануга әзерләү һәм кышкы шартларда карап тотуга әзерлек өчен кирәкле чаралар исемлеге төзелә; киләсе елга эшләрне финанслау турында тәкъдимнәр әзерләнә.

Тикшерү тәмамланганнан соң, ике нөсхәдә акт төзелә. Тикшерү нәтиҗәләре кирәкле оператив чаралар күрелә торган эксплуатацияләү оешмасында була.

Озак сроклы һәм еллык планлы бәяләү күрсәткечләре нигезендә, яшел утыртмаларның торышы өчен әһәмиятле булган барлык

факторларны, шул исәптән шәһәрдәге реаль экологик ситуацияне исәпкә алып, ситуациянең үсеш фаразлары төзелә.

7.10. Еллык планлы тикшерүдән тыш, гадәттән тыш хәлләр нәтиҗәсендә яңгырлар, көчле җилләр, кар явудан соң һ.б. оператив тикшерү үткәрелергә мөмкин.

7.11. Агачларның сыйфатлы торышы (1,3 м - 8 һәм аннан да күбрәк биеклектә кәүсә диаметры) түбәндәге билгеләр буенча билгеләнә:

- яхшы - агачлар сәламәт (корткычларның авырулары һәм зарарланулары билгеләре юк); механик зарарлануларсыз, нормаль үсешле, куе яфраклы, яфракларның төсе һәм зурлыгы нормада;

- канәгатьләнерлек - агачлар шартлы рәвештә сәламәт (авырулар бар, әмма алар башлангыч стадиядә, яисә корткычлардан килгән зыянны төзәтергә мөмкин булган), ябалдашы тигез үсмәгән, яфраклары җитәрлек булмаган, аларның гомеренә куркыныч янамаган механик зарарланулары булган,

- канәгатьләнерлек түгел-ябалдашы начар үскән (сирәкләнгән), очы корыган, корыган ябалдашы 50% тан артык (голланд авыруы белән зарарланган элмә утыртмаларының очы корыган ябалдашы 30%тан артык һәм әгәр корткычларның очып чыгу тишекләре булса, аннан да кимрәк булган), авыру билгеләре комплексы (тишекләр, киң корычлыклар, тәмәке сучкалары һ.б.), кәүсә корткычларның урнашу билгеләре, шактый механик зарарланулар.

7.12. Куакның сыйфатлы торышы түбәндәге билгеләр буенча билгеләнә:

- яхшы - куаклар сәламәт (корткычлардан авыру һәм зарарлану билгеләре юк); механик зарарлануларсыз, нормаль үсештә, куе яфраклы , яфракларның төсе һәм зурлыгы нормада.

- канәгатьләнерлек – акрын үсә, ботаклары корыган , ябалдаш формасы үзгәргән, корткычлардан зарарланган;

- канәгатьләнерлек түгел – артык үсеп киткән, хәлсезләнгән (вак яфраклы, үсми), ябалдашлары 50% тан артык корыган, авырулар һәм корткычлар белән зарарлану билгеләре бар.

7.13. Газоннарның сыйфатлы торышы:

- яхшы - өслек яхшы планлаштырылган, үләннәр куе, бертөрле, бертигез, даими рәвештә киселеп торган яшел төстә; кирәкмәгән үсемлекләр һәм мүкләр юк;

- канәгатьләнерлек - газон өслеге бик үк тигез түгел, кирәкмәгән үсемлекләр үскән, даими рәвештә киселмәгән, яшел төсле, пеләшләнгән һәм тапталган урыннар юк;

- канәгатьләнерлек түгел - үлән өсте сирәкләнгән, кирәкмәгән үсемлек күп, даими киселмәгән , газонның төсе тигез түгел, саргылт төсмерләр өстенлек алган, мүк, пеләшләнгән һәм тапталган урыннар бик күп.

7.14. Күпьеллык үсемлекләрнең чәчәк түтәлләренең сыйфатлы торышы:

- яхшы - өслек җентекләп планлаштырылган, туфрак яхшы ашланган, үсемлекләр яхшы үскән, сыйфаты буенча тигез, чүп үләннәре һәм шиңгәннәре юк;

- канәгатьләнерлек - өслек сизелерлек тигезсезлекләр белән тупас планлаштырылган, туфрак начар ашланган, үсемлекләр нормаль үсеш алган, шиңгәннәре күп түгел, чүп үләннәре сирәк кенә (мәйданның 10%ыннан артмаган);

- канәгатьләнерлек түгел - туфрак ашламаланмаган, өслеге начар планлаштырылган, үсемлекләр начар үсеш алган, шиңгәннәре бар, чүп үләннәре күп (мәйданның 10% тан артыгы).

7.15. Яшелләндерелгән территориядәге биналарны һәм корылмаларны карап тору, әлеге биналарны һәм корылмаларны эксплуатацияләү кагыйдәләре һәм нормалары нигезендә ,башкарыла.

7.16. Капиталь ремонттан соң яңа кабул ителгән яисә капиталь төзекләндерүдән соң кабул ителгән яшелләндерелгән территорияләр эксплуатациянең беренче елында аеруча җентекләп каралырга тиеш.

Башкарган эшләрдәге җитешсезлекләр подрядчы гаебе белән җибәрелгән булса , җитешсезлекләрне ул үз хисабына бетерергә бурычлы.

Бетерүне таләп итә торган булган дефектлар заказчы (яшелләндерү объектларын үз эченә алган оешма) һәм подрядчы тарафыннан имзаланган актлар белән билгеләнә.

8. ЯШЕЛ УТЫРТМАЛАР РЕЕСТРЫН ҺӘМ ИНВЕНТАРИЗАЦИЯЛӘҮНЕ АЛЫП БАРУ

8.1. Зеленодольск шәһәрендә яшел утыртмаларны исәпкә алу, исәпкә алынучы объект чикләрендә урнашкан яшел утыртмаларны инвентаризацияләү ярдәмендә, аларның санын, төр составын һәм торышын билгеләү максатларында гамәлгә башкарыла.

8.2. Инвентаризация барлык яшелләндерелгән территорияләргә дә тәкъдим ителгән. Шәһәр чигендә урнашкан кыйммәтле агач токымнары үскән очракта милекчеләр территорияләрендә (ширкәт формасында коммерцияле булмаган бакчачылык берләшмәсе), ДНП (партнерлык рәвешендәге дача коммерцияле булмаган берләшмә), ИЖС (шәхси йорт төзү өчен файдаланыла торган территорияләр), ТИС (территориаль иҗтимагый үзидарә), гараж массивларының гараж-төзелеш кооперативларында.

8.3. Исәпкә алу объекты булып әлеге Кагыйдәләрнең максатлары өчен, җирдән файдаланучыга бирелгән һәм билгеләнгән чикләргә ия булган җир кишәрлеге санала.

8.4. Яшел утыртмаларны исәпкә алу нәтиҗәләрен чагылдыручы документ булып, өч нөсхәдә төзелә торган, хисап объекты паспорты тора. Әлеге паспорт расланган форма буенча төзелергә тиеш (9 нчы кушымта) һәм үз эченә түбәндәге белешмәләрне алырга тиеш:

- исәптәге объектның аңа орынып торган территориясе белән 1:500 М (расланган форма буенча) инвентаризация планы (территориянең кем тарафыннан беркетелгән булуын күрсәтеп);
- хисап объектының административ-территориаль булуы;
- җирдән файдаланучының исеме;
- җир кишәрлегенең билгеләнгән функциональ билгеләнеше;
- объектның гомуми мәйданы;
- яшел утыртмалар саны;
- яшел утыртмаларның төр составы;
- агачның диаметры;
- яшел утыртмаларның торышы (һәр объект буенча);
- шәһәрдә объектның урнашу схемасы;
- объектның ситуацион планы;
- төзекләндерү буенча планлаштырылган карар;
- яссылык корылмаларының төрләре һәм саны;
- каралты һәм корылмалар булуы;
-кече архитектура формаларының булуы һәм аларның характеристикасы.

8.5. Паспортка даими төзәтмәләр кертелергә тиеш.

8.6. Зеленодольск шәһәренең яшел утыртмалар реестры төр составы (авыл хуҗалыгы культураларыннан тыш), Зеленодольск шәһәре территориясендә яшел утыртмалар саны (яшелләндерелгән участокларның һәм алар янәшәсендәге территорияләрнең график схемасын төзү белән) турында белешмәләр җыелмасыннан гыйбарәт. Мәгълүматлар җыелмасы электрон һәм кәгазь чыганакта башкарыла.

8.7. Реестр исәп объектлары паспортындагы белешмәләр, шулай ук шәһәрнең хуҗасыз һәм резерв җирләрендә урнашкан яшел утыртмаларны инвентаризацияләү нәтиҗәсендә алынган мәгълүматлар (алга таба - яшел утыртмалар турындагы белешмәләр) нигезендә алып барыла (10 нчы кушымта).

8.8. Реестр алып бару эшләрен Зеленодольск муниципаль районының Башкарма комитеты тарафыннан, аның буйсынуындагы яшелләндерелгән территорияләр чикләрендә башкарыла.

8.9. Яшел утыртмалар реестрын Зеленодольск муниципаль районы Башкарма комитеты алып бара.

9. ЯШЕЛ УТЫРТМАЛАРНЫ ИСӘПКӘ АЛУНЫ АЛЫП БАРУ МАКСАТЛАРЫ ҺӘМ БУРЫЧЛАРЫ

Зеленодольск шәһәре территориясендә яшел утыртмаларны исәпкә алуны алып баруның максатлары һәм бурычлары түбәндәгеләр:

9.1. Зеленодольск шәһәре территориясендә яшел утыртмаларның саны һәм сыйфат характеристикасы турында дөрес белешмәләр алу.

9.2. Шәһәр территориясендәге яшел утыртмаларның торышына анализ ясау.

9.3. Зеленодольск шәһәренең яшелләндерелгән территорияләреннән рациональ файдалануны оештыру өчен мәгълүмат базасын булдыру.

9.4. Зеленодольск шәһәрендә яшел утыртмаларның торышын һәм санын тикшерү. Булган үзгәрешләрне үзвакытында теркәү.

9.5. Зеленодольск шәһәрендә яшел утыртмаларның торышы турында алынган дөрес комплекслы белешмәләр нигезендә шәһәрне яшелләндерүнең генераль перспектив планын эшләү (шәһәрнең яңа микрорайоннарында яңа парклар төзү урыннарын күрсәтеп).

9.6. Шәһәрнең иске өлешендә тузган йортлар урынында яшелләндерелгән "кесәләр" булдыру өчен участокларны табу.

9.7. Җирдән файдаланучыларның яшелләндерелгән территорияләрдә башкарыла торган эшчәнлекнең территорияләрнең функциональ билгеләнешенә туры килүен ачыклау.

9.8. Утыртмаларының сыйфаты һәм аларның сакланышы өчен җаваплылык тотарга тиешле юридик һәм физик затларга шәһәрнең барлык яшелләндерелгән территорияләрен билгеләү һәм беркетү.

9.9. Стационар инженер-архитектура корылмаларының һәм яшелләндерелгән территорияләрнең җайланмаларының (фонтаннар, һәйкәлләр, скульптуралар һ.б.) булуын һәм һәм кемнеке икәнен билгеләү.

9.10. Транспорт магистральләрен салганда торак, спорт корылмаларын проектлаганда, экологик күзәтчелекнең көчәюе. Төзелешнең яңа объектларын проектлаштырганда, җирлек урамнарында агач-куак үсемлекләрен утырту белән аеруча утыртмалар саны санитар нормалар буенча оптималь кыйммәттән түбән булган урыннарда, яшелләндерү эшләрен үткәрергә мөмкинлек биреп, тоннель ысулы яки “коридор”белән барлык җир асты инженерлык челтәрләрен салуны күздә тоту.

9.11. Шәһәрнең яшелләндерелгән территорияләрен яклау, саклау һәм үстерү өлкәсендә шәһәр сәясәтенең төп юнәлешләрен билгеләү. Яшел утыртмаларны яклауга, саклап калуга һәм үстерүгә иң рациональ карашлар булдыру.

9.12. Яңа автостоянкалар һәм парковка урыннары төзегәндә яшелләндерелгән территорияләрне саклауны тәэмин итү.

9.13. Шәһәрдә яшел утыртмаларның саны һәм торышы турында дөрес мәгълүмат булу.

10. ЯШЕЛ УТЫРТМАЛАРНЫ ИСӘПКӘ АЛУ ТӘРТИБЕ

10.1. Яшел утыртмаларны исәпкә алу яшел утыртмаларны, урман корылышы материалларын һәм яшелләндерелгән территорияләрне тикшерүнең башка төрләрен инвентаризацияләү материаллары нигезендә гамәлгә ашырыла.

10.2. Яшел утыртмаларның барлык төрләре дә исәпкә алынырга тиеш: агачлар, куаклар, лианнар, тере киртәләр, газоннар, чәчәк түтәлләре. Яшел утыртмаларны тикшерүне әлеге эшчәнлекне гамәлгә ашыруга лицензиясе булган махсуслаштырылган оешмалар яки учреждениеләр яисә Зеленодольск муниципаль районы Башкарма комитеты органнары башкара.

10.3. Җирдән файдаланучы яки җирне биләүче үзенең җир кишәрлегендәге яшел утыртмаларның (Сүтелә торган яшел утыртмаларның бәясен исәпләү һәм компенсацион яшелләндерүне уздыру методикасының 3 нче бүлеге нигезендә аеруча кыйммәтле һәм кыйммәтле токымнарның) исәбен алуны оештыра һәм алынган мәгълүматларны исәп объектының паспортына кертүне тәэмин итә.

10.4. Инвентаризация уздыруга уңайлы булсын өчен яшелләндерү территориясе юллар яки эчке ситуациянең башка даими контурлары белән чикләнгән шартлы исәпкә алу участокларына бүленә.

Учреждение участогында урнашкан яшел утыртмаларны тикшерү барышында эш көндәлегенә түбәндәге мәгълүматлар языла:

-юлларда урнашкан агачлар;

- утыртуның төре (гади, төркемләп утырту), агач номерлары, аларның төре, диаметры, кыркырга тиешле агачлар билгеләнә, торышы ;

-скверларда, бакчаларда һәм бульварларда урнашкан агачларда, нумерациядән тыш, юллардагы кебек үк белешмәләр языла;

-паркларның учет участокларында урнашкан агачлар - төр составы өстенлек итүче утыртмалар төре, утыртмаларның йомыклыгы, 1 гектар мәйданда агачлар саны, торышы;

-куаклар өчен-утыртмаларның төре (аллея, төркемләп утырту), үсемлекләрнең төре, куаклар саны, рәт белән (аллея) утырткан озынлыгы, торышы;

- газоннар һәм чәчәк түтәлләре мәйданы буенча исәпкә алына (күпьеллык чәчәкләр, моннан тыш, исәпкә алу участогындагы үсемлекләр саны буенча да исәпкә алына). Үсемлекләрнең торышын бәяләү 7.13, 7.14, 7.15, 7.16 пунктлары нигезендә башкарыла.

10.5. Планда төр составы буенча исәпкә алу участогындагы агач һәм куаклар саны күрсәтелә.

10.6. Зур яшелләндерелгән территорияләрнең участоклары агачлары белән инвентарьлаштырганда төр составы, тулылыгы, күкрәк биеклегендә (1,3 м)уртача диаметры, , туфрак катламы буенча тасвирлана.

Бу очракта агач составы дистә берәмлек чикләрендә билгеләнә; агач төрләренең атамалары - аларның токым атамаларының беренче хәрефләре (мәсәлән, Б -береза(каен), Ос – осина(усак), Ол – ольха(зирек), Лп – липа(юкә), Кш - каштан һ.б.).

Утыртманың юанлыгы, тулы тоташтыруны берәмлеккә тигез итеп алып, берәмлекнең унынчы өлешләрендә йөртелә.

Туфрак капламын сыйфатлаганда үләнле үсемлекләрнең төр составының исемлеге күрсәтелә.

10.7. Яшелләндерелгән территорияне паспортлаштырганда кече архитектура формалары, биналар, корылмалар һәм гидротехник корылмаларның булуы билгеләнә; алар турында кыскача белешмәләр һәм теге яисә бу корылмаларны объект территориясеннән чыгару яисә реконструкцияләү кирәклеге турында мәгълүматлар китерелә.

10.8. Яссылык корылмаларын бәяләү мәйданнар, юл-сукмак челтәре өслегенең характеры һәм торышы, ял итү, спорт, уеннар өчен мәйданчыклар һ. б. турында мәгълүматны үз эченә ала.

10.9. Планда һәм эш көндәлегендә ясалган тулы вәзгыять һәм язмалар белән төзәтмәләр кертелгән график материал нигезендә, исәпкә алына торган яшелләндерү территориясенең инвентарь планы төзелә, анда түбәндәгеләрне күрсәтергә зарур:

- объектның тышкы чикләрен;
- кече архитектура формаларының урнашуын (схематик);
- чикнең тышкы ситуациясен;
- газоннар, чәчәк түтәлләре урнаштыруны;
- исәптәге участоклар чикләрен һәм номерларын;
- яссылык корылмаларны.

Искәрмә:

1. Аеруча кыйммәтле агач токымнары (сирәк очрый торган, тарихи) планга төшерелә һәм бөтен объект чикләрендә кызыл төс буявы белән мөстәкыйль саннар белән номерланалар.

2. Урам, тыкрык, мәйданнар, яр буйларындагы яшел утыртмаларның инвентарь планында һәр агач һәм аның номеры күрсәтелә.

3. Парк, бакчаларның инвентарь планнарында төшерелә: аланнар, ачыклыклар, сулыклар һәм башка вәзгыятьләр. Агач-куак үсемлекләре шартлы тамгаланышларда күрсәтелә.

4. Скверларда, бакчаларда, бульварларда, ишегалды һәм йорт яны утыртуларында (тәкъдим ителгән) һәр участокның планына барлык агачлар, куаклар (аллея утыртмалары), тере киртәләр, чәчәк түтәлләре һәм газоннар, төркемләп утыртылган агач һәм куаклар куртиналары төшерелә.

10.10. График һәм исәпләү эшләрен башкарганнан соң паспорт тутырыла.

10.11. Паспорт түбәндәге эзлеклелектә тутырыла:беренче булып һәрбер исәп кишәрлеге буенча агачларга, аннары куакларга кагылган мәгълүматлар языла.

10.12. Газон һәм чәчәк түтәлләре мәйданчыклары турындагы мәгълүматлар азактан языла.

Искәрмә: юлларда урнашкан агачлар һәм куаклар турында белешмәләр җөп һәм так яклар буенча аерым языла.

10.13. Паспортта яшелләндерү объектына капиталь ремонт үткәрү яки реконструкцияләү сроклары күрсәтелгән өстәмә белешмәләр китерелә.

10.14. Яшелләндерелгән территорияләрдән файдаланучылар һәм җир хуҗалары, 8.2 п.нигезендә, Зеленодольск муниципаль районы Башкарма комитетына яңа объектлар төзү һәм гамәлдәге яшелләндерелгән территорияләрдәге үзгәрешләр турында үз вакытында хәбәр итәргә тиешләр.

Объектларда булган үзгәрешләр планда һәм паспортта чагылдырыла.

Пландагы үзгәргән вәзгыять кызыл төстәге буяу белән сызыла (кисешүче сызыклар белән перпендикуляр рәвештә) һәм яңасы сызып

ясала – кара төстәге буяу белән. Паспорттагы искергән язулар кызыл төстәге буяу белән бер сызык белән сызылалар. Яңа язулар паспортның түбәндә килүче горизонталь юлларына языла. Кирәк булу белән паспорт яңа вкладышлар белән тулыландырыла.

10.15. Паспортка кушымта булып эш көндәлегехезмәт итә (к. "Яшел утыртмаларны инвентаризация уздыру һәм яшелләндерелгән территорияләрне паспортлаштыру кагыйдәләре" (М., Прима-Пресс, 1998 ел).

10.16. Җирдән файдаланучы яки җир хуҗасы Исәпкә алу объектының паспортын раслый һәм аны тикшерү үткәргән махсус оешма һәм Зеленодольск муниципаль районы Башкарма комитеты вәкиле белән килештерә.

10.17. Җирдән файдаланучы яки җир хуҗасы, әлеге мәгълүматларны шәһәр яшел утыртмалары реестрына кертү өчен, билгеләнгән тәртиптә төзелгән Исәп объекты паспортының бер нөсхәсен Зеленодольск муниципаль районы Башкарма комитетына тапшыра.

10.18. Барлык җирдән файдаланучыларга һәм яшелләндерелгән территорияләрнең җир биләүчеләренә утыртмаларда булган барлык агымдагы үзгәрешләрне (яшел мәйданнарның үрчүен һәм бетерелүен, агач, куаклыкларны утыртуны һәм аларның азаюын, һ.б.) паспортка кертергә ; үз территориясенең торышын бәяләүне тәэмин итәргә тәкъдим ителде;

10.19. Хисап объекты паспорты 10 елга 1 тапкыр планлы рәвештә яңартылырга тиеш.

10.20. Яшел утыртмалар реестры Зеленодольск муниципаль районы Башкарма комитеты карамагындагы территорияләр чикләрендә, тулаем алганда, шәһәр буенча алып барыла.

10.21. Резервтагы территорияләргә паспортлар билгеләнгән таләпләргә туры китереп, яшел утыртмаларны тикшерү нигезендә төзелә.

Зеленодольск муниципаль районы Башкарма комитеты күрсәтелгән паспортларның күрсәткечләрен шәһәрнең яшел утыртмалары реестрына, билгеләнгән рәвештә, җирләрнең функциональ билгеләнеше буенча төркемләп берләштерәләр.

10.22. Зеленодольск шәһәренең яшелләндерелгән территорияләрендә урнашкан яшел утыртмалар реестры белешмәләрен яңарту 10 елга бер тапкыр башкарыла.

11. ЯШЕЛ УТЫРТМАЛАРНЫ ПЛАННАН ТЫШ ИСӘПКӘ АЛУ

11.1. Җир кишәрлекләре белән алыш-бирешләрне теркәгәндә, җир кишәрлекләренә хокукларны күчергәндә, авария һәм башка гадәттән тыш хәлләр аркасында яшел утыртмаларны шактый югалткан яки бозган очракта,җир кишәрлеген төзү (килешү буенча) һәм башка очракларда төзегәндә яшел үсентеләргә юридик яисә физик затларның хокукка каршы гамәлләре белән шактый зыян килгән очракта яшел урытмаларны планнан тыш исәпкә алуны үткәрергә тәкъдим ителде .

11.2. Шул ук вакытта исәпкә алу һәм исәпкә алу объектлары паспортларына үзгәрешләр кертүне тормышка ашырырга мөмкин:

- җир кишәрлекләреннән - исәпкә алынган объектлардан файдалану, биләү, эш итү хокукы күчүче җирдән файдаланучыларга яисә җир биләүчеләргә;

- авария һәм башка гадәттән тыш хәлләр яисә хокукка каршы гамәлләр нәтиҗәсендә яшел утыртмаларга зыян килгән җирдән файдаланучыларга яисә җир биләүчеләргә;

- Авария һәм башка гадәттән тыш хәлләр аркасында яисә үз карамагындагы яшелләндерелгән территорияләрдәге яшел утыртмаларга зыян салганда, шулай ук яшел утыртмалар реестрын алып бару буенча- Зеленодольск муниципаль районы Башкарма комитетына.

12. ТӨЗЕЛЕШ ЗОНАСЫНА ЭЛӘККӘН ЯШЕЛ УТЫРТМАЛАРНЫ КЫРУНЫ (КИСЕП БЕТЕРҮНЕ) ТОРМЫШКА АШЫРУ ТӘРТИБЕ, КОМПЕНСАЦИОН ЯШЕЛЛӘНДЕРҮ ҮТКӘРҮ

12.1. Шәһәр төзелеше һәм (яки) башка эшчәнлекне гамәлгә ашыру белән бәйле яшел утыртмаларны мәҗбүри кисеп бетерү (кыру ,сүтү) һәм (яки) зыян китерү әлеге Тәртип нигезендә башкарыла.

12.2.Төзелеш зонасына керә торган яшел утыртмаларның күчерү Зеленодольск муниципаль районы Башкарма комитеты рөхсәте булган очракта, яшел утыртмаларның торгызу бәясенең билгеләнгән тәртиптә түләнгәннән соң башкарыла.

12.3. Зеленодольск муниципаль районы Башкарма комитетының вәкаләтле органы яшел утыртмаларны тикшерү акты нигезендә күрсәтмә әзерли.

12.4. Зеленодольск муниципаль районы Башкарма комитетының рөхсәте яшел утыртмаларны сүтү (кисү) һәм (яисә) күчереп утырту хокукы бирә.

12.5. Зеленодольск муниципаль районы Башкарма комитетының яшел утыртмаларны кисүне күздә тоткан рөхсәтенең гамәлдә булу срогы, эшнең катлаулылыгына һәм күләмнәренә карап, бер елга кадәр билгеләнә. Күрсәтелгән вакыт узганнан соң, заказчы гаризасы буенча күрсәтмә озайтылырга мөмкин.

12.6. Яшел утыртмаларны сүтү (зарарлау) белән шөгыльләнүче хуҗалык яки башка эшчәнлек субъектлары яшел утыртмаларның торгызу бәясен акчалата һәм натураль рәвештә компенсацион (торгызу) яшелләндерү юлы белән капларга тиеш. Яшел утыртмаларның торгызу бәясенең күләме Зеленодольск шәһәре территориясендә яшел утыртмаларны зарарлау һәм (яисә) юкка чыгару китергән әйләнә-тирә мохитнең бозылган торышын торгызуга факттагы чыгымнарны исәпләү методикасы (алга таба - Методика) нигезендә исәпләнә (1нче кушымта).

12.7. Компенсацион яшелләндерү Зеленодольск муниципаль районы Башкарма комитеты җитәкчесе карары буенча уздырыла һәм аннан да артык була алмый:

- бер җимерелгән агач урынына өч агач (җимерелгәннең кыйммәтенә һәм декоративлыгына карап);

- җимерелгән урынына биш куак (җимерелгәннең кыйммәтенә һәм декоративлыгына карап);

- торгызылган үлән үсентесе мәйданының бер квадрат метрына-юк ителгән үлән үсентесе (газон) мәйданының бер квадрат метрына;);

12.8. Инженерлык коммуникацияләренең саклык зоналарына керә торган инженерлык коммуникацияләренә капиталь һәм агымдагы ремонт ясаганда, ремонт эшләре барышында бозылган газоннарны һәм чәчәк түтәлләрен яңадан торгызганда бу төр эшләрне башкаручы зат акчасы хисабына гамәлгә ашырыла.

13. ШӘҺӘР ТӨЗЕЛЕШЕ ЭШЧӘНЛЕГЕН РЕАЛИЗАЦИЯЛӘГӘНДӘ ЯШЕЛ УТЫРТМАЛАРНЫ КЫРУ ҺӘМ (ЯКИ) КҮЧЕРЕП УТЫРТУНЫ КИЛЕШТЕРҮ ТӘРТИБЕ

13.1. Заказчының вәкаләтле орган тарафыннан бирелгән хаты нигезендә һәм түбәндәге документлар белән:

-җир кишәрлеген арендалау килешүе (проектлаштыру чорына резервта калдыру акты яки резервта калдыру актын рәсмиләштерү турында белешмә-хат);

- Зеленодольск муниципаль районы Башкарма комитеты җитәкчесенең җир кишәрлеген бүлеп бирү турындагы (арендага бирү) карары;

- төзелеш генпланы;

-проект материалларының экологик таләпләргә туры килүе турындагы бәяләмәләрнең күчермәләре;

- кагыла торган территорияләрнең хуҗалары белән яшел утыртмаларны кисү һәм күчереп утырту шартларын килештерү;

- төзекләндерү проекты;

- компенсацион утыртуларга һәм компенсацион яшелләндерүне һәм күчереп утыртуларны карауга смета проектлары;

- түбәндәге документларның расланган күчермәләре:

- юридик затлар өчен: устав, юридик затның дәүләт теркәве турында таныклыгы, салым исәбенә кую турында таныклык, җитәкче итеп билгеләү турында карар;

- гражданнар өчен: шәхесне таныклый торган документ, салым исәбенә куелу турында таныклык (шәхси эшмәкәрләр өчен), шәхси эшмәкәрләр буларак дәүләт теркәве турында таныклык (шәхси эшмәкәрләр өчен).

13.2. Зеленодольск муниципаль районы Башкарма комитетының вәкаләтле органы заказчы белән берлектә участокны тикшерә.

Тикшерү нәтиҗәләре буенча акт төзелә, анда түбәндәгеләр күрсәтелә: агачлар һәм куаклар саны, аларның төр составы, агач диаметры, газоннарның торышы, үлән катламы, чәчәк түтәлләре һ. б.

Тикшерү актына , кыркытылырга тиешле үсемлекләрнең бәясен исәпкә алып, таблица беркетелә (7нче кушымта).

13.3. Билгеләнгән тәртиптә тиешенчә рәсмиләштерелгән тапшырылган документлар нигезендә заказчыга, Методика нигезендә билгеләнә торган, кырылган яшел утыртмаларның бәясен түләү өчен, счет язылa.

13.4..Зеленодольск шәһәре территориясендә территорияләрне компенсацион яшелләндерүнең ике формасы кулланыла - табигый һәм акчалата.

13.5. Компенсацион яшелләндерүнең акчалата формасы күләмен исәпләү Татарстан Республикасы Зеленодольск муниципаль районы Башкарма комитеты тарафыннан әлеге Кагыйдәләргә туры китереп гамәлгә ашырыла (әлеге Тәртипкә 1 нче кушымта). Бу очракта яшел үсентеләрне юк итү һәм (яки) зыян китерү физик яки юридик зат тарафыннан юкка чыгарыла торган (киселә торган, сүтелә торган) яшел үсентеләрнең компенсацион бәясен түләгәннән һәм Татарстан Республикасы Зеленодольск муниципаль районы Башкарма комитетыннан тиешле язма рөхсәт алынганнан соң гына башкарыла.

13.6. Компенсацион яшелләндерү вакытында үлән катламының мәйданы зыян күргән яки юк ителгән яшел утыртмалар мәйданыннан ким булырга тиеш түгел.

13.7 Компенсация натураль рәвештә яшелләндерү бер календарь ел дәвамында, төзелешне гамәлгә ашырганнан соң, төзелә торган җир кишәрлегендә һәм (яки) аның янәшәсендәге территориядә шундый ук яки аннан да кыйммәтлерәк яшел утыртмаларны утырту юлы белән, юкка чыгарылган агач өчен 1,2 үсеп китү коэффициентын исәпкә алып,« агач өчен агач» урынына утыртыла. Утырту өчен, үзләренең параметрлары буенча гамәлдәге ГОСТларга туры килә торган яфраклы һәм ылыслы агач токымнарының, куакларның сәламәт үсентеләре кулланыла.

13.8. Яшел утыртмаларны компенсация рәвешендә торгызган зат, Зеленодольск муниципаль районы Башкарма комитетының тернәкләндерү нәтиҗәләре буенча, вәкаләтле органына тапшырганчы, аларны карап тотарга тиеш.

13.9. Компенсацион яшелләндерүенең расланган проекты нигезендә эшләр башкарылмаган очракта, юкка чыгарылган һәм зыян күргән яшел утыртмаларны торгызу, махсуслаштырылган оешмалар тарафыннан җирле бюджет чаралары исәбеннән башкарыла, аннары чыгымнарны тулысынча каплау, күрсәтелгән эшләрне башкарудан баш тарткан зат тарафыннан түләтелә.

13.10. Объектны төзү проекты нигезендә территорияне компенсацион яшелләндерүне тулысынча башкару мөмкин булмаган очракларда, Зеленодольск муниципаль районы Башкарма комитеты ризалыгы белән яшелләндерүнең башкарылмаган өлешенә компенсацион яшелләндерүнең акчалата формасы кулланыла, ул исәпләү методикасы (әлеге Тәртипкә 1 нче кушымта) нигезендә исәпләнә.

13.11. Инженерлык коммуникацияләренә капиталь һәм агымдагы ремонт ясаганда, инженерлык коммуникацияләренең саклык зоналарына

эләккәндә, сүтелә торган яшел утыртмаларның бәясе алынмый. Ремонт эшләре барышында бозылган газон һәм чәчәк түтәлләрен яңадан торгызу заказчы акчасына башкарыла.

13.12. Инженерлык коммуникацияләренең саклау зонасыннан читтә эшләр башкару зонасында үсә торган агачлар һәм куаклар киселгәндә, сүтелә торган яшел утыртмаларның бәясе Методика нигезендә алына.

13.13. Яшел утыртмалары капиталь ремонтлау проектлары билгеләнгән тәртиптә раслана.

13.14. Дәүләт саклавындагы объектларны (тарих һәм мәдәният һәйкәлләрен) капиталь ремонтлау проектлары Татарстан Республикасы Мәдәният министрлыгы белән килештерелә.

13.15. Авария һәм башка гадәттән тыш хәлләрне бетерү барышында яшел утыртмаларны кисү кирәк булган очракта, Зеленодольск муниципаль районы Башкарма комитеты вәкилен телефонограмма белән чакыру зарур.

13.16. Мөрәҗәгать итүчегә яшел утыртмаларны сүтү (күчереп утырту) буенча эшләр башлану турында 5 көн эчендә Зеленодольск муниципаль районы Башкарма комитетына хәбәр итәргә тәкъдим ителә.

13.17. Төзелеш тәмамланган объект, компенсацион яшелләндерү проектының барлык шартларын үтәгәч, файдалануга тапшырыла. Агымдагы елның I һәм IV кварталларында файдалануга тапшырылырга тиешле объектлар төзегәндә компенсацион яшелләндерү буенча эшләр язгы-җәйге чорга күчерелә. Объект, югарыда күрсәтелгән эшләрне төзүче тарафыннан уздыруны гарантияли торган документлар булганда, компенсацион яшелләндерүне үтәмичә генә файдалануга тапшырыла. Компенсацион яшелләндерү эшләре Татарстан Республикасы Зеленодольск муниципаль районы Башкарма комитеты тарафыннан башкарылган эшләр актына кул куйганнан соң башкарылган дип санала.

13.18. Яшел утыртмаларны сүтү һәм (яки) күчереп утырту эшләре тәмамланганнан соң ,5 көн эчендә, мөрәҗәгать итүче (эшләр башкаручы) Зеленодольск муниципаль районы Башкарма комитетына территорияне тикшерү үткәрү турында гариза белән мөрәҗәгать итә.

13.19. Яшел утыртмаларны мәҗбүри рәвештә юк итү (кисү, җимерү) һәм (яисә)зарарланган яшел утыртмаларны компенсацияләү бәясен түләмичә, Зеленодольск муниципаль районы Башкарма комитеты җитәкчесе карары буенча, шулай ук түбәндәге очракларда рөхсәт ителә:

- яшел утыртмаларны реконструкцияләү проекты нигезендә җитештерелә торган яшел утыртмаларны кискәндә;

- санитар һәм карап тору рәвешендәге кисүләрне уздырганда;

- авария хәлендәге агач һәм куаклар кискәндә (сүткәндә);

- яшел утыртмалар белән күләгәләнгән торак һәм торак булмаган биналарда норматив яктылык режимын тәэмин иткәндә

- гамәлдәге инженерлык челтәрләренең һәм коммуникацияләрнең саклык зоналарында артык үсеп киткән яшел утыртмаларны кискәндә (сүткәндә);

- авария һәм гадәттән тыш хәлләрне ликвидацияләү вакытында утыртмаларны кискәндә (сүткәндә);

- махсус агротехник эшчәнлек өчен үрчетү һәм карап тоту буенча билгеләнгән территорияләрдә урнашкан яшел утыртмаларны юк иткәндә.

13.20. Яшел утыртмаларны юкка чыгарганда (киселгәндә, сүткәндә) һәм (яисә) зарарланганда компенсацияләү бәясен кертүдән, шулай ук компенсацион яшелләндерүдән алынган акчалар, Зеленодольск муниципаль районының «Зеленодольск шәһәре» муниципаль берәмлеге бюджетына керә.

13.21. Зеленодольск шәһәре территориясендә шәһәр төзелеше эшчәнлеген һәм (яисә) башка эшчәнлекне гамәлгә ашыру, яшел утыртмаларны саклау таләпләрен үтәп һәм территорияләрне компенсацион яшелләндерү буенча чаралар үткәреп алып барыла.

14. ЯШЕЛ УТЫРТМАЛАРНЫ КЫРУ БУЕНЧА ЭШНЕ ҮТӘҮГӘ ТӨП ТАЛӘПЛӘР

14.1. Агач һәм куакларны кисү Зеленодольск муниципаль районы Башкарма комитеты рөхсәте булганда башкарыла. Яшел утыртмаларны юк итү һәм (яки) зыян китерүне рөхсәт итү турындагы карар, Зеленодольск муниципаль районы Башкарма комитеты җитәкчесе тарафыннан, һәр аерым очрак буенча кабул ителә.

Зеленодольск шәһәре территориясендә яшел утыртмаларны кисүгә яки ябалдашларын кыркырга рөхсәтне яшелләндерелгән территория җиреннән файдаланучыларга һәм җир хуҗаларына- барсына да алырга кирәк. СНТ (ширкәт рәвешендә коммерциягә карамаган бакчачылык берләшмәсе) җир кишәрлекләре милекчеләренә, ДНП (хосусый йорт төзү өчен файдаланыла торган территорияләр), ТИҮ (Территориаль иҗтимагый үзидарә) аларның территорияләрендә артык үсеп киткәндә, бары тик аеруча кыйммәтле һәм кыйммәтле токымнарны кискән очракта гына, Сүтелә торган яшел утыртмаларның бәясен исәпләп чыгару һәм компенсацион яшелләндерү үткәрү методикасына 3 нче бүлеге нигезендә генә.

Кичектергесез очракларда (авария хәлендәге хәлләр, гражданның сәламәтлегенә яисә мөлкәтенә куркыныч тудыру һ.б.) авария хәлендәге һәм (яисә) корыган агачларны, Зеленодольск муниципаль районы Башкарма комитетының тикшерү акты булганда, боерыкны рәсмиләштермичә, 50 данәгә кадәр сүтеп ташлау рөхсәт ителә.

14.2. Аудару, тураклау һәм кискәннән соң калган калдыкларны ташу буенча барлык эшләр әлеге эш төрендә техника куркынычсызлыгы таләпләренә тулысынча туры китереп башкарыла.

14.3. Кисү урыны янәшәсендәге территориядәге газон, яшел утыртмалар зарарланган очракта, эшләрне үтәүче тарафыннан, аларны җирдән файдаланучы һәм вәкаләтле орган белән килештерелгән срокларда , ләкин зыян китергән мизгелдән ярты елдан да соңга калмыйча, мәҗбүри торгыза.

14.4.Яшел утыртмаларны законсыз юк иткән (кискән, сүткән) һәм (яисә) зарарлаган өчен гаепле затлар законда билгеләнгән тәртиптә. гамәлдәге законнар нигезендә, җаваплылыкка тартылалар (РФ ҖК 260 ст.).

14.5. Яшел утыртмаларны саклауны һәм карап тотуны ,оешмаларны, предприятиеләрне, учреждениеләрне тикшерүне оештыру,ачыкланган бозуларны бетерү турында күрсәтмәләр бирү, беркетмәләр төзү гамәлдәге законнар нигезендә, Зеленодольск муниципаль районы Башкарма комитетының вазыйфаи затлары тарафыннан башкарыла.

15. СҮТЕЛГӘН ЯШЕЛ УТЫРТМАЛАРНЫҢ ХАКЫН КАПЛАУ ҺӘМ СҮТҮ ЭШЛӘРЕН БАШКАРУНЫ ТИКШЕРЕП ТОРУ

15.1. Яшел утыртмаларны сүтүне, компенсацион яшелләндерүне уздыруны, шулай ук әлеге Кагыйдәләрдә билгеләнгән таләпләр нигезендә, кисү эшләрен башкаруны тикшереп тору Зеленодольск муниципаль районы башкарма комитеты тарафыннан гамәлгә ашырыла.

15.2. Әйләнә-тирә мохитне саклау өлкәсендәге законнарны бозу ачыкланганда, яшел утыртмаларны сүткәндә, компенсацион яшелләндерүне уздырганда, шулай ук яшел утыртмаларны сүтүне килештерү шартлары бозылу йә компенсация яшелләндерү шартларын үтәмәү ачыкланган хокук бозулар турында материаллар гамәлдәге законнарда билгеләнгән тәртиптә карала.

15.3. Әйләнә-тирә мохиткә законсыз һәм (яисә) хокукы булмаган яшел утыртмаларны юкка чыгару белән зыян китергән юридик һәм физик затлар, аны законнар нигезендә, тулы күләмдә капларга тиеш.

15.4. Штрафлар һәм башка түләтүләр салу, гаепле затларны җибәрелгән җитешсезлекләрне бетерүдән һәм юкка чыгарылган яки зыян күргән утыртмаларның бәясен каплаудан азат итми.

15.5. Яшел утыртмаларны һәм су объектларын саклау буенча тиешле оешмалар яки учреждениеләр хезмәткәрләрен җәлеп итәргә:

15.5.1. Хезмәт таныклыгын күрсәткәндә җирдән файдаланучыларның яшелләндерелгән территорияләрен тикшерү өчен;

15.5.2. Әлеге Кагыйдәләрне бозу турында материаллар әзерләүгә һәм аларны чаралар күрү өчен тиешле органнарга карауга тапшыруга.

16. ЯШЕЛЛӘНДЕРЕЛГӘН ТЕРРИТОРИЯЛӘРНЕ САКЛАУ

Яшелләндерелгән территорияләрнең утыртмаларын саклау – утыртмаларның саклануы, торгызылуы яки аларның билгеле бер функцияләр башкаруын яхшыртуга юнәлдерелгән административ-хокукый, оештыру-хуҗалык, икътисадый, архитектура-планлаштыру һәм агротехник чаралар системасы.

16.1. яшелләндерелгән территориянең җир биләмәләреннән файдаланучыларга һәм хуҗаларына түбәндәгеләр тәкъдим ителде:

- утыртмаларның сакланышын тәэмин итәргә;

- әлеге Кагыйдәләргә туры китереп утыртмаларны, юлларны һәм җайланмаларны квалификацияле карауны тәэмин итәргә, Зеленодольск муниципаль районы Башкарма комитетының рөхсәтеннән башка яшелләндерелгән кишәрлекләрдә җәйге кафе, киосклар урнаштыруга, төзелеш калдыкларын, материалларны, көнкүреш калдыкларын һ .б. урнаштыруны булдырмаска;

- ел дәвамында үсемлекләрне саклауның җитештерү хезмәтенә корткычлар һәм авырулар күпләп барлыкка килгән барлык очраклар турында хәбәр итәргә һәм белгечләр күрсәтмәләре буенча аларга каршы көрәш чаралары күрергә, корыганнарны җыюны, кипкән һәм сынган ботакларны кисеп алуны һәм җәрәхәтләрне дәвалауны тәэмин итәргә;

- җәйге вакытта һәм коры булганда газоннарга, чәчәк түтәлләренә, агачларга һәм куакларга су сибәргә;

- газоннарны таптарга һәм аларга төзелеш материалларын, ком, чүп-чар, кар, боз кисәкләрен һ. б. куймаска;

- агач һәм куакларны яңа утыртуларны, сукмаклар челтәрен үзгәртү һәм җайланмалар урнаштыру белән бәйле кабаттан планлаштыруны билгеләнгән тәртиптә килештерелгән проектлар буенча гына агротехник шартларны катгый үтәп башкарырга;

- барлык очракларда да карау һәм ремонт процессында башкарыла торган агач һәм куакларны кисү һәм күчереп утыртуны, әлеге Кагыйдәләр таләпләренә туры китереп, гамәлгә ашырырга, билгеләнгән расценкалар буенча кырылган үсемлекләрнең бәясен кайтарырга;

- яшелләндерелгән территорияләрдә булган сулыкларны чиста тотарга һәм аларга 10 елга бер мәртәбәдән дә ким булмаган капиталь чистарту уздырырга.

- яшел утыртмаларга карата сакчыл мөнәсәбәт зарурлыгы турында халык арасында аңлату эше оештырырга.

16.2. Яшелләндерелгән территорияләрнең җирдән файдаланучылары һәм җир хуҗалары еллык сметаларында утыртмаларны карап тотуга акча бүлеп бирүне күздә тота алалар.

16.3. Барлык яшелләндерелгән территорияләрнең җирдән файдаланучыларга һәм җир биләүчеләренә үсентеләрдә булган барлык агымдагы үзгәрешләрне (яшел мәйданнарны үстерү һәм бетерү, агач утырту һәм зыян күрү, куаклыклар һ.б.) паспортка кертергә тәкъдим ителде; 6 нчы бүлек таләпләре нигезендә үз территориясенең торышын бәяләүне үткәрүне тәэмин итәргә.

16.4. Яшелләндерелгән территорияләрдәге җирдән файдаланучыларга һәм җир хуҗаларына түбәндәгеләр тыела:

- үсемлек грунты сыйфатында чиста торф кулланырга;

- әлеге Кагыйдәләрнең 5.1.2.7 п. таләпләренә туры килми торган ташландык явым-төшемнәрне кулланырга;

- бакча-парк юлларын чистартудан алынган чиста кардан тыш, чүп-чар, кар һәм боз чүплекләре оештырырга;

- утыртмалар өстенә кар күчерү(ыргыту) өчен роторлы кар чистарту машиналарын файдалану, яшелләндерелгән урам һәм мәйданнарны җыештырганда роторлы машиналарны куллану машиналарда карның

утыртмаларга эләгүен булдырмый торган махсус юнәлдерүче җайланма булганда гына ,рөхсәт ителә

- утыртмалар булган участокларга, агач һәм куакларның сакланышын тәэмин итүче чаралар кулланмыйча, түбәләрдән кар төшерү;

- яфраклар яндыру, күпләп яфрак коелу чорында яфракларны улакларга себерү, алар белән агач һәм куакларның кәүсәләрен каплау(аларны урамнарга таралуын булдырмыйча бер күчкә өеп җыеп куярга, компостлау өчен махсус урыннарга яки чүплеккә илтергә);

- себерелгән һәм башка пычракларны газоннарга ыргыту;

- учаклар ягу һәм янгын куркынычсызлыгы кагыйдәләрен боу;

- агачларга гамак, таган асу, кер киптерү өчен бау сузу, агач кәүсәләренә кадак кагу, агачларга зыян салырдай реклама такталары, электр үткәргеч чыбыклар, лампочкалардан электрогирляндалар, чәнечкеле тимерчыбык һәм башка киртәләр беркетү (Зеленодольск шәһәренең Яңа елга һәм Раштуага карата кыска вакытлы бәйрәм бизәлешеннән тыш) ;

- агачлардан сок агызу, сагыз алу, кисеп нәрсәдер язулар һәм башка төрле механик зыян салу;

- чәчәкләрне өзү һәм агачларның һәм куакларның ботакларын сындыру;

- кырмыска ояларын туздыру, кош-корт һәм хайваннарны тоту һәм юк итү;

- балалар, спорт, медицина учреждениеләре, мәктәп, җәмәгать туклануы предприятиеләре территорияләрендә, елгаларның, күл һәм сусаклагычларның су саклау зоналарында, су белән тәэмин итү чыганакларының беренче һәм икенче пояс санитар саклау зоналарында торак йортлар һәм һава чистарткыч җайланмаларга якын урыннарда пестицидлар куллану;

- билгеләнгән Кагыйдәләр буенча килештермичә инженерлык коммуникацияләрен салу өчен казулар үткәрү ;

- автомашиналар, мотоцикллар, башка транспорт төрләренә йөрү һәм тукталыш ясау (гомуми файдаланудагы транзит юлларыннан һәм объектны эксплуатацияләү өчен билгеләнгән юллардан тыш), (РФ КоАП)

16.5. Төзелеш эшләрен башкарганда төзелеш һәм башка оешмалар түбәндәгеләргә бурычлы:

- яшелләндерелгән территориядән файдаланучылар белән яшел утыртмалар зонасында төзелеш эшләре башлануны килештерергә һәм эшләрнең тәмамлануы турында, ике көннән дә соңга калмыйча, хәбәр итәргә;

- төзелеш территориясендә урнашкан агачларны 2 метр биеклектәге тоташ щитлар белән әйләндереп алырга. Щитларны агач кәүсәннән, кимендә 0,5 м ераклыкта, өчпочмак итеп урнаштырырга, шулай ук 0,5 м радиуслы өчпочмак тирәли агач настил урнаштырырга;

- үтү юлларына, мәйданнарга, тротуарларга һ.б.ш.ларга таш түшәгәндә һәм асфальтлаганда агач әйләнәсендә 2 м дан да ким

булмаган диаметрдагы, алга таба тимер бетон рәшәткә яки башка каплам урнаштырырлык итеп, буш ара калдырырга;

- - кабель, канализация торбалары һәм башка корылмалар сузганда траншеяларны кәүсә юанлыгы 15 см га кадәрле агачтан 1 м дан да ким булмаган, 15 см дан артык булганнан – 2 м дан да ким булмаган, куаклардан 0,9 м дан ким булмаган кырый скелет ботагы нигезеннән башлап исәпләнгән ара калдырып казырга;

- гамәлдәге утыртмалар районында юлларны, тротуарларны, трамвай линияләрен һәм башка корылмаларны реконструкцияләгәндә һәм төзегәндә вертикаль тамгаларның, аларны төшергәндә яки арттырганда, гамәлдәге агачларга карата 5 см дан артык булган үзгәртүне юл булдырмаска. Тамыр системасын күмү яки ялангач тоту котылгысыз булган очракларда, проектларда һәм сметаларда агачларның үсүенә нормаль шартларны саклап калу өчен туры килә торган җайланмаларны күз алдында тоталар;

- газоннарда, шулай ук агачтан 2,5 м һәм куаклардан 1,5 м ераклыкта төзелеш материалларын тупламаска һәм машиналар һәм автомобильләр кую урыннары ясамаска. Ягулык материалларын туплау агач һәм куаклардан 10 метрдан да ким булмаган ераклыкта башкарыла;

- күтәрелү краннары урнаштыру өчен килү юлларын һәм урыннарны утыртмалардан читтә урнаштырырга һәм агач коймаларын бозмаска;

- агач һәм куакларның тамыр системасы зонасындагы эшләрне тамыр системасын(туфрак өслегеннән 1,5 метрдан да ким булмаган күләмдә) зарарламыйча төп скелет тамырлары урнашкан урыннан түбәнрәк башкарырга;

- өске үсемлек грунтын сакларга, яңа төзелешнең барлык участокларында аны алырга һәм төзелеш мәйданы кырыйларындагы читкә буртлап өеп куярга. Буртланган үсемлек туфрагын әлеге яки яңа территорияләрне яшелләндергәндә куллану өчен махсуслашкан оешмаларга тапшырырга.

16.6. Зеленодольск шәһәре муниципаль территориясендә (хосусый милектәге җир кишәрлекләреннән тыш) яңа агачлар утыртуны Татарстан Республикасы Зеленодольск муниципаль районы Башкарма комитеты яки Татарстан Республикасы Зеленодольск муниципаль районы Башкарма комитетының вәкаләтле органы белән килештереп башкарырга тәкъдим ителде.

Зеленодольск шәһәре муниципаль
берәмлеге территориясендә яшел
утыртмаларны булдыру, карап
тоту һәм саклау кагыйдәләренә
1 нче кушымта

КОМПЕНСАЦИОН ЯШЕЛЛӘНДЕРҮ ҮТКӘРҮ ТӘРТИБЕ ҺӘМ СҮТЕЛӘ ТОРГАН ЯШЕЛ УТЫРТМАЛАРНЫҢ БӘЯСЕН ИСӘПЛӘҮ МЕТОДИКАСЫ

1. ГОМУМИ НИГЕЗЛӘМӘЛӘР

1.1. Методика Зеленодольск шәһәре территориясендә урнашкан яшел утыртмаларны зарарлаган яисә юкка чыгарган очракларда компенсацияләү өчен Татарстан Республикасы Зеленодольск муниципаль районының «Зеленодольск шәһәре» муниципаль берәмлеге бюджетына кертелергә тиешле түләүләрне исәпләү өчен билгеләнгән.

1.2. Методика түбәндәгеләр өчен кулланыла:

- инвестиция проектларының әйләнә-тирә мохиткә йогынтысын бәяләү бүлекләрен һәм аларның экология экспертизасын әзерләү барышында, Зеленодольск шәһәре территориясендә яшел утыртмаларга кагылышлы хуҗалык эшчәнлеген гамәлгә ашырганда барлыкка килергә мөмкин булган потенциаль зыянны бәяләү өчен;
- яшел утыртмаларны законлы кискән (кырган) өчен түләү күләмен исәпләгәндә кулланыла;
- яшел утыртмаларны мәҗбүри күчереп утыртканда түләү(1/2 яшел утыртмаларның тулысынча сүтелә торган өлешен каплаганда);
- Зеленодольск шәһәре территориясендә яшел утыртмаларның бәясен билгеләү белән бәйле башка очракларда.

1.3. Яшел утыртмаларны сүтү (кисү) белән китерелә торган зыян, яшел утыртмаларның урнашу урыны, яшелләндерү объектларының экологик һәм социаль әһәмияте кебек факторларның әһәмиятенә йогынтысын исәпкә алып, исәпләнә.

2. ТЕРМИННАР ҺӘМ БИЛГЕЛӘМӘЛӘР

2.1. Лианнар-бөдрә һәм үрмәле, таянычка беркетелергә күп төрле ысуллары булган үсемлекләр. Үрмәләү ысулы буенча алар терәлүче, тамырдан үрмәләүче, бөдрәләнүче, мыекчалыларга бүленәләр

2.2. Әрәмәлек- бердәм тоташкан чыбылдык хасил итүче үзлекләреннән тишелгән һәм киселгән агачның тамырыннан куе булып үскән агачлар һәм (яисә) куаклыклар

2.3.Яшел утыртмалар- табигый яисә ясалма килеп чыккан агач-куак һәм үләнчел үсемлекләре, шул исәптән скверлар, бакчалар, газоннар, чәчәк түтәлләре, шулай ук аерым торучы агачлар һәм куаклыклар;

2.4.Агач - ян ботаклары һәм өске бәбәкләре булган төгәл беленеп торган кәүсәле күпьеллык үсемлек.

2.5.Агач кәүсәсе - очыннан нигезенә кадәр кадәр төп сабагы булган ; куак - төп куәсәсе аерылып тормаган күп кәүсәле, туфрак өслегендә үк үсеп утырган күпьеллык үсемлек (агачлардан аермалы буларак) .

2.6.Үлән капламы - табигый һәм (яисә) ясалма барлыкка килгән үләнчел үсемлекләр җыелмасы, урман түшәмәсен, газоннарны, чәчәклекләрне дә кертеп;

2.7.Яшел утыртмаларны зарарлау - ябалдашының бөтенлеген, агач-куак үсемлекләренең, кәүсәнең, тамыр системасының һәм ачык төстәге япманың бөтенлеген бозуга һәм декоратив сыйфатларны югалтуга китергән механик, термик, химик һәм (яисә) башка йогынты, шулай ук яшелләндерелгән территорияләрдә туфракның үсемлекләр өчен зарарлы булган, яшел утыртманың үсешен туктата торган матдәләр белән пычрануы;яшел утыртмаларны юк итү - кисү (күчерү), яшел утыртмаларны зарарлау яки аерып алу, бу аларның үсешен туктатуга, ландшафт элементы буларак һәлак булуга яки югалтуга китерә.

Яшел утыртмаларны законсыз кисү, юк итү, зыян китерү, казып алу өчен гаепле затлар гамәлдәге законнар нигезендә җавап тота. Законда билгеләнгән тәртиптә салына торган административ яки җинаять җәзасын үтәү гаепле затларны әйләнә-тирә мохиткә зыянны тулысынча каплаудан азат итми.

Урман утыртмаларына кертелмәгән агачларга, куакларга һәм лианаларга китерелгән зыянның күләме РФ Хөкүмәтенең 2018 елның 29 декабрендәге 1730 номерлы “Урман законнарын бозу аркасында урманнарга китерелгән зыянны каплау үзенчәлекләрен раслау турында”гы карары нигезендә билгеләнә.

Агачлар, куаклар һәм лианалар үстерү белән турыдан-туры бәйле чыгымнарны бәяләү һәм нормативлары, шулай ук юкка чыгарылган яки зарарланган яшенә кадәр аларны тәрбияләү белән бәйле, төп төр агачларның, куакларның (Сбц) эквивалент база бәяләре белән билгеләнә, Яшел утыртмаларны юкка чыгарганда (кискәндә, сүткәндә) һәм (яисә) зарарланганда һәм компенсацион яшелләндерүгә зыян китергәндә компенсация бәясен исәпләү методикасы нигезендә исәпләнә.

2.8. Яшел утыртмаларны реконструкцияләү - территорияне яшелләндерүгә таләпләр үзгәргән очракта яшел утыртмаларны өлешчә алмаштыру (территориянең билгеләнешен үзгәртү, территориянең тарихи йөзен торгызу, яшел массивларга архитектура-сәнгать йөзен бирү яисә башка шундый очракларда);

2.9. Компенсация бәясе (торгызу бәясе) – яшел утыртмаларны зарарланган яки юк ителгән вакытта, аларның кыйммәтләрен билгели торган, шул исәптән яшел утыртмаларны булдыруга һәм карап тотуга киткән чыгымнарны да кертеп, юкка чыгарылган яшел утыртмаларның зурлыгына ирешү өчен кирәкле һәм җитәрлек булган яшел утыртмаларның исәпкә алу өчен бәясе;

2.10.Компенсацион яшелләндерү-юк ителгән яки зыян күргән яшел утыртмалар урынына яңадан утырту һәм тулысынча тернәкләндергәнче аларны саклап тору.

Табигый рәвештә компенсацион яшелләндерү, яшел утыртмаларны зарарлау яисә юк итү планлаштырылган яисә гамәлгә ашырылган торак пункт территориясендә, юкка чыгарылган яшел утыртмаларны тигез яки кыйммәтлерәк төр (токымнар) утырту юлы белән үткәрелә, шул ук вакытта утыртыла торган агачлар, куаклар саны зыян күргән яки юк ителгән агачлар, куаклар санынннан ким булырга тиеш түгел, ә ясала торган газон, чәчәк түтәле мәйданы зарарланган яисә юк ителгән газон, чәчәк түтәлләре, табигый үлән катламы мәйданыннан ким була алмый.

Акчалата рәвештә компенсацион яшелләндерү кызыксынучы зат тарафыннан юкка чыгарылган (киселгән, сүтелгән) һәм (яки) зыян күргән яшел утыртмаларның (алга таба - яшел утыртмаларның компенсация бәясе) компенсацион бәясен түләү юлы белән табигый рәвештә компенсацион яшелләндерүне гамәлгә ашыру мөмкин булмаганда гамәлгә ашырыла.Яшел утыртмаларның компенсация бәясен исәпләүне Татарстан Республикасы Зеленодольск муниципаль районы Башкарма комитеты Яшел утыртмаларның һәм компенсацион яшелләндерүнең компенсация бәясен исәпләү методикасы нигезендә башкара.

3. СҮТЕЛӘ ТОРГАН ЯШЕЛ УТЫРТМАЛАРНЫҢ БӘЯСЕН БИЛГЕЛӘҮ ӨЧЕН ЯШЕЛ УТЫРТМАЛАРНЫ КЛАССИФИКАЦИЯЛӘҮ ҺӘМ ИДЕНТИФИКАЦИЯЛӘҮ. КОМПЕНСАЦИОН ЯШЕЛЛӘНДЕРҮ

3.1. Төп төр яшел утыртмаларның компенсацион бәясен исәпләү өчен, функциональ билгеләнешенә һәм территорияләрнең урнашуына карамастан, үсемлекләрнең түбәндәге классификациясе кулланыла:
-агачлар;
- куаклар;
-үлән капламы (газоннар һәм табигый үлән үсемлекләре).

3.2. Төрле агач һәм куак токымнары үз кыйммәтләре (декоратив үзлекләре) буенча түбәндәге төркемнәргә берләштерелә.

1 нче таблицада күрсәтелгәнчә, 4 төркемгә бүленә: ылыслы агачлар һәм куаклар;

1 нче төркем яфраклы агачлар һәм куаклар (аеруча кыйммәтле);

2 нче төркем яфраклы агачлар һәм куаклар(кыйммәтле);

3 нче төркем яфраклы агачлар һәм куаклар (азкыйммәтле).

1 таблицада санап үтелмәгән агач һәм куаклар токымнары тиешле төркемгә охшаш билгеләр буенча тиңләштерелә.

1 нче таблица

Агач һәм куакларны үзкыйммәтләре(декоратив үзлекләре) буенча бүлү

Ылыслы агачлар һәм куаклар	Яфраклы агачлар һәм куаклар		
	1 нче төркем	2 нче төркем	3 нче төркем
Чыршы, кедр, карагач, пихта, нарат, туя, можжевельник, тис, башка ылыслы токымнар	Ак сәрви агачы , амур бархаты, карама, имән, тал (ак, вавилон, очлы яфраклы, рус),ат кәстәнәсе, өрәңге(корычагач яфраклы өрәңгедән тыш), юкә, кыргый зәйтүн, чикләвек, корычагач ; куаклар: самшит, мәрдар агачы(бигрәк тә чуар яфраклы формалары), форзиция, рододендрон, киң яфраклы токымнар	Каен, дүдәнә (штамб формасы), җиләк-җимеш декоратив (алма, слива, груша, абрикос һ. б.), миләш, тирәк (ак, Берлин, Канада, кара, пирамидаль), шомырт,куаклар: спирея, дүдәнә,кар җиләге, кабырчык орлык	Тал (1 нче төркемдә күрсәтелгәннәрдән тыш) , яфраклы корычагач, зирек, усак, тирәк (бальзамик); куаклар: арония, крушин,бересклет, куак талларының кыргый үсүче төрләре, башка яфраклы токымнар

2 нче таблица

Агачның һәм кәүсәнең диаметрының төркеменә бәйле рәвештә кыйммәтләр коэффициентының әһәмияте

№ т/б	Яшелләндерелгән территорияләрнең үсемлекләрен классификацияләү	Диаметрлары, см	Агачның кыйммәт коэффициенты,Кцд
Ылыслы токымнар			
1.	Ылыслы агачлар	6,0-12 см	0,6
		12,1-24 см	0,8
		24,1-40 см	1,0
		40,1 һәм аннан да күбрәк см	1,2
Яфраклы токымнар			
2.	1 нче төркем яфраклы агачлар	6,0-12 см	0,6
		12,1-24 см	0,8
		24,1-40 см	1,0
		40,1 һәм аннан да күбрәк см	1,2
3.	2 нче төркем яфраклы агачлар	6,0-12 см	0,6
		12,1-24 см	0,8
		24,1-40 см	1,0
		40,1 һәм аннан да күбрәк см	1,0
4.	3 нче төркем яфраклы агачлар	6,0-12 см	0,6
		12,1-24 см	0,8
		24,1-40 см	1,0
		40,1 һәм аннан да	0,8

		күбрәк см	

3.3. Агачлар берәмләп исәпләнә. Әгәр агачның диаметры 8 см дан да ким булмаган берничә көпшәсе тамыр муентыгыннан 1,3 м биеклектә булса, һәр көпшәнең аерым исәпкә алынуы исәпкә алына. Өрәңгене бер тамырдан үсүче кәүсәләр санына карамастан, бер агач дип санарга.

3.4. Төркемнәрдә куаклар берәмләп исәпләнә. Тере киртәдә киселә торган куакларның саны ике рәт койма белән һәр погонлы метрга 5 куак исәбеннән, бер рәт койма белән 3 куак исәбеннән билгеләнә.

3.5. Үзлегеннән чәчелгән агачлар һәм куаклар үсемлекләре саны (бердәм йомык чабылдык барлыкка китерүче үзлегеннән һәм үсентедән чыккан агачлар һәм (яисә) куаклар) һәр 100 кв. м. га 20 агач исәбеннән билгеләнә.

3.6. Үзлегеннән чәчелгән агачлар,яфраклы агачларның(азкыйммәтле) 3нче төркеменә караган һәм кәүсә диаметры 5 см җитмәгән, компенсация бәясен исәпләгәндә , исәпкә алынмый.

3.7. Газоннар һәм табигый үлән үсемлекләре саны биләгән квадрат метр мәйданнан чыгып билгеләнә.

4.Яшел утыртмаларны юк иткәндә (кискәндә, күчереп утыртканда) һәм (яки) зыян күргәндә компенсация бәясен исәпләү

4.1. Яшел утыртмаларның компенсация бәясе түбәндәге формула буенча билгеләнә:

Скс= Сксi, биредә:

Скс-яшел утыртмаларның компенсация бәясе, сум;

Сксi-i төр яшел утыртмаларның(агачлар, куаклар, газон, табигый үлән катламы) компенсация бәясе, сум.

4.2. Яшел утыртмаларның аерым төрләренең (агачлар, куаклар, газон, табигый үлән катламы, чәчәк түтәлләре) компенсация бәясе түбәндәге формула буенча билгеләнә:

Сксi = (Сбц х К Кнорм х К Кантр х К к Ксост) х N, биредә:

Сксi - яшел утыртмаларның i төренең компенсацион бәясе (агачлар, куаклар, газон, табигый үлән катламы, чәчәк түтәлләре), сум;
Сбц-төп төр агач, куак, газон, табигый үлән катламы, чәчәк түтәлләренең база бәяләре (1 агачның, 1 куакның, тере киртәнең погонлы 1 кв. метры ,табигый үлән катламының 1 кв. метры , газонның1 кв. метры, чәчәк түтәлләренең1 кв. метры), сум;

Кз - яшел утыртмаларның социаль - экологик әһәмиятенә төзәтмәләр коэффициенты;

Кнорм- торак пунктларны яшел утыртмалар белән тәэмин итү

коэффициенты;
Кантр - торак пунктның антропоген йөкләнеше коэффициенты;
Кв - яшел утыртмаларның су саклау кыйммәтенә төзәтмәләр коэффициенты (су саклау зонасына төзәтмәләр коэффициенты);
Ксост - яшел утыртмаларның сыйфатлы торышына төзәтмәләр коэффициенты;
N - I - төрдәге (агачлар, куаклар, газон, табигый үлән катламы, чәчәк түтәлләре), юк ителергә тиешле яшел утыртмалар саны, шт., п. м, кв. м.

4.3. Төзәтү коэффициентларының әһәмияте:
4.3.1. **Кз**-яшел утыртмаларның социаль-экологик әһәмиятенә төзәтмәләр коэффициенты яшел утыртмаларның социаль, тарихи-мәдәни һәм табигатьне саклау әһәмиятен исәпкә ала һәм түбәндәге күләмдә билгеләнә:
2,5 - төбәк һәм җирле әһәмияттәге махсус сакланылучы табигать территорияләре һәм рекреацион зоналар өчен;
1,5-торак зоналар өчен;
0,7-территориаль планлаштыру һәм шәһәр төзелешен зоналаштыру документлары нигезендә торак пунктлар җирләре составына керүче башка территорияләр өчен.

Кнорм-торак пунктларның яшел утыртмалар белән тәэмин ителеше нормасы коэффициенты торак пунктлар өчен гомуми файдаланудагы яшелләндерелгән территорияләр мәйданы нормативларыннан чыгып билгеләнә.
Түбәндәге күләмдә билгеләнә:
1- гомуми файдаланудагы яшелләндерелгән территорияләр мәйданы нормативын үтәгәндә, Д ≥ 1, биредә Д -яшелләндерүнең өлеше Д = Sфакт / Sнорм, биредә:
Sфакт -торак пунктның бер кешесенә туры килә торган гомуми файдаланудагы яшелләндерелгән территорияләрнең факттагы мәйданы,м.
Sнорм - торак пунктның бер кешесенә гомуми файдаланудагы яшелләндерелгән территорияләр мәйданы нормативы, м:
1,2- $0,5 < Д < 1$;
1,4-$0 <$ Д 0,5.

Кантр-торак пунктларның антропоген йөкләнеше коэффициенты кешенең әйләнә-тирә мохиткә хуҗалык эшчәнлегенең йогынтысы дәрәҗәсен исәпкә ала
Түбәндәге күләмдә билгеләнә:
1 -Сәнәгать һәм фәнни-белем бирү зонасы өчен;
0,9 - инновацион зона өчен;
0,7 - урман сәнәгате һәм агросәнәгать зонасы өчен.

Кв -су саклау зонасына төзәтмәләрнең коэффициенты яшел утыртмаларның су саклау функцияләрен исәпкә ала һәм түбәндәге күләмдә билгеләнә:

2,5 - ачык су агып тора торган (сулык) яр буе зонасында урнашкан яшел утыртмалары өчен;
1,8-ачык су агып тора торган (сулыкның) су саклау зонасында урнашкан яшел утыртмалар өчен;
1,0-калган территорияләр өчен.

Ксост-коэффициент яшел утыртмаларның хәзерге торышына төзәтмәләр коэффициенты яшел утыртмаларның факттагы торышын исәпкә ала һәм түбәндәге күләмдә билгеләнә:
1,0 - яхшы хәлдәге яшел утыртмалар өчен;
0,5-канәгатьләнерлек хәлдәге яшел утыртмалар өчен;
0,2-канәгатьләнмәслек хәлдәге яшел утыртмалар өчен.
Юк ителгән яшел утыртмаларның факттагы торышын билгеләү мөмкин булмаганда, Ксост = 1 кабул ителә.

4.3.2. Юкка чыгарылган (киселгән, күчерелгән) яшел утыртмаларның төр составын һәм факттагы торышын билгеләү мөмкин булмаган очракта, зыян күләмен исәпләү яфраклы агачларның (аеруча кыйммәтле) 1 нче төркеменең максималь бәяләү бәясе буенча үткәрелә һәм Ксост = 1 кабул ителә.

4.3.3. Үсешне туктатуга китерми торган агач һәм куакларга зыян килгәндә, зыян салынган агачның яисә яшелләндерү объектының компенсация бәясеннән 0,5% күләмендә исәпләнә.

4.4.Яшелләндерү объектлары һәм яшел утыртмаларының компенсацион бәясен исәпләү нормативлары

4.4.1. Яшел утыртмаларның һәм яшелләндерү объектларының компенсация бәясен исәпләү нормативлары өчен яшел утыртмаларның база бәяләре кабул ителә.

4.4.2. Агачның база бәясе, токымыннан чыгып, түбәндәге формула буенча билгеләнә:

Сбцд = (Спдj + Суд x Квпд) x Кцд, биредә:

Сбцд-агымдагы чорга бер агачның база бәясе, сум.;
Спд-агымдагы чорга утырту материалының (агачның) бәясен исәпкә алып, бер агач утыртуның смета бәясе, сум (әлеге Методикага кушымта нигезендә билгеләнә);
j-төркем агач токымнары буенча аларның кыйммәтләре (1 нче таблица буенча билгеләнә);
Суд-агымдагы чорда бер агач артыннан еллык карауның смета бәясе, сум (әлеге Методикага кушымта нигезендә билгеләнә);
Квпд - агымдагы чорга агачларны торгызу чыгымнарын исәплэгәндә исәпкә алына торган еллар саны;

Кцд-агач кыйммәтләренең коэффициенты (1, 2 таблицалар нигезендә билгеләнә).

4.4.3. Бер куакның, тере киртәнең 1 погонлы метрының база бәясе түбәндәге формула буенча билгеләнә:

Сбцк = Спк + Сук х Квпк,биредә:

Сбцк-агымдагы чорга бер куакның , тере киртәнең погонлы 1 метры өчен база бәясе, сум;
Спк - агымдагы чорга утырту материалы (куаклык) бәясен исәпкә алып, бер куакны, тере киртәнең 1 погон метрын утыртуның смета бәясе, сум (әлеге Методикага кушымта нигезендә билгеләнә);
Сук -агымдагы чорга бер куак , тере киртәнең 1 погон метры өчен еллык карауның смета бәясе,сум(әлеге Методикага кушымта нигезендә билгеләнә);
Квпк-агымдагы чорга бер куак , тере киртәнең 1 погон метры өчен торгызу чыгымнарын исәпләгәндә , исәпкә алына торган торгызу чоры еллар саны,

Юк ителә торган (сүтелә торган, киселә торган) яшел утыртмалар өчен компенсацияләүне исәпләгәндә торгызыла торган чорның еллар саны:
агачлар өчен - 3 ел;
куаклар өчен-1 ел;
газоннар һәм чәчәк түтәлләре өчен-1 ел.

4.4.4. Үлән катламының база бәясе түбәндәге формула буенча билгеләнә:

Сбцт = Спт + Сут, биредә:

Сбцт-агымдагы чорга 1 квадрат метр үлән катламының база бәясе, сум;
Спт-агымдагы чорга утырту материалының бәясен исәпкә алып, 1 квадрат метр газон җайланмасының смета бәясе, сум (әлеге Методика кушымтасы нигезендә билгеләнә);
Сут - агымдагы чорга 1 квадрат метр газон өчен еллык карауның смета бәясе, сум (әлеге Методикага кушымта нигезендә билгеләнә).

4.4.5. Чәчәк түтәленең база бәясе түбәндәге формула буенча билгеләнә:

Сбцц = Спц + Суц, биредә:

Сбцц-агымдагы чорга 1 квадрат метр чәчәк түтәленең база бәясе, сум;
Спц - агымдагы чорга утырту материалының бәясен исәпкә алып, 1 квадрат метр чәчәк түтәлен урнаштыруның смета бәясе, сум;
Суц-агымдагы чорга 1 квадрат метр өчен чәчәк түтәлен еллык карауның смета бәясе, сум.

Яшел утыртмаларның компенсация бәясен исәпләү өчен
кулланыла торган күрсәткечләр

Яшел утыртмаларны классификацияләү (ЯУ)	Яшел утыртмаларның төре (тибы)	2019 елның 4 кварталы бәяләрендә НДС(сум) белән ЯУ булдыру буенча эшләрнең бәясе (сум)	Утырту материалының бәясе 2019 елның 4 кварталы НДС белән төзелеш бәяләрендә бәяләнгән.(сум)	Утырту материалыны бәясен исәпк алып, утыртуның смета бәясе (сум.)
1	2	3	4	5
Ылыслы агачлар 1 берәм.	- энәле чыршы	1577,77	1104,94	2682,71
	- туя	1577,77	650,37	2228,14
	- гади нарат	1577,77	265,65	1843,42
Яфраклы агачлар I төркем 1 бер.	- ат кәстәнәсе	1577,77	3894,80	5472,57
	- гади карама	1577,77	2035,35	3613,12
	- төрлеяфрклы юкә	1577,77	1559,01	3136,78
	- очлы яфраклы өрәңге	1577,77	1469,30	3047,07
	- корычагач	1577,77	606,71	2184,48
	- чикләвек (балган)	1577,77	219,49	1797,26
Яфракла агачлар II төркем 1 берәм.	- алмагач	1577,77	249,91	1827,68
	- миләш	1577,77	227,91	1805,68
	- дүләнә штамблы	1577,77	1956,78	3534,55
	- каен	1577,77	841,95	2419,72
	- шомырт	1577,77	2596,59	4174,36
	- тирәк	1577,77	1473,33	3051,1
Яфраклы агачлар III төркем 1	- тал	1577,77	472,96	2050,73

берәм.				
Куаклар 1 берәм.				
- ылыслы	артыш	1577,77	309,41	1887,18
	- дүләнә	1577,77	555,42	2133,19
	барбарис	1577,77	177,92	1755,69
	- сары сәрви агачы	1577,77	199,34	1777,11
Газон, табигый үлән катламы, чәчәк түтәлләре, 1 кв. м	Гади газон, чәчәк түтәлләре	160,80	64,8	225,60

* Яшел утыртмаларны алганда зыян (зарар) күләме алдагы чорда товарларга (эшләргә, хезмәт күрсәтүләргә) куллану бәяләре үзгәрүне исәпкә алучы коэффициент – дефлятор коэффициентын исәпкә алып үзгәртелергә тиеш.

5. КОМПЕНСАЦИЯ ЯШЕЛЛӘНДЕРҮДӘН АЛЫНГАН АКЧАЛАРНЫ КЕРТҮ ҺӘМ КУЛЛАНУ ТӘРТИБЕ

5.1. Сүтелә торган яшел утыртмаларга акчалар түбәндәгеләр исәбеннән ясала:

-сүтелә торган яшел утыртмалар өчен түләү бәясе

- яшел утыртмаларның законсыз сүтелүенә китерелгән зыянны түләү (компенсацияләү)

- административ хокук бозулар турындагы законнар нигезендә алына торган яшел утыртмаларга зыян китергән өчен штрафлар

- гражданнарның һәм юридик затларның, шул исәптән чит ил затларының яшел утыртмаларны саклау һәм үстерү максатларына ирекле кертемнәре ;

-башка чыганаклардан кергән

5.2. Яшел утыртмаларны юкка чыгарганда (киселгәндә, сүтелгәндә) һәм (яисә) зарарланганда, шулай ук компенсацион яшелләндерүдә компенсацияләү бәясен кертүдән алынган акчалар Зеленодольск муниципаль районының «Зеленодольск шәһәре» муниципаль берәмлеге бюджетына керә.

5.3. Яшел утыртмаларның компенсация бәясен кертүдән алынган акчалар өстенлекле тәртиптә юкка чыгарылган яки зыян күргән яшел утыртмаларны яңадан торгызуга, шулай ук түбәндәге төр эшләрне финанслауга тотыла:

- гомуми файдаланудагы яшелләндерү объектларының гамәлдәге яшел утыртмаларын карап тотуга һәм реконструкцияләүгә;

- үсентеләр һәм орлыклар, уңдырышлы грунт сатып алуга, утырту материалы китерүгә, туфрак әзерләүгә, агач һәм куаклар утыртуга, газон һәм чәчәк түтәлләре ясауга;

- яшелләндерү чараларын тормышка ашыру өчен махсус техника (утырту, су сибү, күчереп утырту, чабу һ.б.) һәм яшелләндерү өлкәсендә башка максатларда сатып алуга.

Зеленодольск шәһәре муниципаль
берәмлеге территориясендә яшел
утыртмаларны булдыру, карап
тоту һәм саклау кагыйдәләренә
2 нче кушымта

ШӘҺӘР УТЫРТМАЛАРЫНДА АГАЧ ТОКЫМНАРЫНЫҢ АЕРУЧА КУРКЫНЫЧ АВЫРУЛАРНЫҢ ТАСВИРЛАМАСЫ

Авыруның группасы һәм исеме, тудыручы төре	Үсемлекнең зарарлана торган төре	Диагностика билгеләре	Китерелә торган зыян
Кәүсә, ботак, тамыр авырулары			
I. Каналлары			

Голландия чире (офиостомоз) Ophiostoma ulmi (=Ceratocystis ulmi)	Карама	Вегетация башында голландия авыруының беренче тышкы билгеләрен авыруның хроник формасы булган иске агачларда һәм узган елда ябалдашлары зарарланган яшь агачларда күреп була. Авыруның хроник формасы булган зур иске агачларның май урталарында инде яфраклары, сәламәт агачларга караганда, күпкә вак. Бу бигрәк тә ябалдашның өске өлешендә чагыла. Вегетация чорында мондый агачлар челтәрле ябалдашлар белән аерылып торалар. Катлаулы рәвештә авыруның җәйнең икенче яртысында зарарланган яшь агачларда, зарарланган ботакларда яфраклары чыгу буенча(бер-ике атнага) , соңрак беленергә мөмкин. Яфраклар турыдан-туры юан ботакларда һәм кәүсәләрдә урнашкан йоклап ятучы бөреләрдән барлыкка килә, ә зарарланган агачларда кебек бәбәкләрдән түгел. Кайчак соң җәйдә зарарланган ботаклар кышын үлеп бетәләр һәм бөре чыгармыйлар. Бигрәк тә типик һәм бер үк вакытта Голландия авыруының яхшы аермалы симптомы - яфракларның күчәр тамыры буйлап бөтерелүе. Бу вакытта яфраклар саргая, коңгыртлана яки яшел булып кала ала. Мондый төрнең беренче симптомнары июнь ахырында барлыкка килә,	Авыру агачларның үлүенә китерә. Авыруның хроник формасы булганда, кибү 8-10 ел дәвам итә Авыруның кискен формасы агачларның бер вегетация чорында, бер айда яки берничә көн эчендә череп бетүен китереп чыгара.

		аеруча сизелә һәм гадәттә - июль ахырында - августта. Авыруның характерлы эчке билгесе-каналларның каралуы, зарарланган ботакларның аркылы кисешләрендә яхшы күренә. Алар аерым көрән бөреләр, өзек-өзек яки тоташ божралар рәвешендә була .	
II. Некрозлы рак			
Туберкулярий (нектрий) некроз Tubercularia vulga-ris (сум. ст.Nectria cinnabarina .)	Ат кәстәнәсе ,өрәңге, юкә, миләш һәм башка яфраклы токымнар	Гөмбә ботакларның һәм кәүсәләрнең локаль һәм божра некрозалары ясалуны китереп чыгара, зарарланган кабыгының төсен үзгәртмичә, иртә яздан кабык ярыкларында строма кузгаткычының споралары барлыкка килә. Алар - мицелий үрелмәсе, аның өслегендә споралар үсеш ала. Строма авыруның характерлы билгесе булып тора һәм 0,5 - 2,0 мм диаметрлы һәм 1,5 м га кадәр биеклектәге, рәт-рәт булып урнашкан 1,5 м	Өлкән агачларга авыру сизелерлек зыян китерми, чөнки гөмбә үлгән ботакларда гына барлыкка килә. Питомникларның мәктәп бүлекчәләрендә һәм шәһәр утыртмаларында авыру хәлсезләнгән нөсхәләрне зарарлый , көчсезләнүне тизләтә һәм үсемлекләрнең үлеменә китерә.

		га кадәр, шома алсу яки кирпеч-алсу мендәрчекләр рәвешендә. Тамырлары зарарланганда, кискеч яфраклы өрәңгедә еш күзәтелә, төслегән үзагач зәңгәрсу төскә керә.	
Цитоспорлы некроз (бурый цитоспороз) Cytospora chryso-sperma	Тирәк, тал	Авыру кәүсәдә һәм ботакларында некроз, сирәгрәк рак яралары ясалуда күренә. Бәбәкләрдә, нечкә ботакларда һәм кечкенә диаметрлы кәүсәләрдә некрозалар еш кына түгәрәк, әйләнәләрне чолгап ала. Калын ботакларда һәм кәүсәләрдә нечкә шома таж белән аерым зурлыктагы локаль некрозалар, төрле зурлыктагы озынча түгәрәк-сузылган участоклар рәвешендә барлыкка килә. Үлгән агач кабыгының калынлыгында кузгаткычның споралары - пикнидлар ясала, алар - күп санлы кара - соры,кара очлы вак конус сыман . Язын һәм җәй ахырында пикнидтан, үзенә бертөрле алтын-кызгылт-сары яисә юка гына сары төстәге озын спиральләр рәвешендә һавада асылынып торучы, еш кына бөтен җирне каплап торучы,	Төрле факторлар китереп чыгарган алдан көчсезләнү фонында агачлар зарарлана. Өлкән агачларның авырулары аерым ботакларның кибүенә һәм декоративлыкның өлешчә югалуына китерә. Бигрәк тә авырудан питомниклар һәм шәһәрдә утырткан яшь утыртмалар нык зыян күрә. Мондый төрдәге зарарлану шушы яшьтәге төркемнәренең бер вегетация сезоны яки берничә атна дәвамында үсемлекләрнең тиз көчсезләнүенә һәм коруына китерә.

		лайлалы масса спора чыга.	
Цитоспорлы некроз (цитоспороз) Cyto-spora schulzeri (= C. capitata)	Алмагач, миләш	Ботакларда һәм кәүсәләрдә әйләнмәле яки локаль некрозлар хасил була, аларның кабыгы кызыл-коңгырт төс ала. Локаль некрозалар - озынча, сәламәт кабыктан читтәрәк ярылган җиңелчә эчкә кергән участоклар Зарарланган кабыкта пикнидлар кузгатучының күп санлы вак коник бугоркалар төре булган спороношения барлыкка килә. Яз көне пикнидтан һавада юка кызгылт сары-кызыл спираль рәвешендәге спораларның лайлалы массасы чыга. Корыган кабык үзагачтан куба һәм мунчалана.	Өшү, кояшта пешү, атмосфера һәм туфрак пычрануы аркасында хәлсезләнгән агачлар зарарлана. Өлкән яшьтәге агачларда авыру өлешчә корылыкка, декоративлыкны югалтуга китерә һәм кара яман шешкә каршы торучанлыкны арттыра. Питомникларда һәм шәһәрдәге яшь утыртмаларда үсемлекләрнең зарарлануы аларның чагыштырмача үлеменә китерә

Дископориев ый (до-тихициевый) некроз Discosporium popu-leum (= Dotohichiza populea)	Тирәк	Гөмбә кәүсәләрнең һәм ботакларның кабыгында үсә, локаль яки әйләнмәле биеклектә 1,5 м га кадәр, некрозлар, сирәгрәк рак яралары барлыкка китерә. Башта кәүсәләрнең һәм ботакларның кабыгында озынча формалы диаметры берничә сантиметрга кадәр озынлыктагы эчкә баткан некротик участоклар барлыкка килә. Алар кәүсәләрнең һәм бәбәкләрнең бөтен озынлыгы буенча ясала, ләкин ешрак ботакларның кәүсәләргә, бәбәкләрнең ботакларга беркелү урыннарында. Тере кәүсәдә һәм ботакларда зарарланган участоклар кара төс белән аерылып тора, әмма корыган саен кабык сары төс ала. Некротик участоклар тирәсендә берничә миллиметр калынлыкта каллюс валиклары хасил була. Әкренләп аерым некротик участоклар кушыла, кәүсәләрне яки ботакларын божралап . Калын кәүсәләр зарарланганда, гөмбәлек агачның 1,5 м га кадәр биеклектә, 2 - 3 ел дәвамында	Авыру төрле факторлар китереп чыгарган тирәкнең алдан көчсезләнүе фонында үсә. Өлкән агачларның ул көчсезләнүен, ябалдашларының өлешчә коруын һәм декоративлыгын югалтуын китереп чыгара. Питомникларда һәм шәһәрнең яшь утыртмаларында тирәкнең зарарлануы аның вегетация сезоны дәвамында һәлак булуына китерә

		тукымаларында тарала, шуның нәтиҗәсендә кәүсәләрдә рак җәрәхштләре үсә. Зарарланган агачлар вак яфраклы челтәрләнгән ябалдашлы була, кәүсәләрендә күп санлы су бәбәкләре барлыкка килә. Язын үлә торган һәм үлгән кабык участокларында диаметры 2 мм га кадәр калкулык төре булган гөмбә пикнидлары барлыкка килә. Пикнидлар еш кына тигез рәтләр белән, сирәк очракта тәртипсез рәвештә урнашалар. Пикнидтан чыккан споралар кара-ак яки ачык оливка төстәге жгутиклар рәвешендә 2 - 4мм га кадәр. Нык зарарланганда, массакүләм споруляция вакытында чыга торган споралар массасыннан кәүсә аксыл-соры төстә әйләнә.	
Инфекцион кору (стигминиоз, ти-ростромоз) Steqano-sporium compactum Sacc/Thyrostroma compactum	Юкә, карама	Авыру некрозлар һәм җәрәхәтләр барлыкка китерә. Шома кабыклы ботакларында һәм кәүләрендә башта некротик , кара төстәге кабык , бераз эчкә батып торган участоклар барлыкка килә. Некрозлар сәламәт	Өлкән агачларның авырулары чагыштырмача тиз, берничә ел дәвамында, көчсезләнү, ябалдашларның нык деформацияләнүе, декоративлыкны тулысынча

Sacc		участоклардан - каллюс, соңрак ярыклар белән чикләнә. Авырулар үсеш алган саен, некрозлар урынында характерлы озынча яралар барлыкка килә. Ешрак яралар ботакның кәүсә белән, бәбәкләрнең ботаклар белән кушылган урыннарын да барлыкка килә. Нечкә бәбәкләр тулысынча үлә. Корый торган һәм корыган кабыкта спора кузгатучы, күпсанлы кара-көрән, кара хәтфә мендәрчек төре булган, кабык эпидермасы ярылудан споралар үсеш ала. Спороношения дымлы һавада бигрәк тә яхшы күренә. Авыруның иң төп билгеләренең берсе - характерлы, ничектер тузган ябалдашы. Бу соңгы еллардагы үсешләрнең еллык коруы нәтиҗәсендә була һәм алмашка аларның күп санлы бәйләмнәре - бик эре яфраклы йоклаган бөреләрдән барлыкка килүе	югалтуга китереп чыгара. Күпсанлы көпшәле яралары булган агачларның кәүсәсе берничә ел дәвамында (10 һәм аннан да күбрәк) деформацияләнә, ә яралар белән божраланган вакытта агач үлә. Мондый агачларның көчле җил- давылга тотрыклылыгы кими. Бик нык зарарланган очракта, питомникларда һәм яшь үсентеләрдә үсемлекләр 2 - 5 ел дәвамында һәлак була.
Буынлы(нектри-евый, гади) рак Nectria galligena	Карама, өрәңге, юкә, miләш, алмагач h. б. яфраклы токымнар	Кәүсә һәм ботакларда башта ябык, соңрак ачык күпеллык яралар барлыкка килә. Ябык яралар зур түгәрәк яньчелгән, чатнаган кабыклы була. Корыган кабык	Авыру агачларның акрынлап хәлсезләнүен, өлешчә ябалдашлары коруы , кәүсәләрне деформацияләүне,

		кубып төшкәннән соң, характерлы буынлы яралары ачыклана, алар күп еллар дәвамында үсәргә мөмкин. Яралар көпшәнең бөтен озынлыгы, ешрак аскы һәм урта өлешләрдә ясала. Алар көпшәнең төрле ягыннан, еш кына берничә данә барлыкка килә. Яралар үсә барган саен, көпшәнең озынлыгы һәм әйләнеше буенча кушыла	декоративлыкны югалтуны китереп чыгара, бу берничә ел дәвамында (10 һәм аннан да күбрәк) бара. Агач кәүсәсен яра белән бөжралап алганда үлә. Моннан тыш,кәүсәсендәге яралы агачлар көчле җил- давылга чыдамлыгын югалталар һәм аларның череп бетүләре ихтималы зуррак. Үсемлекләр питомникларда һәм яшь үсентеләрдә буынлы рак белән сизелерлек сирәгрәк зарарланалар.
Бактериаль рак (юеш җәрәхәтле-тамыр рагы, бурое слизетечение) Psedomonas cerasi (= P. syringae)	Тирәк	Авыруның беренче билгеләре апрель азагы-май башында барлыкка килә. Шома кабыклы кәүсәләрдә һәм ботакларда диаметры 1 - 2 см кадәр түгәрәк яки озынча күбенү барлыкка килә . Аларга баскач, бактерияләр йогынтысында кызгылт төс ала торган ,үтә күренмәле сыеклык килеп чыга. Каты ярыклы кабыклы кәүсәләрдә мондый күбенүләр барлыкка килми, һәм авыруның	Авыру олы агачларның ябалдашларын әкренләп коруына, көчсезләнүенә һәм декоративлыгын югалтуга китереп чыгара. Питомникларның мәктәп бүлекләрендә һәм шәһәрнең яшь үсентеләрендә (5 яшькә кадәр) рак белән бик нык зарарлануы үсемлекләрне коруга китерә (2 - 4 елда)

		беренче билгеләре, кабыкта, юеш таплар булуга карап, күзәтелә. Бераз соңрак күбенү урынында озынча ярык барлыкка килә. Зарарланган участоклар акрынлап үсә һәм типик яра төрен алалар Яклар буенча яралар 2 - 3 мм га кадәр калынлыктагы үзагач агымы хасил була. 1 ел эчендә бер кәүсәдә 10-25 яра барлыкка килергә мөмкин, алар кәүсәнең бөтен озынлыгы буенча барлыкка килергә мөмкин. Үсә-үсә, еш кына кәүсәне тулысынча божралап,алар 1 м га кадәр озынлыктагы бер зур ярага әйләнәләр. Еш кына яралар кәүсәнең иң яктыртылган якларында барлыкка килә. Киләсе елга зарарланган кәүсәләрдә яңа яралар барлыкка килә, вегетация чоры азагында алар да берләшә. Зарарланган агачларда яз һәм көз айларында кызгылт агымнар күренә, алар еш кына ботаклар чыккан урыннарда барлыкка килә. Зарарланган кәүсәләр, кәүсәнең төрле якларыннан барлыкка килгән калынайган урыннардан,	

		бик нык деформацияләнә	
Кара рак Hyloxylon mammatum (= H. ptui-natum)	Ак тирәк, усак	Авыруның беренче билгеләре кәүсүдә эчкә кереп торган кызгылт төстәге, сәламәт кабыктан аерылмаган, участоклар барлыкка килүдә күренә. Соңрак зарарлану урыннарында юеш күбенү барлыкка килә, кайры вак ярыклар белән каплана, аларга баскач аксыл сыеклык агып чыга. Акрынлап бу участокларда яралар барлыкка килә. Яраны каплый торган кабыкта һәм төчлегәндә берничә мм калынлыктагы стромның кара, буяучы гөмбә тукымасы үсә. Стромда күк-кара күппочмаклы берәмлекләр рәвешендә җимеш кузгаткычы төркемнәре формалаша;кара строма фонында яхшы күренә торган Яраларның ачык беленеп торган буыннары юк, сузылган формада, озынлыгы 1,5-2,0 метрга җитә. Яралар кәүсәнең урта һәм аскы өлешләрендә һәм ботакларында ясала. Авыру	Авыру агачларның акрынлап ябалдашлары коруына һәм көчсезләнүенә, аларның декоративлыгын югалтуга, көчле җил-давылларга каршы торучанлыкның кимүенә китерә. 20 яшьтән өлкәнрәк агачлар ешрак зарарлана. Көпшәсенең диаметрына карап, кибү 10-15 ел дәвамында бара

		кәүсәсендә һәм ботакларында ак катнаш(ядрово-заболонной) черекнең үсеше белән үрелеп бара	
Кара рак Sphaeropsis malorum (= Botryosphaeria obtusa))	Алмагач	Башта кәүсәләрнең һәм ботакларның кабыгында майлы таплар барлыкка килә, алар әкренләп кызгылт шәмәхә төстәге янчелгән күренеш ала. Соңрак зарарланган кабык кара төстә,янган кебек, була. Зарарланган тамыр эпидермисы астында күп санлы пикнидлар-авыру кузгатучының спoронасы барлыкка килә, шуның нәтиҗәсендә кабык төерчекле була һәм үзенчәлекле каз тиресе төрен ала. Сәламәт һәм зарарланган кабык арасындагы чиктә ярык хасил була. Акрынлап зарарланган кабык озынча һәм аркылы ярыклар челтәре белән каплана һәм, кара үзагачлы рак ярасын ачып, кубып төшә.	Ешрак 25 яшьтән өлкәнрәк һәм яшьрәк агачлар, ләкин төрле факторлар тәэсирендә көчсезләнгән (шәһәр мохитенең, һава торышының уңайсыз шартлары, цитоспороз белән җиңелү һ. б. авырулар) зарарлана . Авыру берничә ел дәвамында алмагачның хәлсезләнүенә һәм һәлак булуына китерә. Агачның кәүсәсе һәм скелет ботаклары зарарланган булса, агачның коруы 5 - 6 ел эчендә булырга мөмкин. Яшь алмагачлар шундый ук үзенчәлекле зарарлану белән 3-4 ел эчендә үләләр.
Сумалалы рак (серян-ка) Peridermium	Нарат	Кәүсәләрдә күпьеллык яралар ясала, алар берничә дистә ел дәвамында	Агачның торышы көпшәдәге яраның урнашуына бәйле. Алар

pini Cronartium flaccidum		кәүсәләрнең буе һәм әйләнә тирәсендә үсә. Яралар озынча формалы, озынлыгы1 м кадәр һәм аннан да күбрәк. Кабык яралардан кубалаклана һәм кубып төшә. Зарарланган сумала юлыннан агып чыккан сумала һавада соры сары төер һәм агымнар рәвешендә, яраларга үзенчәлекле сары кара төс биреп, катып кала. Мондый яралар яхшы күренә. Яралар көпшәнең бөтен буена, ешрак урта һәм өске өлешләрдә ясала.	көпшәнең өске өлешендә булса , корыган башлы булуы күзәтелә. Әгәр ябалдашның корыган башы яртысыннан кимрәгендә булса, андый агачлар озак вакыт дәвамында яши ала. Ябалдашның урта өлешендә яралар барлыкка килү, ябалдашның өлешчә коруына һәм агачларның көчсезләнүенә китерә. Яраларның ябалдашның түбәнге өлешендә һәм ябалдаш астында барлыкка килүе нык көчсезләнүгә һәм кәүсәне тулысынча яра белән әйләндереп алганда (дистә еллар дәвамында) агачларның һәлак булуына китерә. Авыру агачлар, кагыйдә буларак, кәүсә корткычлар белән тула, көчле җил-давылга чыдамлыкны югалта.

Куыклы ашлык гөмбәсе Cronartium ribicola	Веймут нараты, кедр нараты	Агачларда һәм кәүсәләрдә юанайган урын барлыкка килә, алар акрынлап үсә, ярыклар белән каплана һәм яраларга әверелә. Зарарланганнан соң өченче елында, яз көне, эре, яхшы күренә торган сары-кызгылт-сары куыкчыклар рәвешендә, споралар белән тулган, зарарлану урыннарында спороношения тудыручы- эции барлыкка килә.	Авыру көчсезләнүгә һәм декоративлыкны киметүгә, сирәгрәк өлкән агачларның һәлак булуына китерә. Зарарлау питомникларда, яшь утыртмаларда үсемлекләрнең нык көчсезләнүенә китерә һәм еш кына-корылык тудыра .
II. Черек	Ылыслы һәм яфраклы	Агачларның череп бетүенең иң дөрес билгеләре - тудыручыларның үрчү өлешләре, аларның ундырышсыз ясалмалары (ризоморфлар, пленкалар, наростлар), тишекләр. Күпьеллык үрчү өлешләре ел дәвамында килеп чыга. Алар эре, каты,төсе һәм күләме , формасы буенча төрле Берьеллык үрчү өлешләре йомшак, формасы, төсе һәм күләме буенча төрле,көз көне, картайгач чери торган. Алар җәй башыннан көзгә кадәр,бигрәк тә интенсив - дымлылык	Коры тамыр черетү белән заралану ылыслы токымнарның, бигрәк тә наратның, тиз зәгыйфьләнүенә һәм коруына китерә. Кәүсәнең үзәктәге череклекләре озак вакытлар (берничә дистә еллар) агачларның торышына сизелерлек йогынты ясамый. Әмма зарарланган агачлар җилгә каршы торучанлыгын югалталар һәм давылга дучар

		югары булган шартларда барлыкка килә. Агачны зарарлаучы гөмбәләрнең үрчү өлеше кәүсәнең бөтен озынлыгы буенча формалаша, әмма ешрак аның урта һәм аскы өлешләрендә . Шәһәр мохите шартларында үзагач череген тудыручыларның үрчү өлешләре, урман һәм урман-парк утыртмаларындагы кебек үк, шактый сирәгрәк һәм азрак барлыкка килә . Ризоморфлар - югары төзелешле үсемлек тамырларына охшаган аксым-көрән төстәге яки гөмбәлекнең кара үрелмәләреннән гыйбарәт. Алар кәүсәләрнең купкан кабыгы астында табыла һәм күзге баллы гөмбәнең зарарлану билгесе булып тора. (Armillaria mellea). Пленкалар тыгыз, яссы гөмбәлек, ак, крем яки саргылт төстәге, еш кына замшага охшаган тыгыз, яссы үрентеләр булып торалар. Агачны зарарлый торган гөмбәләрнең бер төрендә (күкерт - сары ку гөмбәсе - Laetiporus	булалар. Аеруча куркыныч төчлегән үзәкле черек булган вакытта ботакларның коруы, агачның тышкы берьяклы ялангач булуы, агачларның сизелерлек көчсезләнүе, көчле җил-давылга каршы торуның сизелерлек кимүе күзәтелә.

		sulphureus, чын ку гөмбәсе - Fomes fomentarius, имән гөмбәчеге - Daedalia quercina) пленкалар черек үзагач ярыкларында, икенчеләрендә (баллы гөмбә) - кабык астында барлыкка килә. Җилпәзәсыман , ак, юка яки тиресыман, сары пленкалар баллы гөмбә белән зарарлануның үзенчәлекле билгеләре булып тора. Оры- каен (кайвакытта зирек,корычагач,миләш) агачы кәүсәсендә барлыкка килә торган агаччыл, эре, кара, яргаланган үрчемсез берәмлек (чага), чабылган ку гөмбәсеннән(Inonotus obliquus) черек белән зарарлану турында сөйли. Тишек - череүнең соңгы стадиясе, черү процессының туктавы һәм үзагачның механик таркалуы башлану билгесе. Моннан тыш, үсемлек борауы ярдәмендә алынган үзагач үрнәкләре буенча , яки кәүсәгә балта башы белән сугып черектән зарарланган булуын билгеләргә мөмкин.	

		Соңгы очракта, яңгыравыклы чиста булмаган тавыш - көпшәнең черегән булуын раслый. Кәүсәле черек белән кыек зарарлануның төп билгеләре-кәүсәнең деформациясе, рак яралары , өшегән, ярыкланган , кәүсү корткычлары белән зарарланган булуы. Ылыслы токымнарның тамыр череге (баллы гөмбә, тамыр гөмбәчеге) белән зарарлануы корыган башлы, ябалдашның сирәклеге, ылысларның аксыллыгы , кәүсәдә сумала-төпчекләр ясалу белән һәм тамырларда бергә бара.	
Яфрак һәм ылыс авырулары			
Онсыл чык, гөмбәләр р.р. Microsphaera, Sawadaea, Uncinula, Phyllactina, Podosphaera	Яфраклы токымнар	Җәй башында яфракларда һәм яшь бәбәкләрдә ак пәрәвезле гөмбәлек барлыкка килә, ул үсә барган саен тыгызлана. Җәй уртасында яфракның өске ягында ак яки аксыл төстә порошок сыман кунык барлыкка килә.Башта алар кечкенә генә тап сыман булалар , ә аннан соң яфракның бөтен өске ягын биләп алалар һәм яфрак вакытыннан алда корый. Шулай ук сабакларны, бик сирәк	Яфракларны нык зарарлаган очракта, авыру агачларның һәм куакларның тулысынча декоративлыгын югалтуга китерә. Зарарланган яшь бәбәкләр агачланырга өлгерми, иртә кыраулар нәтиҗәсендә һәлак була. Яфрак кимерүче корткычлар ашаганнан с оң, икенчел яфракның систематик

		кенә җимешләрне зарарлый Җәйнең икенче яртысында кунык өслегендә үрчү өлеше тудыручылары, еш кына яфрак кырыйлары буйлап урнашкан күп санлы вак кара нокталарның төре,барлыкка килә. Бу чорда гөмбәчекнең куныгы киез кебек, саргылт була, ә күп санлы үрчү өлешләре куныкка соры яки пычрак-соры төс бирә.	зарарлануы агачларның көчсезләнүен интенсификацияләргә китерә.
Гөмбәләр р.р. Discula, Cercospora, Gloeosporium, Phyllosticta, Septoria, Marssonina һәм башка вируслар	Яфраклы токымнар	Бу типтагы авырулар яфракларда төрле формалардагы, зурлыктагы, төсләрләрдәге таплар барлыкка килүдә күренә. Күпчелек очракта яфракларның күпләп зарарлануы җәйнең икенче яртысында, сирәгрәк - җәй башында күзәтелә. Авырулар көчле үсеш алган очракта, таплар яфраклы пластинканың бөтен өслеген яки аның зур өлешен каплый, ә еш кына яфраклы чыбыкчаларны да каплыйлар.	Яфракларның тимгелләр белән зарарлану дәрәҗәсе агачларның һәм куакларның декоративлыгын шактый югалтуларга китерә, яфракларның вакытыннан алда коелуын китереп чыгара. Питомниклар һәм яшь үсентеләр өчен тимгеллек иң зур куркыныч авыру булып тора, яфракларның массакүләм зарарлануы кабатланганда үсемлекләрнең көчсезләнүе күзәтелә

Ашлык гөмбәсе Melampsoridium betulinum р. Melampsora Phragmidium mucornatum, P. tuberculatum	Каен, тал, тирәк, роза	Җәйнең икенче яртысында өске яки аскы якта яфракларның җәйге сары яки сары кызгылт- сары вак мендәрчекләр рәвешендә эпидермис өзелешләреннән чыккан спора таратучы барлыкка килә. Авыру көчле үсеш алган очракта, спороношения яфракларның бөтен өслеген каплап ала . Җәй азагында яки көзен җәйгеләр урынында гөмбәләрнең көзге-кышкы спора йөртүчеләр барлыкка килә, ул кара-көрән, кара вак мендәрчекләр яки кара-көрән тигез булмаган балавызлы кутыр кебек була.	Авырулар көчле булганда, агачлар һәм куаклар шактый дәрәҗәдә декораактивлыкларын югалталар, кайбер очракларда вакытыннан алда яфрак коелуы күзәтелә.

Зеленодольск шәһәре муниципаль
берәмлеге территориясендә яшел
утыртмаларны булдыру, карап
тоту һәм саклау кагыйдәләренә
3 нче кушымта

ЯШЕЛ УТЫРТМАЛАРНЫ КОРТКЫЧЛАРДАН, АВЫРУЛАРДАН ҺӘМ КИРӘКМӘГӘН ҮСЕМЛЕКЛӘРНЕ ЮККА ЧЫГАРУДАН САКЛАУНЫҢ ХИМИК ҺӘМ БИОЛОГИК ЧАРАЛАРЫ ИСЕМЛЕГЕ

Препаратның сәүдә атамасы, препарат формасы	Тәэсир итүче матдә	Куллану нормасы, л/га, кг/га	Эшкәртелә торган утыртмаларның төрләре	Корткычлар яки авырулар	Куллану технологиясе	Сезон эчендә эшкәртү саны
Биопрепаратлар						
Дипел, СП (БА 16000 Еа/мг)	Bacillus thuring-iensis var. kur-staki штамм HD-1, дельта эндотоксин	0,5 1,5 - 2,0	Яфраклы һәм ылыслы токымнар	Көя күбәләге, дуләнә күбәләге, , америка ак күбәләге, карышлавыклар (1-3 яшьлек күбәләк корты), алтын күбәләкләр, яфрак төргечләр, ефәк күбәләге (1-3 яшьлек күбәләк корты)	Вегетация чорында 7 - 8 көн интервал эчендә корткычларның һәр буынына каршы сиптереп чыгу.	1 - 2
Лепидоцин К (титр 100 млрд. спор/г, БА-3000 Еаг/м)	Споровокристалли-ческий комплекс Bacillus thurin-giensis var. kur-staki	1,0 - 1,5	Яфраклы һәм ылыслы токымнар	Җәйге-көзге тәңкә канатлы корткычлар комплексы (1 - 3 яшьлек күбәләк кортлары)	Вегетация чорында сиптереп чыгу	1
Фунгицидлар						

Байлетон, СП (250г/кг)	Триадимефон	0,15/0,4	Яфраклы һәм ылыслы токымнар	Кырчын, ончыл чык, ашлык гөмбәсе	Вегетация чорында 0, 01% ясалган сыекча белән сиптереп чыгу	2
Вектор, СК (100 г/м)	Бромуконазол	2,0	Башаклы газонлы үләннәр	Көрән һәм сары ашлык гөмбәсе, фузариоз	Үләннәрне ике тапкы сиптереп чыгу: 1 нче- язын, кар эрегәннән соң; 2 нче - көз көне, соңгы тапкыр чапканнан соң	2
Бакыр купоросы, РП (980 г/кг)	Меди сульфат	-	Яфраклы һәм ылыслы токымнар	Кәүсәләрнең һәм ботакларның череген	Яраларның һәм тишекләренең кисемнәрен 3-5% раствор белән дезинфекцияләргә	2
Бордос катнашмасы	Меди сульфат +кальций гидроксид	6,0 - 12,0 по сульфату меди	Яфраклы һәм ылыслы токымнар	Кырчын, тимгеллек, септориоз, ашлык гөмбәсе	Вегетация чорында сиптереп чыгу	2
Инсекцидлар						
Актеллик, КЭ; Фосбецид, КЭ (500 г/л)	Пиримифосметил	0,5 - 0,15	Яфраклы һәм ылыслы токымнар	Корткычлар комплексы	Үсемлекләрне 0,01% ясалган сыекча белән	4

					сиптереп чыгу	
Арриво, КЭ; Цимбуш, КЭ; Циперкил, КЭ; Циракс, КЭ; Шерпа, КЭ; Циткор, КЭ (250 г/л)	Циперметрин	0,05 - 0,1	Яфраклы һәм ылыслы токымнар	Тирәк көя күбәләге, парсыз ефәккүбәләге	Үсемлекләрне вегетациянең беренче яртысында 0,01% лы ясалган сыекча белән сиптереп чыгу	1
Висметрин, КЭ; Ровикурт, КЭ (250 г/л)	Перметрин	0,02 - 0,05	Яфраклы һәм ылыслы токымнар	Яфрак кимерүче корткычлар комплексы	Үсемлекләрне вегетациянең беренче яртысында 0,01% лы ясалган сыекча белән сиптереп чыгу	1
Децис, КЭ (25 г / л)	Дельтаметрин	2 мл/кв. м	Ылыслы	Кәүсә корткычлары	Кабык астына инъекция. Доза кәүсәнең 1кв. м	1
Димилин, СП (250 г/л)	Дифлубензурон	0,04 - 0,08	Яфраклы һәм ылыслы токымнар	Яфрак кимерүче корткычлар комплексы	Үсемлекләрне вегетациянең чорында 0,01% лы ясалган сыекча белән сиптереп чыгу	2

Инта-Вир, ВРП (37,5 г/кг)	Циперметрин	1,0	Яфраклы һәм ылыслы токымнар	Гөблә,яфраклар кимерүче күбәләк корты	Үсемлекләрне вегетациянең чорында 0,03% лы ясалган сыекча белән сиптереп чыгу	1
Каратэ, КЭ (250 г/л)	Лямбдацигалотрин	0,2 - 0,4	Яфраклы һәм ылыслы токымнар	Америка ак күбәләге	Үсемлекләрне вегетациянең чорында 0,25% лы ясалган сыекча белән сиптереп чыгу	2
Маврик 2Е, ФЛО (250г/л)	Флювалиат	0,1	Яфраклы һәм ылыслы токымнар	Америка ак күбәләге	Вегетация чорында корткычларның һәр буынына каршы сиптереп чыгу	2
Гербицидлар						
Арсенал, ВК (250г/л)	Имазапир	2,0 - 2,5	Парклар, скверлар,бульварлар, трамвай һәм тимер юллар, сәнәгать предприятиеләренең санитар-саклау	Кирәксез куе үләнле һәм агач-куак үсемлекләре	Үрчегән чүп үләннәренә һәм кирәксез үсемлекләргә сибеп чыгу	1

			зоналары, шәһәр объектлары			
Лонтрел 300, ВР (300г/л)	Клопиралид	0,16 - 0,66	Газоннар	Тузганак, билчән, ромашка, карабодай	Газонны беренче тапкыр чапканнан соң үрчегән чүп үләннәренә сиптереп чыгу	1
Глиалка, ВР; Глисол, ВР; Глифосат, ВР; Свип, ВР; Раундап, ВР; Глиалка, ВРП; Глифоган, ВР; Глипер, ВР (360 г/л)	Глифосат	2,0 - 5,0	Парклар, скверлар,бульварлар, трамвай һәм тимер юллар, сәнәгать предприятиеләренең санитар-саклау зоналары, шәһәр объектлары	Кирәксез куе үләнле һәм агач-куак үсемлекләре	Үрчегән чүп үләннәренә һәм кирәксез үсемлекләргә сибеп чыгу	1
Ураган, ВРГ (360 г / л)	Глифосат-сольтримезиум	2 - 5	Парклар, скверлар,бульварлар, трамвай һәм тимер-юл юллары, сәнәгать предприятиеләренең санитар-саклау зоналары, шәһәр объектлары	Кирәксез куе үләнле һәм агач-куак үсемлекләре	Үрчегән чүп үләннәренә һәм кирәксез үсемлекләргә сибеп чыгу	1

Искәрмә: китерелгән яшел утыртмаларны корткычлардан, авырулардан һәм кирәкмәгән үсемлекләрне юкка чыгаруның химик һәм биологик чаралары Россия Федерациясе территориясендә кулланууга рөхсәт ителгән пестицидлар һәм агрохимикатларның Дәүләт каталогына кертелгән, ул ел саен тиешле басмаларда яңадан карала һәм бастырып чыгарыла.

Зеленодольск шәһәре муниципаль
берәмлеге территориясендә яшел
утыртмаларны булдыру, карап
тоту һәм саклау кагыйдәләренә
4 нче кушымта

САНИТАР ХӘЛЕ БУЕНЧА КИСЕЛЕРГӘ ТИЕШЛЕ АГАЧ КАТЕГОРИЯЛӘРЕ БИЛГЕЛӘРЕ

Санитар хәле буенча киселергә тиешле агачлар торышы категориясе	Төп билгеләре	Өстәмә билгеләр
Ылыслы токымнар		
Корый торган	Ылыслары соры, саргылт яисә сары-яшел, сирәгәйгән, агымдагы елда үсүе кимегән яки үсми	Агачта кәүсә корткычлары булырга мөмкин (сумала бүрәнкәләре, бораулау оны, кабыкта, кабык астында һәм үзагачта бөҗәкләр)
Агымдагы елның корган агачлары	Ылыслары соры, сары яки көрән ,яланбашында вак ботаклар саклана, кабыгы өлешчә купкан булырга мөмкин.	Агач кабыгында бөҗәкләрнең очып чыгу тишекләре булырга мөмкин
Алдагы елларның корыган агачлары	Ылыслар коелган, яки өлешчә генә сакланып калган, ботаклары вак, сынган, кабыгы җиңел куптарыла яки коела.	Кәүсәдә һәм ботакларда бөҗәк тишекләре, кабык астында бораулау оны һәм агач җимерә торган гөмбәләрнең гөмбәчеге бар
Яфраклы токымнар		
Корый торган	Яфраклары гадәттәгегә караганда вагырак, ачыграк яки сарырак, сирәгрәк яисә вакытыннан алда көйгән,	Агачның кәүсәсендә һәм ботакларында кәүсә корткычлар (керү тишекләре, киртләнгән урыннар, сок агу, бораулау оны һәм опилкалар, кабык астында һәм үзагачта бөҗәкләр) булырга

	ябалдашында 75% һәм аннан да артыграк коры ботаклар ; кәүсәдә су бәбәкләребулырга мөмкин; графиоз белән зарарланган карамалар ябалдашында 50% һәм аннан да артыграк коры ботаклар	мөмкин.
Агымдагы елның корган агачлары	Яфраклар вакытыннан алда коелган, ябалдашында кечкенә ботаклар саклана, кабык өлешчә купкан булырга мөмкин	Кәүсәдә, ботакларда һәм тамырларда еш кына кәүсә корткычлары һәм гөмбәләр белән зарарлану билгеләре күзәтелә
Алдагы елларның корыган агачлары	Яфраклар һәм ботакларның бер өлеше көйгән, кагыйдә буларак, сынган, кабыгы катлау-катлау итеп җиңел кубарылып төшерелә яки көйгән.	Кәүсәдә һәм ботакларда очып чыгу тишекләре, кабык астында бораулау оны һәм агач җимерә торган гөмбәләрнең гөмбәчеге

Зеленодольск шәһәре муниципаль
берәмлеге территориясендә яшел
утыртмаларны булдыру, карап
тоту һәм саклау кагыйдәләренә
5 нче кушымта

ОБЪЕКТНЫ ЯШЕЛЛӘНДЕРҮ БУЕНЧА БАШКАРЫЛГАН ЭШЛӘРНЕҢ СЫЙФАТЫН БӘЯЛӘҮ КҮРСӘТКЕЧЛӘРЕ

"Бик яхшы"	"Яхшы"	"Канәгатьләнерлек"
Гомуми таләпләр		
Эшләр аеруча җентекләп, һөнәри осталык белән башкарылган. Эшләрнең техник күрсәткечләре норматив документлар һәм стандартлар таләп иткән күрсәткечләрдән югарырак. Моннан тыш, проектта каралган эксплуатация күрсәткечләрен яхшырту тиешле эш төрләренең смета бәясен арттырмыйча башкарыла.	Эшләр тулысынча проектка, норматив документларга һәм стандартларга туры китереп башкарылган.	Эшләр техник документация таләпләреннән аз гына тайпылышлар белән башкарылган, проект оешмасы һәм заказчы тарафыннан килешенгән, әмма ышанычлылык, ныклык, чыдамлык ,тышкы кыяфәт һәм эксплуатация сыйфатларын киметми торган күрсәткечләр белән . Искәрмә: әлеге проектлар тайпылышлар яки агротехник кагыйдәләр бозылуга бәйле рәвештә башкарылган эшләр яңадан үзгәртелергә (төзәтелергә) тиеш
Газоннарны урнаштыру һәм капиталь ремонтлау		
Эшләр проект-смета һәм гамәлдәге норматив-техник документация таләпләренә туры китереп башкарылган: -дөрес планлаштырылган һәм 10 см дан да ким булмаган тирәнлеккә йомшартылган;	Таләпләр шул ук. "Бик яхшы" бәяләүгә куелган таләпләрдән аз гына тайпылышлар	Эшләрне башкарганда түбәндәге җитешсезлекләр җибәрелгән: - үсемлек грунты катламы калынлыгының тигез

- катламның уңдырышлылыгын арттыру буенча тәкъдимнәр үтәлгән; - газон үләннәреннән үлән катнашмасы нисбәте үтәлгән; -орлык чәчү һәм туфракка эшкәртү тирәнлеге билгеләнгән нормалар үтәлгән; - таптау һәм алга таба су сибү эшләре башкарылган(уртача алганда 10 л/кв. м исәбеннән);- урнаштырылган газонның таләп итеелә торган чикләре төгәл үтәлгән һәм эшләнгән; - әзер газонар өслеге тигез, 3 - 5 см га уратып алган борттан түбәнрәк; - орлыкның тишемнәре бертигез һәм җитәрлек куе, чүп үләннәре кушылмаган. Эшләнгән һәм файдаланылган материалларның сыйфатына кирәкле документлар тулы күләмдә бар. Контрольлек итүче затларның эш процессында кисәтүләре үз вакытында башкарылган. Эшләрнең югары оештыру-мәдәни дәрәҗәсе даими хупланды, операцияләрне башкаруда эзлеклелек, т өзелеш чүп-чары объектыннан үз вакытында җыештыру һ.б. үтәлгән.	булды, әмма ахыргы нәтиҗәгә (әзер газонның тышкы кыяфәте) йогынты ясамады; - урыннары белән үсемлек грунты катламы калынлыгының тигез бүленмәве(10% тан артмаган чикләрдә); - кабул иткәндә грунт составында (таш, тамырлар һ. б.) микъдарда тиешле булмаган механик кушылмаларын ың аз гына булуы; - документларны алып бару буенча кисәтүләр бар;	бүленмәве (10% тан арткан) - орлыкларның тигез тишелеп чыкмавы; -грунт составында кирәкмәгән механик кушылмалар булуы; - эш һәм күрсәтмәләр журналында язылган контроль итүче затларның кисәтүләрен вакытында бетермәү;

Агач һәм куаклар утырту		
Утырту материалын әзерләү (казып алу) дөрес башкарылган: -календарь сроклар үтәлгән, кантарның үлчәме , минималь дәрәҗәдә зарарланган тамыр системасы,зарарлану урыннары сакланган һәм саклагыч чаралар белән капланган ; - транспортировкалау алдыннан агачларның кантарлары төрелгән; - агач һәм куаклар утыртканда (күчереп утыртканда) кәүсә яны чокырларны мульчалау өчен буялган һәм антисептик белән эшкәртелгән агач йомычкасы һәм башка мульча компонентлары кулланыла (абзац 2005 елның 31 маендагы 376-ПП номерлы Мәскәү хөкүмәте карары нигезенә өстәмә рәвештә кертелгән);- транспортировка вакытында зыян китерелмәгән; -агач утырту эшләрен башкарганда тулысынча технология һәм аларны үтәү эзлеклелеге үтәлгән;-утырту урыннары	Таләпләр шул ук. Транспортировк алау һәм утырту эшләрен башкарганда ботакларга, кәүсәгә аз гына зыян китерелгән. Зарлану урыннары чистартылган һәм кабык төсендә майлы буяу белән буялган	Эшләр барышында түбәндәге җитешсезлекләр җибәрелгән: - утырту материалына механик зыян , зарарлану урыннары саклау чаралары белән капланмаган; - токымнар ассортименты буенча бозулар (үзара алмаштыру буенча үз вакытында килешенмәү); - беркетү өчен казык күләмнәренә туры килмәү; - су сибү нормаларын бозу; - эш башкару журналында һәм күрсәтмәләрдә язылган контрольлек итүче затларның кисәтүләрен вакытында бетермәү;

ясау, утырту материалының ассортименты һәм яше проект таләпләренә туры килә, үлчәмнәр (траншеялар), кантар үлчәмнәре, температура режимы һ. б. үзара бәйләнеше дөрес сакланган. Утырту вакытында сыйфатлы үсемлек грунты кертелгән (агрохимия хезмәте товары таныклыгы) , кышкы чорда бары тик эрегән, аз гына зурлыктагы кантарларның саны 15 см дан артмаган һәм гомуми күләмнең 10% ыннан артмаган. Утыртылган агачларны нығыту һәм лункаларны бизәү буенча эшләр төгәл һәм дөрес башкарылган Беркетү өчен казыкларның күләме: югары кисемдә калынлыгы 30-50 мм , биеклеге - ябалдаш башына кадәр. Чокырларның зурлыгы утырту урыннары күләменә туры килергә тиеш. Мәҗбүри 3 тапкыр су сиптерү каралган (бер тапкыр сипкәндә стандарт үсентегә 20 л, кантары 1 х 1 м га кадәр үлчәмле бер агачка 50 л , кантары 1 х 1 м дан артык үлчәмле бер агачка 100 л, 10 л - бер куакка, 40 л - 1 пог.м тере		

кчитэнгэ). Су сиптергэннэн соң агачларның һэм куакларның ахыргы төзэтмэлэр кертелэ, кирэк булса үсемлек грунты өстэлэ. Кышкы чорда утыртылган агачларны төзэтү һэм беркетү, яз көне,туфракны эрегэннэн соң башкарыла . Яшерен эшлэрнең барлык төрлэренэ һэм материалларның сыйфатына кирэкле документлар күрсэтелгэн. Эш башкару журналына кертелгэн контрольлек итүче затларның кисэтүлэре исэпкэ алынды һэм күрсэтмэлэр вакытында үтэлгэн.		
Чэчэк түтэллэре ясау		

Участокны бүлү проект нигезендә башкарылган. Нигез чокырын сайлап алу һәм аның планировкасы бирелгән билгеләр буенча башкарылган, чәчәк түтәлен урнаштырганда, эре иләктә иләнгән яхшыртылган, кирәкле күләмдә органик һәм минераль өстәмәләр керткән үсемлек грунты кулланылган, . Берьеллыклар өчен үсемлек катламының калынлыгы-20 см, күпьеллыклар өчен-40-50 см. Чәчәкләр утырту (чәчү) алдыннан җир-үсемлек катнашмасын планлаштыру процессында чүп-чардан арындырып, туфракны юуга юл куймыйча, бик күп су сибеп, участок өслеген соңгы тапкыр казу һәм тигезләү башкарылган. Чәчәк түтәле ясаганда кирәкле ассортиментның сыйфатлы утырту материалы (үсенте, суганча, орлык) файдаланылган (материалның сыйфатлы торышы таныклыгы тәэмин итүче тарафыннан бирелә). Утырту (чәчү) агротехник һәм проект таләпләренә туры китереп башкарылган: календарь сроклар, бер мәйданга утырту материалын тоту нормалары, аны урнаштыру схемасы,	Таләпләр шул ук. "Бик яхшы" бәяләүгә куелган таләпләрдән аз гына тайпылышлар бар, әмма ахыр нәтиҗәгә (чәчәкнең тышкы кыяфәте) йогынты ясамаган: - урыны белән үсемлекләр грунты катламы калынлыгының тигез булмаган бүленеше (10% тан артмаган чикләрдә); - аз гына, аерым урыннарда, үсемлекләргә зыян китермичә генә, туфрак юылган	Җитешсезлекләр җибәрелгән:- календарь срокларны бозу; - кайбер рәт линияләрен бозу; - төсе һәм габаритлар буенча үсентеләрне сайлап алу кагыйдәләрен бозу; - үсемлек грунтының калынлыгы буенча 10 см дан артык) тигез бүленмәве; - аз гына, аерым урыннарда туфрак юылган, үсемлекләрнең югалуына китергән, әмма гомуми өлешнең.5% тан да артмаган

туфракны тирән эшкәртү һ. б. үтәлгән. Әзер чәчәк түтәлләренә су сибү җайланмалары ярдәмендә башкарылган, үсемлекләргә зыян китерелмәгәне һәм туфрак юдырылмаган. Су сибү нормалары: чәчәк түтәленең 10 м/кв.метрдан да ким түгел. Эшләргә һәм сыйфатлы файдаланылган материалларга тулы күләмдә документлар тапшырылды		

Зеленодольск шәһәре муниципаль
берәмлеге территориясендә яшел
утыртмаларны булдыру, карап
тоту һәм саклау кагыйдәләренә
6 нчы кушымта

ЯШЕЛ УТЫРТМАЛАРНЫҢ СЫЙФАТЫН БӘЯЛӘҮ КҮРСӘТКЕЧЛӘРЕ

Квар-тал	"Бик яхшы"	"Яхшы"	"Канәгатьләнерлек"
Газоннар			
I кв.	Газоналарда боз ватыклары , пычрак кар, сукмаклар булмау. Март аенда яткан карны йомшарту һәм эрегән кар астыннан чыккан чүп-чарны җыештыру	Таләпләр шул ук. Сукмаклар аз гына рөхсәт ителә	Газоннарда пычрак карны, сукмакларның кителгән урыннарын вакытлыча җыеп кую рөхсәт ителгән. Мартта яткан кар йомшартылмаган, эрегән кар астыннан чыккан чүп-чар система рәвешендә җыештырыла
II кв. м.	Газоннарга үз вакытында ашлама кертеп һәм газон үләннәрне чәчеп тырмалау. 5 - 6 см биеклектәге чүп үләннәре булмаган тыгыз чирәмле япма партер газоннарда һәм гади газоннарда 10 см. Ведомство карамагындагы файдаланудагы объектларда-үләннәр биеклеге 15 см га кадәр, ә магистральләргә ятучы участокларда-10 см га кадәр. Печәнне даими чабу,	Таләпләр шул ук. Агымдагы ремонт урыннарында июнь аенда шытымнар булмау рөхсәт ителә	Үләннәрнең биеклеге 15 см га кадәр, ведомство объектларында 15-20 см га кадәр. Аз санда киң яфраклы чүп үләннәре, газоннарда тапталган урыннар булу

	тапталган урыннар булмау, үз вакытында бровкалар буенда үләннәрне кисеп тору		
III кв. м.	Үләннәрнең биеклеге 5-6 см партер газоннарда һәм 10 см гадәти газоннарда. Ведомство объектларында 15 см га кадәр үлән үсентесе, киң яфраклы чүп үләннәре һәм сукмаклар булмау, даими чабып тору, вакытында бровкаларны кисү	Таләпләр шул ук. Бровка һәм газоннар таптауга 5% кадәр юл куелган	Үләннәрнең биеклеге 15 см га кадәр, ведомство объектларында 20 см га кадәр. Күп күләмдә киң яфраклы чүп үләннәре катнашмасы бар. Бровкалар һәм газоннарның тапталган җирләре - барлык мәйданның 15%
IV кв. м	Барлык газоннар массакүләм яфраклар коелганчы чабылган, яфраклар җыелган, яфраклар коелып беткән шартларда,07.11 гә кадәр читкә чыгарылган. Пычрак кар булмау, сукмакларның җимерелмәве	Таләпләр шул ук. Яфрак 70% ка җыелган. Аз санда сукмаклар рөхсәт ителә	Кышка газон чабылган. Яфрак мәйданның 70% тан азрак , ләкин 50% тан артыгы җыеп алынган. Пычранган карны вакытлыча җыю,газон сукмаклары янында рөхсәт ителгән
Агачлар һәм куаклар			
I кв.	Агачларның ябалдашларын формалаштып кырку һәм чистарту вакытында һәм дөрес башкарылган. Корыган агачлар, төптән һәм кәүсүдән чыккан үсентеләр юк.	Агачларның, куакларның ябалдашлар ын формалашты п кырку һәм чистарту буенча эш сыйфаты	Агачларның һәм куакларның ябалдашларында сынган ботаклар, формалаштып кырку буенча кисәтүләр бар, үсентеләр тулысынча кисеп алынмаган. Корыган агачлар һәм шиңгән үсентеләр бар

	Кәүсәләрдә һәм ябалдашларда механик җәрәхәтләр юк һәм тишекләр түзәтелгән.	аз гына бозылган	
II кв. м.	Агач һәм куакларның ябалдашлары корымаган , тамырдан һәм кәүсәдән чыккан үсентеләр булмау, утыртылган яшь агачлар яңартып бәйләнгән. Вакытында тере читәннәрне киселә һәм яшь утыртмаларны карап торалар. Лункалар һәм канаулар йомшартылган һәм уталган. Йөри торган юлның борт ташы буйлап , зыян килгән , шактый күп коелган, даими рәвештә чүпләнгән һәм эксплуатацияләү өчен кулай булмаган, механикалаштырылган чаралардан торган, тере киртәдән куак юкка чыгарылган, ә аның урынында газоннар урнаштырылган	Таләпләр шул ук. Өлкән карт агачларда аз гына очлары корыган Лункалар өлешчә формалаштырылмаган	Агачлар янында үсетеләр. Яшь утыртмаларның дөрес бәйләнмәве һәм аларның көчсез булуы. Тере киртәләрнең кисү срогы бозылган . Лункалар йомшартылмаган һәм уталмаган, корыганнар алып атылмаган. Коелганнар
III кв. м.	Агачларда һәм куакларда коры башлар булмау, 3 яктан	Таләпләр шул ук. Агачларда һәм	Яшь үсентеләрне, агачларны сыйфатсыз бәйләү. Тере киртәләр

	килгән тере киртәнең төгәл профиле, яшь үсентеләр яхшы хәлдә. Лункалар һәм канаулар уталган	куакларда коры ботаклар аз гына	сирәкләнгән. Корыганнар алып ташланмаган. Ауган агачлар, куаклар
IV кв. м	Барлык утыртылган яшь агачлар яңадан бәйләнгән һәм җылытылган. Куакларда чәчәк башлары киселгән. Утыртмалар коелмый	Таләпләр шул ук. Агачлар һәм куаклар аз гына корыган, өлешчә лункалар формалашты рылмаган.	Коры ботаклар бар, кипкән Агачлар яңадан тулысынча бәйләнмәгән Агачларның һәм куакларның ябалдашларында аз гына күләмдә сынган ботаклар Яңа утыртмалар җылытылмаган. Чокырчыклар җиренә җиткереп эшләнмәгән . Утыртмалар ауган.
Берьеллык һәм күпьеллык үсемлекләрдән торган чәчәк түтәлләрен, розаларны карап тоту			
II кв. м.	Вакытында розаларны кисү, төбенә өю, тукландыру. Күпьеллык үсемлекләрне, розаларны, берьеллык үсемлекләрне агротехник кагыйдәләрне һәм срокларны үтәп утырту	Таләпләр шул ук. Чәчәк түтәлләре сирәкләнеп утыртылмаган. Башка төсмер катнашмалары булу	Чәчәкләрнең,чүп үләннәренең аз гына коела башлавы, чүп-чарның булуы. Чәчәк түтәлләренең контурлары ачык түгел. Календарь срокларын бозу
III кв. м.	Күпьеллык , берьеллык үсемлекләрнең, розаларның күп итеп чәчәк атуы Чәчәк түтәлләрен вакытында карау: йомшарту, су сибү, чүп-чарны җыештыру һ. б.	Таләпләр шул ук. Чәчәкләрнең коелуы нигезле	Розаларның, берьеллык һәм күпьеллык үсемлекләрнең нормадан югарырак коелуы. Вакытында карамау, чәчәк түтәлләрендә чүп-чар булуы

IV кв. м	Розалар киселгән, төпләре өелгән, си сиптерелгән, кышка каплап куелган, күпьеллык үсемлекләр киселгән. Берьеллык үсемлекләр җыелган, чәчәк түтәлләренә казыклар кадалган, күпьеллык үсемлекләр җылытылган	Таләпләр шул ук. Розаларны һәм күпьеллык үсемлекләрне кышка әзерләгәндә срокларны аз гына бозу рөхсәт ителә	Кышка чәчәк түтәлләрен әзерләү тулысынча эшләнмәү һәм срокларны бозу белән башкарылды
Яшелләндерү объектларында юлларны һәм мәйданчыкларны карап тоту			
I кв.	Кардан төгәл юл кырые сызыгы бар, юллар һәм мәйданчыклар чистартылган, шугалак яхшы катырылган һәм чистартылган, эрегән чүп-чар җыештырылган. Вакытында бозлавыкка каршы ком сиптерелгән	Кардан юл кырые сызыгы төгәл ясалмаган, яңа гына яуган кар җыю стадиясендә, транзитларда боз өемнәре булмау,эрегән чүп-чар җыелган	Яңа эрегән кар чистартылмаган, эскәмияләргә һәм аттракционнарга керү юллары начар чистартылган. Эрегән чүп-чар даими җыеп алынмый, тайгак урыннарга ком сибелә
II кв. м.	Юллар һәм мәйданчыкларның профиле яхшы. Чүп-чарны вакытында җыю. Юллар юыла һәм су сибелә Җыелып торган сулар юк	Таләпләр шул ук. Агымдагы ремонт буенча аз гына кисәтүләр	Юлларга, мәйданчыкларга агымдагы ремонт ясалмаган. Чүп-чар даими рәвештә җыелмый . Юлларга су сибелми
III кв. м.	Яхшы профиль һәм юллардатөгәл линияләр Аларны чүп-чардан вакытында җыештыру.	Таләпләр шул ук. Агымдагы ремонт буенча аз гына	Агымдагы елга ремонт ясалмаган, чүп-чар даими җыештырылмый, юлларга су сибелми

	Юлларны юдырту һәм су сибү	кисәтүләр	
IV кв.	Юллар һәм мәйданчыклар яңа яуган кардан чистартылган, үз вакытында ком сибелә, шугалак яхшы итеп катырылган һәм чистартылган.	Яңа яуган кар җыю стадиясендә	Яңа яуган кар җыелмый, юлларга һәм мәйданчыкларга үз вакытында ком сибелми, эскәмияләргә һәм аттракционнарга бару юлы начар чистартылган. Чүп-чар даими җыештырылмый
Бакча-паркларда җиһазларны һәм җайланмаларны карап тоту			
I кв.	Таучыклар матур итеп буялган,зур сикәлтәләр, җиһазлар, аттракцион коймалары, газон киртәләре ватык түгел . Һәйкәлнең постаментлары һәм аларга керү юллары кардан чистартылган. Диваннар һәм чүп савытлары җитәрлек. Кече архитектура формаларының һәм һәйкәлләренең санитар торышы буенча кисәтүләр юк	Таләпләр шул ук. Таучыкларны аттракционнарны буяу буенча, кардан чистартуга аз гына кисәтүләр	Таучыклар кечкенә сикелтмәле,бакча диваннарына һәм эскәмияләргә килү юллары кардан чистартылмаган, мебель һәм җиһазлар ватылган. Бакча диваннарының һәм чүп савытларының саны җитәрлек түгел. Кече архитектура формаларының һәм һәйкәлләрнең санитар торышы буенча кисәтүләр
II кв. м.	Бакча-парк җиһазлары һәм җайланмалары тулысынча ремонтланган,буялган һәм дөрес урнаштырылган. Санитар торышы буенча бернинди кисәтүләр	Таләпләр шул ук. Ремонт,буяу, урнаштыру һәм санитар торышы буенча аз гына кисәтүләр	Ремонт һәм буяу эшләре тулы күләмдә башкарылмаган. Урнаштыру дөрес түгел. Кече архитектура формаларының һәм һәйкәлләрнең санитар торышына кисәтүләр

	дә юк		
III кв. м.	Чиста җиһазлар һәм җайланмалар, ватык әйберләр юк. Санитар торышы буенча кисәтүләр юк	Таләпләр шул ук. Ремонт һәм санитар торышы буенча аз гына кисәтүләр	Агымдагы ремонт вакытында булмаган Кече архитектура формаларының һәм һәйкәлләрнең санитар торышына кисәтүләр
IV кв. м	Җәйге аттракционнар,инвентарь алынган . Монтажланган, матур буялган таулар урнаштырылган. Санитар торыш буенча кисәтүләр юк	Таләпләр шул ук. Таучыкларны буяу һәм ремонт срокларын бозу, санитар торышы буенча аз гына кисәтүләр	Җәйге аттракционнар, бакча-парк җиһазлары тулысынча җыештырылмаган, барлык таучыклар да ремонтланмаган һәм буялмаган. Кече архитектура формаларының һәм һәйкәлләрнең санитар торышына кисәтүләр
Яшел утыртмаларны саклау эшләре			
	Юкәне формалалаштырып кырку: дөрес форма бирелгән (шар, пирамида, куб рәвешендә). Ябалдашлар шактый сирәгәйтелгән, корыганнары киселгән, кабык сыдырылмаган,кисемнәр буялган һәм агач кисү технологиясе таләпләренә туры китереп башкарылган. Киселгән ботаклар-чыгарылган. Элек формалаштырылган яки	Таләпләр шул ук. Бирелгән формадан аз гына тайпылышлар бар. 1 һәм 2 тәртип тармакларындагы үсентеләр аз гына	Ябалдашлар җитәрлек сирәкләнмәгән Бирелгән формадан тайпылышлар бар. Дөрес булмаган формадагы кисемнәр, сыдырылган, 1 һәм 2 рәт ботакларында аз гына санда киселеп бетмәгән үсентеләр бар. Дөрес булмаган формадагы кисемнәр, сыдырылган, 1 һәм 2 рәт ботакларында аз гына санда киселеп бетмәгән

	формалаштыру булмаган очракларында (электр үткәргечләр астындагы, биналар янындагы) тирәкләрне яңадан кисеп формалаштыру. Корыган һәм кәүсәдән чыккан үсентеләр алып ташланган . 1 нче тәртипнең ботаклар озынлыгы, киселгәннән соң, 50-60 см артык түгел, 2 нчедә-25-30 см. 1 нче һәм 2 нче тәртип ботакларында барлык үсенте ботаклары кисеп ташланган. Кисемнәр минималь (турыдан-туры). Кисемнәр урын сакланган Ботаклар чыгарылган	киселеп бетмәгән. Аз гына кабыкның сыдырылган урыннары Сыдырылган урыннары чистартылган һәм буялган	үсентеләр бар.
	Агачларны яшәртү: ботаклар бик аз гына яшерткәндә 1/3 озынлыкта дә яисә нык яшәрткәндә - 2/3 озынлыкта кыскартылган. Бөредә кисемнәр ясалган. 3 нче рәт ботакларын кисеп алганда иң	Кисү кагыйдәсен бозу аркасында, бик аз санда гына кайрыларның сыдырылган урыннары бар . Сыдырылга	Кайрының сыдырылган урыннар,төпләр бар. Барлык кискән урыннар буялган

	якындагы түбәнге тармактан 30 - 40 см биеклектә кисем ясалган. Корыган, авыру һәм сынган ботаклар киселгән. Кабыкның сыдырылган урыннары юк, киселгән урыннар буяялган . Ботаклар төяп чыгарылган	н урыннары чистартылган һәм буялган	
	Агачларның ябалдашларын кырку һәм сирәкләү: авыру, сынган үсентеләр һәм корыганнар киселгән Киселгән урыннар буялган . Кайрыларның сыдырылган урыннары,чәнечкәләр ,төпләр юк	Аз гына кайрыларның сыдырылган урыннары бар. Сыдырылган урыннары чистартылган һәм буялган	Кайрыларның сыдырылган урыннары,төпләр бар. Ябалдашлары җитәрлек сирәкләнмәгән
	Корыганнарны кисү: корыган ботаклар 100% - ка кисеп ташланган,үзагачның сәламәт җиренә кадәр киселгән. Төпләре юк, корыган ботаклары ташып чыгарылган	Аз гына санда төпләр бар	Корыганнар тулысынча юк ителмәгән, төпләре бар.
	Тере киртәләрне кисү: тере киртәләрнең өслеге кискәннән соң горизонталь рәвештә, яннарыннан тигез.	Бирелгән формадан аз гына тайпылыш бар	Ян өслекләре бирелгән профильгә туры килми

	Киселгән урынның контуры бирелгән формага ия		
	Тере киртәләрне яшәртү һәм чистарту: коры, сынган һәм авыру ботаклар тамыр муенына кадәр киселгән, искеләре җирдән - 15 - 20 см Зур киселгән урыннар буялган. Сыдырылган урыннар юк	Кайрынының аз гына сыдырылган урыннары бар	Кайрынының сыдырылган урыннары шактый
	Агачларны бура һәм"Крон" ярдәмендә минераль тукландыру: агачка бирелгән концентрациянең эретмә нормасы саклана. Кәүсә божрасы буенча тигез итеп агачның яшенә һәм ябалдашының зурлыгына карап 4 - 15 укол ясалган.	Эш сәбәпләренә бәйле уколлар тигез бүленмәгән	Уколлар саны билгеләнгән нормадан кимрәк
	Агачларны агулы химикатлар белән сиптерү: агулы химикатлар эретмәсе бирелгән концентрациягә туры килә. Эретмәнең 1 агачка тоту нормасы үтәлгән. Ябалдаш тигез рәвештә эшкәртелгән. Агачлар	Җитә торган урыннарда ябалдаш тигез рәвештә эшкәртелмәгән	Утыртмаларның декоративлыгын бозу очраклары бар

	эшкәрткәннән соң нормаль күренешкә ия		

Зеленодольск шәһәре муниципаль
берәмлеге территориясендә яшел
утыртмаларны булдыру, карап
тоту һәм саклау кагыйдәләренә
7 нче кушымта

АГАЧЛАРНЫҢ ҺӘМ КУАКЛАРНЫҢ САНАУ ВЕДОМОСТЕ

N т / б	Токым исеме	Данә саны		Диаметр, см	Яшел утыртмаларның торышына характеристика	Бәяләмә	Күчереләторган яшел утыртмаларның бәясе
		куакларның	агачларның				
1	2	3	4	5	6	7	8

Зеленодольск шәһәре муниципаль
берәмлеге территориясендә яшел
утыртмаларны булдыру, карап
тоту һәм саклау кагыйдәләренә
8 нче кушымта

ЯШЕЛ УТЫРТМАЛАРНЫҢ ТЕРНӘКЛӘНҮЕН ТИКШЕРҮ АКТЫ

____

(объектның исеме)

_______________ 200__ ел Түбәндәге составтагы комиссия:

____

____

____

____

____

____

____

____

түбәндәге адрес буенча агачларның һәм куакларның тернәкләвенә,газон торышы буенча тикшерү үткәрде:

____

____

яшелләндерү эшләре вакыты (яз, көз, кыш)

___________________ 200__ _ _ _ _

Түбәндәгеләр ачыкланды::

Яшелләндерүнең объектлары һәм компонентлары	Агач,куаклар утыртылган. (саны, шт.)	Газоннар ясалган (кв. м)	Үсеп китә алмаган агач һәм куаклар саны (шт.)	Сыйфаты канәгатьләнерлек булмаган газоннарның саны (кв. м)	Юкка чыгу %
Агачлар					
Куаклар					
Газон					

Агачларның тернәкләнүе (100% - юкка чыгуы %)

______________________________% тигез

(язмача)

Куакларның тернәкләнүе (100% - юкка чыгуы %)

______________________________% тигез

(язмача)

Инвентаризацияләнә торган агачларның һәм куакларның гомуми торышы:

____

____

____

____

Инвентаризацияләнгән газонның гомуми торышы:

____

____

Агач һәм куаклар утыртканда(күчереп утыртанда)кәүсә яны чокырчыкларын мульчалау өчен агач йомычкасы һәм башка мульча компонентлары куллану

____

____

Комиссия составы:

1. Зеленодольск муниципаль районы Башкарма комитетының вәкаләтле органы вәкиле

____

2. Заказчы вәкиле

____

3. Подрядчы вәкиле

____

4. Баланс тотучы вәкил

____

Зеленодольск шәһәре муниципаль
берәмлеге территориясендә яшел
утыртмаларны булдыру, карап
тоту һәм саклау кагыйдәләренә
9 нчы кушымта

ИНВЕНТАРИЗАЦИЯ ҮТКӘРҮЧЕ ОЕШМА ИСЕМЕ

____

_____

ИНВЕНТАРЬ НОМЕРЫ

____

ИСӘП ОБЪЕКТЫ
ПАСПОРТЫ

Объектның исеме

____

Классификация коды

____

(җирләрнең функциональ билгеләнеше буенча)

Административ-территориягә караган

____

(район исеме)

Җирдән файдаланучы

____

Саклау һәм файдалану режимы, шәһәр төзелеше эшчәнлеген җайга салу режимнары

____

__

Килештерелгән:

Зеленодольск муниципаль районы Башкарма комитетының вәкаләтле органы вәкиле

___________________________ _______________ "___" _______________ 20___ ел

(Ф. И. А.и.) (имзасы) (число, ай, ел)

Җирдән файдаланучы

___________________________ _______________ "___" _______________ 20___ ел

(Ф. И. А.и.) (имзасы) (число, ай, ел)

Хисап объекты паспортына кушымталар:

- Ситуацион план (Зеленодольск шәһәрендә исәп объектының урнашу урыны);

- исәп объектының инвентарь планы (дендроплан) М 1: 500; М 1: 1000;

- исәп объектының урман утыртмалары планы (инвентарь план) М 1: 2000; М 1:10000;

- яшел утыртмаларның диаметры 1,3 м биеклектәге агачларның санау ведомосте (13 нче кушымта);

- инвентаризация башкарган оешмалар исемлеге.

Зеленодольск шәһәре муниципаль
берәмлеге территориясендә яшел
утыртмаларны булдыру, карап
тоту һәм саклау кагыйдәләренә
10 нчы кушымта

______________________ ЕЛГА ЯШЕЛ УТЫРТМАЛАР РЕЕСТРЫ

Җир категорияләре, үсемлек төрләре һәм функциональ билгеләнеше буенча яшел утыртмалар объектларының (участокларының) мәйданын бүлү.
Зеленодольск шәһәре
____
Җирдән файдаланучы
____

Объект паспортының инвентарь номеры	Җирләрнең функциональ билгеләнеше, билгеләнү типлары төркеме, яшел утыртмалар объектлары (участоклары) исемнәре	Классификация коды	Объектлар (участоклар) ,га, яшел утыртмалар мәйданы - га/шт./аг./куак)	Парк тибындагы яшел утыртмалар									
				Агач үсемлекләре га /данә					Куаклык үсемлекләре. га /данә				
				Сирәк очрый торган агачлар	Төркемнәр, чәчкәлек	Массивлар ,урманчык, бакчалар	Аллеялар, рәтләр	Барлыгы агач үсемлеге ,га/данә	Берлеләр	Төркемнәр, чәчкәлек	Тере киртәләр	Рәтбелән утыртылган үсентеләр	Барлыгы куак үсемлекләре,га/шт.

А	Б	В	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11

Ачык киңлекләр									Барлыгы парк тибындагы үсемлек
Чәчәк түтәлләре, га					Газоннар, га				
Берьеллыклар	Күпьеллыклар	Катнаш	Кон-тей-нер-лы	Барлыгы	Партерлы	Гадәти	Туфрак катламына	Барлыгы	
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21

Табигый, урман тибындагы үсемлекләр								Барлыгы яшел утыртмалар
Табигый һәм катнаш типтагы агачлык	Куль-турал ар	Ачыклык, сирәклек, табигый	Барлыгы	Ачык киңлекләр			Барлыгыыы табигый типтагы үсемлек	
				Аланнар	Болыннар	Барлыгы		
22	23	24	25	26	27	28	29	30

Зеленодольск шәһәре муниципаль
берәмлеге территориясендә яшел
утыртмаларны булдыру, карап
тоту һәм саклау кагыйдәләренә
11 нче кушымта

ЯШЕЛ УТЫРТМАЛАРНЫ ТОРГЫЗУ ТУРЫНДА
АКТ

"____" ___________ 20__ел N ____

Яшел утыртмаларны алу өчен Зеленодольск муниципаль районы
Башкарма комитеты боерыгы
"___" _______________ 20__ елN ___

КУШЫЛГАН:
сүтеп алырга (кисеп бетерергә)
____
____
күчереп утыртырга
____
____
торгызырга
____
____

БАШКАРЫЛГАН
сүтелгән (киселгән)
____
____
күчереп утыртылган____
торгызылган
____
____

Заказчы вәкиле:
_________________________________ __________________
____
(Ф. И. А.и..) (вазифасы) (имзасы)

М.У.

Эш башкаручының вәкиле:

___________________________________ ____________________

____

(Ф. И. А.и.) (вазифасы) (имзасы)

М.У.

Зеленодольск шәһәре Башкарма комитетының вәкаләтле органы вәкиле:

___________________________________ ____________________

____

(Ф. И. А.и.) (вазифасы) (имзасы)

М.У.

Зеленодольск шәһәре муниципаль
берәмлеге территориясендә яшел
утыртмаларны булдыру, карап
тоту һәм саклау кагыйдәләренә
12 нче кушымта

КАЗУ ЭШЛӘРЕ БЕЛӘН БӘЙЛЕ РӘВЕШТӘ ЮЛЛАРНЫҢ ҺӘМ ТӨЗЕКЛӘНДЕРҮНЕҢ ҖИМЕРЕЛГӘН ЭЛЕМЕНТЛАРЫН ТОРГЫЗУ ТОРЫШЫ ТУРЫНДАГЫ АКТ

"____" ____________ 20__ ел   N ____

1. Ордер буенча казу"____" ___________ 20__ел N ____
башланган _____________ тәмамланган _________________ 20___ ел
2. Эшләрнең исеме һәм башкарылу урыны адресы:
____
____
____
____

3. Җимерелү урыннарын күмү бөтен тирәнлеге буенча техник шартларга туры китереп башкарылды
____
____
____

4. Асфальт өслеге (тротуарның һәм юлның машиналар йөрү өлеше, подъездларга һәм мусорокамерага, отмосткаларга, поребрикага) торгызылды ____
____
____

5. Газон (үлән), куаклар, агачлар, чәчәк түтәлләре h. б. зыян күргән участоклар үсемлек җирләре китерү, чәчү һәм/яки утырту юлы белән торгызылды ____
____
____

6. Газон, мәйданчыклар коймалары h. б. торгызылган
____
____
____

Заказчы вәкиле:

_______________________________ _________________ _______________
(Ф. И. О.)   (вазифасы)   (имзасы)

М.У.

Эш башкаручының вәкиле:

_______________________________ _________________ _______________
(Ф. И. О.)   (вазифасы)   (имзасы)

М.У.

Зеленодольск муниципаль районы Башкарма комитетының вәкаләтле органы вәкиле

_______________________________ _________________ _______________

(Ф. И. О.) (вазифасы) (имзасы)

М.У.

Район хакимияте вәкиле:

_______________________________ _________________ _______________

(Ф. И. О.) (вазифасы) (имзасы)

М.У.